

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta - Katedra výtvarné výchovy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Křížová cesta a její proměny ve výtvarném umění

Via crucis and modifications of this thema in visual culture

Linda Koumarová

Adresa: Nové Dvory 45, Polná 588 13

Studium: **3. ročník | Učitelství pro střední školy N ČJ-VV | prezenční studium**

Dokončení práce: **červen 2013**

vedoucí diplomové práce: **Mgr. Lucie Hajdušková-Jakubcová, Ph.D.**

konzultant: **Prof. PhDr. Ladislav Daniel, PhD.**

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval/a samostatně za použití literatury uvedené v seznamu literatury.

V Praze, dne 17. 6. 2013

podpis

Děkuji vedoucí své diplomové práce Mgr. Lucii Hajduškové-Jakubcové, Ph. D. za odborné vedení a za laskavý a vstřícný přístup. Děkuji Prof. PhDr. Ladislavu Danieli, PhD. za odborné posouzení teoretické části. Děkuji svým rodičům, prarodičům, širší rodině, přátelům a Petrovi za trpělivost, pomoc a podporu.

Anotace

Koumarová, L: Křížová cesta a její proměny ve výtvarném umění. [Diplomová práce] Praha 2013 - Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra výtvarné výchovy, 147 s.

Přílohy: 5 originálních maleb na plátně, kombinovaná technika.
CD s obrazovou dokumentací

Diplomová práce má za cíl komplexně analyzovat téma křížová cesta ve výtvarném umění a výtvarné výchově, a má proto charakter jak teoretické studie, tak průzkumné sondy i výtvarného projektu. Práce předkládá teoretický základ tématu pro potřebu didaktické transformace, ukazuje výchovně vzdělávací potenciál tématu křížová cesta na příkladech z RVP a mapuje skrze dotazníkové šetření a analýzu sociologických výzkumů postoje žáků a občanů ČR k náboženství a současný stav religiozity v ČR. Na tomto podkladě je vypracovaná výtvarná tematická řada, která ukazuje konkrétní možnosti, přínosy a úskalí zařazení náboženského tématu do výtvarné výchovy. Výsledkem a přínosem práce je a) popis a zmapování pozoruhodných křížových cest v ČR a b) v praxi ověřená didaktizace náboženského tématu.

Klíčová slova:

křížová cesta, výtvarná výchova, výtvarné umění, vizuální kultura, křesťanství, ikonografie, tematická řada

Summary (ENG)

Koumarová, L.: Via crucis and modifications of this thema in visual culture [Diploma thesis] Prague 2013 – Charles University in Prague, Faculty of Education, Art Education Department, 147 s.

*Supplements: 5 original paintings on canvas, combined technique
CD with visual documentation*

The aim of this diploma thesis is the complex analysis of the theme via crucis in art and art education, therefore it has the character of a theoretical study, an exploratory probe and also an art project. The thesis presents theoretical basis of the subject for the needs of didactic transformation and it shows educational potentiality of the subject on the examples from RVP. The thesis also describes through the questionnaire survey and the analysis of sociological surveys the opinions of pupils and citizens of the Czech republic concerning religion and the current state of religiosity in the Czech republic. On this basis there is the worked out theme scheme that depicts particular possibilities, contribution and difficulties of the inclusion of a religious theme into art education. The outcome and

the benefit of this thesis are: a) the description of remarkable via crucis in the Czech republic, b) practically proved didactic transformation of a religious theme.

Key words:

Via crucis, art education, arts, visual culture, Christian religion, iconography, theme schemes

Abstrakt

Koumarová, L: Křížová cesta a její proměny ve výtvarném umění. [Diplomová práce] Praha 2013 - Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra výtvarné výchovy, 147 s.

Přílohy: 5 originálních maleb na plátně, kombinovaná technika.

CD s obrazovou dokumentací

Diplomová práce se komplexně zabývá tématem křížová cesta z hlediska kunsthistorického, sociálně kulturního a pedagogického a je tedy spojením teoretické studie s průzkumnou sondou a výtvarným projektem.

Analyzuje ikonografii a kontexty jednotlivých námětů pašijového cyklu a ukazuje různou podobu a současný stav vlastních křížových cest v České republice. Zároveň tato část má za cíl být inspirací a teoretickou základnou pedagogům, kteří by se rozhodli téma křížová cesta využít ve výuce. Práce také naznačuje, jaký pedagogický potenciál křesťanské téma ve výuce nese a jakých výchovně vzdělávacích cílů stanovených v RVP lze tímto tématem dosáhnout. Dále se zabývá tematizací křížové cesty ve vyučovacím celku výtvarné výchovy a možnostmi didaktizace pašijového příběhu. Navržená a realizovaná tematická řada mapuje jednak vztah a postoje žáků a jednak přínosy a úskalí náboženského tématu užitého ve vyučování. Orientaci v postojích, znalostech a zkušenostech žáků k náboženskému tématu a orientaci v současném stavu religiozity v České republice zajišťují výsledky dotazníkového šetření a analýza velkých sociologických výzkumů, které se od r. 1990 zabývaly problematikou víry – religiozity – náboženství v ČR. Výsledky těchto šetření slouží jako východisko ke konstrukci tematické řady. Osobní zaujetí a postoj k tématu křížová cesta dokumentuje autorka v pětidílném cyklu maleb na dané téma.

Abstract (ENG)

This diploma thesis deals in a complex way with the theme of via crucis, from the kunsthistorical, social cultural and pedagogical point of view, therefore it is a connection of a theoretical study with an exploratory probe and also an art project.

It analyses iconography and contexts of particular themes of passion cycle and it shows various appearance and current state of via crucis themselves in the Czech republic. At the same time this part aims to be an inspiration and a theoretical basis for teachers who would decide for the inclusion of a religious theme to the educational process. The thesis also indicates what pedagogical potential does a Christian theme imply in education and what educational aims stated in RVP could be achieved thanks to this theme. The thesis then deals with the theme of via crucis in the educational complex of art lessons and with the possibilities of didactic transformation of a passion story. The suggested and realized theme scheme maps the relationship and opinions of pupils and also the contribution and the difficulties of a religious theme used in educational process. The orientation in opinions, knowledge and experience of pupils concerning religious themes and the orientation in the current state of religiosity in the Czech republic is ensured thanks to the results of a questionnaire survey and to the analysis of extensive sociological researches that have been concentrated to the problematics of faith – religiosity – religion in the Czech republic since 1990. The results of this surveys serve as a basis for the construction of the theme scheme. The author illustrates her personal interest and attitude to the theme of via crucis by the five volume cycle of paintings on the given theme.

Obsah

Obsah	13
1 Úvod	10
1.1 Cíle a motivace	10
1.2 Členění a obsah práce	11
1.3 Orientace a odkazy v textu	12
2 Co je to „křížová cesta“	13
2.1 Křížová cesta v liturgii.....	14
2.2 Podstata křížové cesty.....	14
2.3 Historie křížových cest.....	15
3 Křížová cesta ve výtvarném umění	17
3.1 Analýza námětů křížové cesty	17
3.1.1 Pilát odsuzuje Ježíše Krista na smrt.....	18
3.1.2 Nesení kříže aneb Ježíš bere kříž na ramena, Ježíš klesá pod křížem poprvé, Ježíš klesá pod křížem podruhé a Ježíš klesá pod křížem potřetí	21
3.1.3 Ježíš potkává svoji matku	23
3.1.4 Šimon Kyrénský pomáhá Kristu nést kříž	24
3.1.5 Veronika podává Ježíši roušku.....	26
3.1.6 Zbožné ženy pláčou nad Ježíšem.....	27
3.1.7 Ježíš je zbaven šatů.....	28
3.1.8 Ježíš je přibit na kříž.....	29
3.1.9 Ježíš na kříži umírá.....	31
3.1.10 Ježíš je sňat z kříže	35
3.1.11 Ježíš je uložen do hrobu	36
3.2 Křížová cesta jako fenomén současné české kultury	38
3.3 Podoby zájmu o křížovou cestu v současné České republice	39
3.3.1 Křížová cesta jako lákadlo turistů a stimul občanské hrdosti.....	39
3.3.1.1 Stručný přehled nejen turisticky významných křížových cest v České republice	40
3.3.1.2 Záchrana a renovace křížových cest	44
3.3.2 Křížová cesta jako symbol vzkříšení lidových tradic	45
3.3.2.1 Příklady nových křížových cest s tradiční formou.....	46
3.3.3 Křížová cesta jako objekt umělecké seberealizace.....	49

3.3.3.1	Příklady nových křížových cest reflektujících hledání vztahu člověka, krajiny a tématu .	49
3.3.4	Křížová cesta jako prostředek uměleckého prožívání	52
3.3.4.1	Příklady křížových cest s prioritou umělcova prožitku	53
4	Křesťanské téma ve výuce dnešní základní školy	56
4.1	Křesťanské téma a rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání	56
4.1.1	Témata spojená s křesťanstvím ve vzdělávacích oblastech RVP ZV	58
4.1.2	Témata spojená s křesťanstvím v průřezových tématech RVP ZV	61
4.1.3	Náboženství v české škole	62
4.2	Témata spojená s křesťanstvím ve výtvarné výchově ZV	63
5	Křížová cesta ve výtvarné výchově ZV	66
5.1	Výzkumná šetření jako východiska k didaktické transformaci náboženského tématu	70
5.1.1	Závěr z analýzy dat sociologických šetření spojených s českou religiozitou	71
5.1.2	Dotazníkové šetření jako východisko pro didaktickou transformaci	75
5.1.2.1	Cíle, výzkumné otázky a závěry z dotazníkového šetření	76
5.2	Návrh a realizace výtvarné řady na téma křížová cesta	80
5.2.1	Osobní postoje a motivace	81
5.2.2	Výtvarný námět 1: Utrpení v proměnách doby	85
5.2.3	Výtvarný námět 2: Křížová cesta barokního umělce	88
5.2.4	Výtvarný námět 3: Křížová cesta jako nástroj meditace	91
5.2.5	Výtvarný námět 4: Ilustrace Nového zákona	93
5.2.6	Výtvarný námět 5: Pouť za křížovou cestou	97
6	Výtvarná realizace tématu křížová cesta	100
7	Závěr	103
8	Seznam použité literatury a dalších zdrojů	106
	Příloha A	110
1	Analýza dat sociologických šetření spojená s tématem české religiozity	110
1.1	Úvod	110
1.2	Výsledky šetření	111
1.2.1	Religiozita v ČR	111
1.2.2	Postoj Čechů k církevním institucím	114
1.2.3	Bůh a Bible	115
1.2.4	Návštěvnost církevních prostorů	116
1.2.5	Náboženství ve školní výuce	117

1.2.6	Vnímání a znalosti křesťanské kultury.....	117
Příloha B.....		120
1	Dotazníkové šetření: Sakrální architektura v povědomí současné mládeže.....	120
1.1	Charakteristika průzkumu	120
1.2	Sociodemografické charakteristiky	121
1.3	Úroveň znalostí z okruhu výtvarného umění	123
1.3.1	Znalost typů sakrální architektury a její odborné terminologie.....	123
1.3.2	Znalost konkrétní církevní stavby.....	124
1.4	Míra zkušenosti se sakrální architekturou	125
1.4.1	Zkušenost nabytá vnímáním veřejného prostoru	125
1.4.2	Míra zkušenosti s konkrétními typy církevní architektury	126
1.4.3	Druhy situací prostředkující nabytí zkušenosti.....	128
1.5	Postoje k architektuře a náboženské tematice v umění	129
1.5.1	Míra vnímání svého okolí	129
1.5.2	Motivace postojů k sakrální architektuře.....	130
1.5.3	Hodnoty přisuzované sakrálním stavbám	133
Příloha C.....		136
Příloha D.....		139
Zadání diplomové práce.....		141
Seznam příloh.....		142
Seznam vyobrazení.....		143

1 Úvod

1.1 Cíle a motivace

Diplomová práce *Křížová cesta a její proměny ve výtvarném umění* navazuje na bakalářskou práci *Křížová cesta (Témata křesťanského umění a jejich proměny)*, kterou jsem vytvořila na PedF UK v roce 2009. V bakalářské práci jsem se zabývala historií a vznikem křížových cest ve světě a u nás, více jsem se věnovala Bibli a církevní liturgii, z nichž křížová cesta vychází, a podrobně jsem se věnovala ikonografickému rozboru a především podrobné analýze světového malířství a českého gotického malířství v kontextu námětů pašijového cyklu. Diplomová práce využívá některé teoretické poznatky bakalářské práce, avšak doplňuje je o nové informace a kontexty a zcela nově se zaměřuje na křížovou cestu v současném kulturním dění České republiky.

Cílem diplomové práce je přinést zejména pedagogům, ale i jiným zájemcům o téma, ucelený rozbor tématu křížová cesta, a to ze třech hlavních hledisek: kunsthistorického, sociálně kulturního a pedagogického. Proto jsem si kladla za cíl vytvořit takovou přehlednou, stručnou a srozumitelnou teoretickou část, která by poskytla pedagogům základní teoretickou orientaci v biblické ikonografii pašijového cyklu, v podstatě křížové cesty a v možnostech, kde se na vlastní kůži seznámit s hodnotnými křížovými cestami v ČR. Teoretická část také nabízí k využití ve výuce zpracovaný motivační materiál, který tvoří obrazové soubory dvou až tří reprezentativních zpracování pašijových námětů od světových mistrů a s nimi názorně propojený ikonografický popis.

Hlavním důvodem, proč jsem chtěla v tématu křížová cesta skrze diplomovou práci pokračovat, byl mj. můj zájem vyzkoušet a ověřit si využití náboženského tématu v praxi současné výuky základní školy.

Částečným cílem diplomové práce tedy bylo zjistit, jak lze takové obtížné a náboženské téma, jako je utrpení Krista, využít ve výtvarné výchově a jaká úskalí, či pozitiva toto téma do výuky přináší. Dílčím cílem, který mi sloužil jako východisko pro didaktizaci tématu, bylo zorientovat se v postojích a názorech na náboženství a víru u „svých“ žáků a zároveň jsem si chtěla utvořit ucelený obrázek o současném stavu religiozity v České republice. K naplnění těchto cílů jsem navrhla výtvarnou tematickou řadu na téma křížová cesta, kterou jsem zrealizovala a reflektovala s žáky ve věku 2. stupně ZŠ. Tematickou řadu jsem konstruovala na základě výsledků svého uskutečněného dotazníkového šetření a na základě analýzy velkých sociologických výzkumů, které se zaměřují na témata spojená s náboženstvím, vírou a religiozitou v ČR.

1.2 Členění a obsah práce

Diplomová práce je rozdělena na tři hlavní části, a to na teoretickou (mapující téma křížové cesty ve výtvarném umění a současné české kultuře), didaktickou (mapující téma náboženského tématu a křížové cesty ve výchově, vzdělávání a ve výtvarné výchově) a praktickou (popisuje vlastní zpracování křížové cesty).

Vlastní text diplomové práce je rozdělen do pěti kapitol a je doplněn šesti přílohami.

První kapitola č. 2: *Co je to „křížová cesta“* definuje pojem křížová cesta, poukazuje na její podstatu a historické a náboženské kontexty jejího vzniku.

Druhá kapitola č. 3: *Křížová cesta ve výtvarném umění* analyzuje čtrnáct novozákonních námětů, z nichž se křížová cesta skládá, a to z hlediska ikonografie, historických proměn ve vyobrazování a předkládá reprezentativní zpracování těchto námětů ve výtvarném umění. Druhá část této kapitoly definuje čtyři podoby zájmu o křížovou cestu v současné České republice a předkládá příklady a popis křížových cest, které jsou hodny pozornosti pedagogů, turistů i občanů ČR.

Třetí kapitola č. 4: *Křesťanské téma ve výuce dnešní základní školy* rozebírá křesťanské téma versus výchovně vzdělávací cíle a očekávané výstupy definované v klíčových kompetencích, vzdělávacích oblastech a průřezových tématech RVP ZV. Kapitola se tak snaží naznačit, jaký potenciál pro dosahování konkrétních cílů a výstupů zařazení křesťanského tématu do výuky nese.

Čtvrtá kapitola č. 5: *Křížová cesta ve výtvarné výchově ZV* poukazuje tematickým zmapováním na široké množství témat využitelných nejen ve výtvarné výchově. Kapitola dále předkládá výsledky dotazníkového šetření a výsledky z analýzy dat sociologických šetření zabývajících se náboženstvím a religiozitou jako východisko k didaktizaci tématu. A druhá část kapitoly reflektuje návrh a realizaci výtvarné tematické řady o pěti námětech na téma křížová cesta, a tím poukazuje na možnosti, přínosy a úskalí zařazení s náboženstvím spojeného a tím obtížného tématu do výuky.

Pátá kapitola č. 6: *Výtvarná realizace tématu křížová cesta* popisuje důvody a obsahy vlastního zpracování tématu v pěti obrazech.

První přílohou je Příloha A, která čtenáři prostředkuje pohled na současnou českou religiozitu skrze analýzu dat sociologických šetření. Druhá je Příloha B, která podrobně předkládá vyhodnocení dotazníkového šetření na téma Sakrální architektura v povědomí současné mládeže. Třetí Příloha C obsahuje úplné znění dotazníku, který byl užit při dotazníkovém šetření v základních školách. Čtvrtá Příloha D obsahuje fotografické reprodukce vlastních prací, zpracovaných na téma křížová cesta kombinovanou technikou.

Součástí tištěné práce je externí Příloha CD, což je disk CD, který obsahuje veškerou obrazovou dokumentaci, na níž je v textu odkazováno. CD je upevněno na vnitřní straně vazby. Druhou externí přílohou je Příloha MALBY, tj. pět maleb na plátnech 50x50 cm.

1.3 Orientace a odkazy v textu

Text diplomové práce je členěn do několikaúrovňových kapitol, což je značeno čísly i odlišeným typem písma.

V textu používám odkazy typu čísla v horním indexu, které odkazují na poznámku pod čarou. Tato čísla upozorňují na pramen, z kterého doslovně cituji či čerpám informace k danému tématu. Čísla poznámky pod čarou jsou v nezměněné podobě a ve stejném pořadí jako v textu a s úplnými bibliografickými údaji o zdroji součástí *Seznamu použitých pramenů* na konci práce. Poznámky pod čarou užívám mimo to také k bližšímu vysvětlení pojmu, u něž horní index stojí.

Druhým typem je odkaz ve znění např.: **viz obr. č. 1, str. 1**, který odkazuje na obrázek nacházející se přímo v textu práce na konkrétní straně, nebo odkaz např.: **viz Příloha CD, soubor č. 1**, jenž odkazuje na celou složku s obrazovou dokumentací tématu nacházející se na přiloženém CD.

2 Co je to „křížová cesta“

Křížová cesta je termín, jímž se v oblasti výtvarného umění míní cyklus malířsky, sochařsky, architektonicky či jinak ztvárněných zpravidla 14 legendárních zastavení Ježíše Krista během cesty na Golgotu, kde byl popraven ukřížováním.

Jednotlivá zastavení byla Apoštolským stolcem ustanovená v počtu, obsahu a pořadí takto:

1. Pilát odsuzuje Ježíše Krista na smrt
2. Ježíš bere kříž na ramena
3. Ježíš klesá pod křížem poprvé
4. Ježíš potkává svoji matku
5. Šimon Kyrénský pomáhá Kristu nést kříž
6. Veronika podává Ježíši roušku
7. Ježíš klesá pod křížem podruhé
8. Zbožné ženy pláčou nad Ježíšem
9. Ježíš klesá pod křížem potřetí
10. Ježíš je zbaven šatů
11. Ježíš je přibit na kříž
12. Ježíš na kříži umírá
13. Ježíš je sňat z kříže
14. Ježíš je uložen do hrobu

Existují však i obsahově alternativní oficiálně schválené a římským papežem používané křížové cesty, jejichž první zastavení připomíná poslední večeři Páně, další pak zatčení Ježíše v zahradě Getsemanské, bičování, korunování trním, až po zmrtvýchvstání Krista.

Alternativy tkví ve skutečnosti, že křížová cesta je součástí širšího tematického cyklu tzv. pašijí neboli souboru událostí z posledních chvil Kristova života. Pašije počínají od námětu Krista na hoře Olivetské po Zmrtvýchvstání a setkání Krista s Marií Magdalénou.¹

¹ Royt 2007, str. 222

2.1 Křížová cesta v liturgii

Křížová cesta je také odborným termínem z oblasti liturgiky, kterým se označuje lidová pobožnost konaná věřícími křesťany v období Velikonoc, a to zejména o pátých před Velkým pátkem. Věřící mají v postní době velikonoční víc než kdy jindy procítovat Kristovo utrpení, zahloubat se v modlitbách, přemýšlet o svých skutcích a oddat se Bohu. K tomu jim právě pomáhá výtvarné zpracování křížové cesty, neboť při pobožnosti „putuje“ procesí od jednoho zastavení k druhému, u každého se věřící modlí, zpívají, prožívají konkrétní Kristovo utrpení a rozjímají o sobě samých.

Křížová cesta nebyla součástí oficiální křesťanské liturgie, vznikla z iniciativy obyčejných lidí, vykrystalizovala z rozjímání nad utrpením Krista, z pobožností ke „Kristovým pádům“, „Kristovým zastavením“, „bolestnému putování“ aj.² Význam této lidové pobožnosti byl pro živou realizaci víry a liturgie v každodenním životě věřících tak veliký, že byla do liturgie katolické církve nakonec zahrnuta.³ Smysl, důležitost a hloubku této pobožnosti pro věřícího člověka mohou přiblížit slova Petra Piňhy: *„Sebedarování je pro křesťana nejvyšším výrazem služby oběti – právě křížová cesta po staletí uvádí věřící do tohoto tajemství; obsahuje výzvu srdci, dotýká se nejhlubších míst v člověku, nabízí odpověď na nejpalčivější otázky bytí. Čtrnáct zastavení je rovněž školou ztišení a modlitby. Pohled na Krista pomáhá někdy mělkému srdci objevit smysl života, kde se bolest stává darem, klíčem ke skutečnému životu a dokonce bohatstvím, které se nemůže rovnat ničemu ze světa.“*⁴

2.2 Podstata křížové cesty

Podstatou křížové cesty je dávná snaha věřících ztotožnit se co nejvíce s utrpením Krista kráčejícího na Kalvárii. Idea jejího vzniku tak tkví v putování poutníků na jednotlivá místa v Jeruzalémě spojená s Kristovým utrpením.

² Podrobněji viz Koumarová 2009, s. 15-16

³ Katolická církev. Kongregace pro bohoslužbu a svátosti 2007, s. 95-96

⁴ Piňha 2002, s. 7

2.3 Historie křížových cest

Historie křížové cesty má své prvotní základy nejspíše v apokryfu O smrti Mariině (zřejmě z 5. století). Ten vypráví o tom, jak Panna Maria chodívala ke konci svého života po místech Jeruzaléma, jimiž před smrtí prošel Ježíš Kristus s křížem. Tato forma modlitby se ujala a rozšířila mezi křesťany, kteří z téhož důvodu začali konat do Svaté země poutě. Od r. 1342 se v Jeruzalémě o posvátná místa a budovy staral mnišský františkánský řád. Byli to proto pravděpodobně františkáni, kteří ustálili jeruzalémskou trasu Via Dolorosa čili cestu utrpení tak, jak ji známe i dnes.

Pouť do Svaté země byla prestižní, avšak riziková a finančně nákladná záležitost. Tudíž si výpravu mohlo dovolit málo lidí. Františkáni se proto rozhodli umožnit návštěvu posvátných míst i chudým lidem alespoň v myšlenkách – zrodila se idea napodobení (imitatio) a spoluprožívání utrpení (compasio) v prostředí Evropy⁵. Postupně se zformovalo 14 zastavení tzv. křížové cesty, „*kteřá má dávat lidem odvahu a vnitřní sílu vítězit nad slabostmi, jimž se v životě nelze vyhnout.*“⁶

Františkáni vytvořili náhradu jeruzalémské cesty tím, že věřící konali cestu bolestného utrpení jen v duchu při procházení kostelem. Prožitek umocňovala zastavení u soch či obrazů znázorňujících Kristovo putování. Proto byly do všech františkánských kostelů umístěny obrazy křížové cesty. Za vykonanou pouť do Jeruzaléma udělovala církev věřícím odpustky. Od 17. století bylo toto privilegium s odpustky uděleno i františkánským kostelům, což napomohlo k oblíbenosti této pobožnosti. Roku 1746 dovolil papež Benedikt XIV. zřizovat křížové cesty ve všech kostelích, ustanovil počet zastavení na 14 a povolil také umisťovat křížové cesty do krajiny. Díky tomu se křížové cesty rozšířily po celém světě.

„O podobu a uspořádání jednotlivých zastavení křížové cesty se nejvíce zasloužil Christian Cruys, který ve své knize⁷ z r. 1590 píše o dvanácti z nich. (1. Odsouzení Krista Pilátem, 2. Kristus na sebe bere kříž, 3. První poklesnutí pod křížem, 4. Setkání s Pannou Marií, 5. Šimon pomáhá nést kříž, 6. Veronika otírá šátkem Kristovu tvář, 7. Druhé poklesnutí Krista pod křížem, 8. Setkání Krista s plačícími ženami, 9. Třetí poklesnutí Krista

⁵ Royt 2007, s. 223

⁶ Krajl 2009, s. 10

⁷ Kniha *Theatrum terrae sanctae* – pozn. Royt 2007, s. 223

*pod horou Kalvárií, 10. Svléknutí Krista ze šatů, 11. Přibití Krista na kříž, 12. Vztyčení kříže a vlastní ukřížování.*⁸

Mezi největší šířitele pobožnosti patřil např. mnich Sv. Leonard z Porto Maurizio (žil na přelomu 17. a 18. stol.), který postavil na 570 křížových cest.⁹ Mezi nejstarší křížové cesty v Evropě ale patří cesty v Lübecku a Norimberku z 15. stol., mezi nejrozsáhlejší patří od 15. století italské křížové cesty v Piemontu a na území zemí Koruny české je to křížová cesta v polských Vambeřicích se 79 zastaveními.

V Čechách se křížové cesty a hory Kalvárie začaly zakládat pro posílení víry u větších měst, a to zejména v baroku. Mnoho krajinných křížových cest je v Česku spojených s kalvárií, božím hrobem či dokonce s loretánskou kaplí jako je tomu v Dolním Římově.¹⁰ Mezi nejvýznamnější křížové cesty v Česku včetně Římova patří křížová cesta ve Starém Hrozínatově, Jaroměřicích u Jevíčka, na Petříně v Praze či na Svatém kopečku u Mikulova¹¹ (tato nejstarší z cest v ČR vzniká kolem roku 1630).

Autenticitu křížových cest zvyšovaly legendy o jejich zakladatelích, kteří prý sami navštívili a vyměřili posvátná místa v Jeruzalémě. Ve skutečnosti však existovaly zahraniční vzory i odborná literatura s nákresey. Také nebylo neobvyklé, že se křížové cesty stavěly na těch místech, která konfigurací terénu připomínala Jeruzalém. Často pak pojmenování údolí, potoků a vrchů kolem areálu měla biblické názvy (Olivetská hora, Cedron, aj.)

Krajinné křížové cesty zpravidla tvoří malé či velké kaple s výklenky či prostory, v nichž jsou umístěny závěsné obrazy, nebo mohou být opatřeny nástěnnými malbami, stejně časté jsou i naturalistické sochy z polychromovaného dřeva, terakoty či z kamene.

12

⁸ Royt 2007, s. 223

⁹ Kralj 2009

¹⁰ Royt 2007, s. 224

¹¹ Žmolík 2011

¹² Royt 2007, s. 223-225

3 Křížová cesta ve výtvarném umění

Výtvarné zpracování křížové cesty se ustalovalo současně s rozšiřováním, oblíbeností a četností stejnojmenné lidové pobožnosti, jejíž bylo nezbytnou součástí v prostorách kostelů či v krajině. Ikonografie jednotlivých zastavení se formovala však již před vznikem křížových cest v 17. století. Od nejstarších dob křesťanského umění se vyvíjely náměty celého christologického cyklu, zejména pak náměty působivého cyklu pašijí. Východiskem těchto námětů byly malířům biblické texty evangelií Lukáše, Matouše, Marka a Jana, texty apokryfní a legendy o životě a smrti Ježíše Krista.

Ikonografii pašijových námětů udala již díla byzantské a rané italské malby, od nichž se pozdější vyobrazení pašijí liší jen málo. Nutno ještě dodat, že se výtvarné (ikonografické i stylové) ztvárnění křížových cest v 17. stol. ustálilo natolik, že můžeme mluvit o stagnaci vývoje křížových cest v dalších staletích. Ludmila Oúrodová o tomto jevu říká: *„Ikonografie jednotlivých obrazů křížové cesty měla z církevního i teologického hlediska závazný charakter. Aby se malíři neodchýlili od věroučné správnosti, využívali soubory grafických listů. A to nejen při malbě obrazů křížové cesty, ale vůbec při malbě obrazů s náboženskou tematikou. Pokud neopsali vyobrazení v grafickém listu přímo, byl jim vodítkem především v rozložení kompozice a základních postav daného děje. Malba křížové cesty se tak stávala do jisté míry řemeslnou záležitostí.“*¹³

3.1 Analýza námětů křížové cesty

Následující popis ikonografie jednotlivých zastavení je záměrně zjednodušený, neboť má za cíl zpřehlednit náměty a zpřístupnit je pedagogům a jejich žákům. Popis každého námětu je doplněn informacemi o reprezentačních či jinak významných pracích ze světového či českého umění. Podrobně se ikonografii a variantám zobrazení věnuje bakalářská práce Koumarová L.: *Témata křesťanského umění a jejich proměny: Křížová cesta*, 2009, v kapitole *„Ikonografie křížové cesty“* str. 29–38.

Ikonografickým popisům předchází úryvky z Bible, které poukazují na východiska ikonografie jednotlivých zastavení křížové cesty. Vědomě nezařazuji výklad souvislostí

¹³ Oúrodová 2006, s. 259

Ježíšova příběhu. Podrobný výklad Kristova příběhu s kontexty je též součástí bakalářské práce Koumarová L.: Témata křesťanského umění a jejich proměny: Křížová cesta, 2009, kapitola „Slova evangelií jako východisko vzniku křížové cesty“ str. 11–16.

3.1.1 Pilát odsuzuje Ježíše Krista na smrt

Lukáš 23, 1-25:

„Tu povstalo celé shromáždění a odvedli Ježíše k Pilátovi. Vznegli proti němu žalobu: „Podle našeho zjištění rozvrací tento člověk náš národ, brání odvádět císaři daně a prohlašuje se za Mesiáše krále.“ Pilát mu položil otázku: „Ty jsi král Židů?“ On mu odpověděl: „Ty sám to říkáš.“ Pilát řekl velekněžím a zástupům: „Já na tomto člověku žádnou vinu neshledávám.“ Ale oni na něj naléhali: „Svým učením pobuřuje lid po celém Judsku; začal v Galileji a přišel až sem.“ Jakmile to Pilát uslyšel, otázel se, zda je ten člověk z Galileje. (...) Pilát svolal velekněze, členy rady i lid a řekl jim: „Přivedli jste přede mne tohoto člověka, že pobuřuje lid; já jsem ho, jak vidíte, před vámi vyslechl a neshledal jsem na něm nic, z čeho jej obviňujete. Ani Herodes ne; vždyť nám ho poslal zpět. Je zřejmé, že nespáchal nic, proč by zasluhoval smrt. Dám ho na místě potrestat a pak ho propustím.“ Musel jim totiž o svátcích propustit vždy jednoho člověka. Ale oni všichni najednou křičeli: „Pryč s ním! Propuť nám Barabáše!“ To byl člověk, kterého uvrhli do vězení pro jakousi vzpouru ve městě a vraždu. Tu k nim Pilát znovu promluvil, neboť chtěl Ježíše propustit. Avšak oni křičeli: „Na kříž, na kříž s ním!“ Promluvil k nim potřetí: „Čeho se vlastně dopustil? Neshledal jsem na něm nic, proč by měl zemřít. Dám ho zbičovat a pak ho propustím.“ Ale oni na něm s velkým křikem vymáhali, aby ho dal ukřižovat; a jejich křik se stále stupňoval. A tak se Pilát rozhodl jim vyhovět. Propustil toho, který byl vsazen do vězení pro vzpouru a vraždu a o kterého žádali; Ježíše vydal, aby se s ním stalo, co chtěli.“

Matouš 27, 19-26:

„Když seděl Pilát na soudné stoličce, poslala k němu jeho žena se vzkazem: „Nezačínej si nic s tím spravedlivým! Dnes mě kvůli němu pronásledovaly zlé sny.“ Velekněží a starší však přiměli zástup, aby si vyžádali Barabáše, a Ježíše zahubili. Vladař jim řekl: „Koho vám z těch dvou mám propustit?“ Oni volali: „Barabáše!“ Pilát jim řekl: „Co tedy mám učinit s Ježíšem, zvaným Mesiáš?“ Všichni volali: „Ukřižovat!“ Namítl jim: „Čeho se vlastně dopustil?“ Ale oni ještě víc křičeli: „Ukřižovat!“ Když Pilát viděl, že nic nepořídí, ale že pozdvižení je čím dál větší, omyl si ruce před očima zástupu a pravil: „Já nejsem vinen krví toho člověka; je to vaše věc.“ A všechn lid mu odpověděl: „Krev jeho na nás a na naše děti!“ Tu jim propustil Barabáše, Ježíše dal zbičovat a vydal ho, aby byl ukřižován.“

Zobrazení námětu prvního zastavení křížové cesty se ustálilo již v období raného křesťanského umění. Dokladem je římský Sarkofág dvou bratrů z r. 340 n. l, kde si Pilát umývá ruce v umyvadle, jež mu podává služebník. Nejstarší vyobrazení Krista

vyslýchaného pilátem nalezneme v Kodexu rosánském z 6. stol. V období gotiky se nad prostý výslech Ježíše prosadil výjev mytí rukou, který byl oblíben i po další staletí.¹⁴

Právě ve 14. stol. vznikla pod vlivem byzantského umění spolu s šířeným křesťanstvím významná díla, která dala základ ikonografii celého christologického cyklu včetně pašijí. Byla to italská díla vrcholné gotiky – sienský oltář *Maesta*, vytvořený v letech 1308 – 1311 Ducciem di Buoninsegna, a fresková výzdoba v Cappella degli Scrovegni v Padově, z let 1303 – 1305 od Giotta di Bondone¹⁵ – která se stala pro svou působivost ikonografickým vzorem zobrazování pašijí po další období.

Podle evangelií předstoupil Ježíš před Piláta dvakrát – poprvé na Kristu Pilát neshledal viny a odeslal ho k Herodovi a podruhé byl Pilát donucen Ježíše odsoudit na smrt. Duccio v christologickém cyklu *Maesty* zobrazil výjevy oba dva. Oba vhodně reprezentují ikonografii námětu prvního zastavení (viz obr. č. 1, str. 19):

První předstoupení před Piláta:

Kristus je vyslýchán Pilátem sedícím na trůně, umístěném na terase či v uvnitř místo-držitelského paláce, součástí je obžaloba Krista skupinou Židů.

Kristus:

zobrazován bosý se svázanýma rukama, s vojáky či bez nich, oblečen v různě barevných pláštích podle příslušné scény.

Pilát:

není pro něj ustálený ikonografický typ, mnohdy sedí na trůně v rouchu s korunou nebo vavřínovým věncem, v turbanu či bez pokrývky hlavy

Druhé předstoupení před Piláta:

Pilát vynáší rozsudek nad Kristem a umytím rukou odmítá zodpovědnost za Ježíšovu smrt. Kristus je oblečen v červeném (nachovém) plášti, který dostal po bičování.

Pilát myjící si ruce:

zobrazován z profilu, jeden ze služebníků lije na jeho dlaně vodu z konvice, často zobrazován další služebník držící mísu pod dlaněmi.

Obr. č. 1: Duccio di Buoninsegna: *Maesta*, 1308 – 1311. Zleva První vyslýchání Krista Pilátem, Pilát si myje ruce

¹⁴ Royt 2007, s. 132

¹⁵ více Koumarová 2009, s. 35

¹⁶ Rusina a Zervan 2000, s. 180

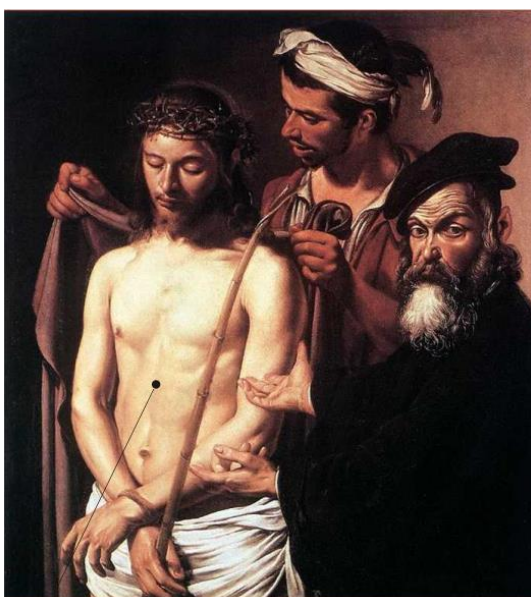
Námět Pilát odsuzuje Ježíše Krista na smrt je často v cyklech doplňován či nahrazován tzv. námětem Ecce Homo, neboli „Hle, člověk“. Tato scéna se odehrává bezprostředně po zbičování Krista, kdy Pilát ukazuje zbědovaného Ježíše davu s přáním propustit ho. Dav však volá po Kristově smrti a Pilát ze strachu ze vzpoury davu vyhoví. Nelze proto tyto odlišné náměty zaměňovat. Námět Ecce homo se rozšířil v pozdním středověku, začal být oblíbený pro větší důraz na utrpení zbičovaného. Také proto nechybí na žádné z velkých kalvárií (př. Římov v jižních Čechách)¹⁷.

Typické vyobrazení námětu Ecce homo nalezneme např. u Albrechta Dürerra¹⁸ ve Velkých pašijích: *Ecce Homo*, 1499 či u Caravaggia: *Ecce homo*, 1606 (viz obr. č. 2, str.: 20)

Ecce homo:

Potupený Ježíš stojí s Pilátem na vyvýšeném místě, na terase či balkonu. Pilát dává lidu shromážděnému pod nimi na vybranou gestem rukou.

V 15. stol. se námět redukuje pro devoční účely a Kristus s Pilátem se osamostatňují; časté je zobrazení polofigury či bysty Krista.

Kristus:

bývá zobrazován tak, jak jej podle evangelia (Mt 27, 29) oblékli vojáci po zbičování - nahý v bederní roušce, s purpurovým pláštěm, trnovou korunou na hlavě a holí v ruce.

Obr. č. 2: Zleva Albrecht Dürer: *Velké pašije – Ecce Homo*, 1499; Caravaggio: *Ecce homo*, 1606

¹⁷ Royt 2007, s. 73

¹⁸ více Koumarová 2009, s. 35-36

¹⁹ Royt 2007, s. 116

²⁰ Devoční obraz vznikl vyjmutím z narativní scény a vytvořením statického obrazu, byl určen pro vnímání jednotlivcem prostřednictvím jeho náboženských emocí. In Bártlová 2004, s. 56

3.1.2 Nesení kříže aneb Ježíš bere kříž na ramena, Ježíš klesá pod křížem poprvé, Ježíš klesá pod křížem podruhé a Ježíš klesá pod křížem potřetí

Jan 19, 17:

„Nesl svůj kříž a vyšel z města na místo zvané ‚Lebka‘, hebrejsky Golgota.“

Lukáš 23, 27:

„Za ním šel veliký zástup lidu; ženy nad ním nařikaly a oplakávaly ho.“

Námět nesení kříže se objevuje již v raném křesťanském umění, kdy Kristus nese svůj kříž sám, či vzácně mu pomáhá Šimon z Kyrény. Ježíše při tom na Golgotu doprovází průvod, který se v pozdním středověku rozšiřuje o osoby a motivy, které v kanonických evangeliích chybí. Tyto motivy jsou inspirovány apokryfní a meditativní literaturou i paraliturgickými pašijovými hrami.²¹ Jedná se např. o náměty Setkání Krista s Pannou Marií, Setkání se sv. Veronikou a Klesnutí pod křížem.

Z původního námětu Nesení kříže se až později - se vznikem křížových cest - jednotlivá zastavení osamostatnila. Jsou jimi náměty Ježíš bere kříž na ramena, Ježíš klesá pod křížem poprvé, Ježíš klesá pod křížem podruhé, Ježíš klesá pod křížem potřetí.

Ikonografie námětu Nesení kříže se v umění ustaluje teprve kolem r. 1300 zásluhou italského malíře Giotta (viz obr. č. 3, str. 22 vlevo *Giotto di Bondone: Cesta na Kalvárii, 1302-05*), velkofigurální kompozici, která se v pozdním středověku stala vzorem pro zpracování tohoto námětu, představuje grafika *Nesení kříže Martina Schongauera* z roku 1474 (viz obr. č. 3, str. 22 vpravo).

²¹ Ryot 2007, s. 177-8

Nesení kříže:

Ústředním motivem je Ježíš nesoucí kříž, kterého doprovází početná skupina kráčejců zleva doprava, od jeruzalémské brány ke Golgotě; tyto mohou být součástí pozadí.

Průvod:

V 15. a 16. stol. se podle slov Lukášova evangelia původně skromný průvod rozrůstá o bohatý kompars osob i mimoevangelijní motivy.

V průvodu se objevují velekněží, ženy, svaté ženy, posmívající se děti, neteční i zvědaví diváci, vojáci s lany, kopím, hřeby či kladivy. Někdy lze spatřit i Kristovy učedníky Jana, Jakuba většího nebo Petra, dva odsouzené zločince, v renesanci pak přibývají vojáci na koních či nosiči římských standard.

Kristus:

bývá zobrazován v červeném spodním šatu s modrým pláštěm, kráčí bosý s trnovou korunou na hlavě, někdy popotahován vojákem za provaz, jenž má přivázaný kolem pasu nebo krku.

Kříž:

Do 15. století byl kříž pouze atributem Krista, byl spíše symbolem triumfu než symbolem utrpení.

Vyobrazoval se proto menší a lehčí, přičemž Kristus s křížem krácel vzpřímeně a bez větších obtíží.

Západní tradice tuto scénu postupně změnila a pojala ji jako symbol břemene, jež má na sebe vzít každý křesťan následující Krista. Proto kříž postupně těžkne a zvětšuje se, Kristus pod jeho tíhou klesá, opírá si ho o jedno rameno a zkroušený výraz tváře zdůrazňuje jeho utrpení. Kříž má tvar latinského kříže nebo velkého "T". Ve skutečnosti odsouzenec nosili na místo své popravy pouze příčné břevno kříže.

Takové zobrazení se však v žádném díle nevyskytuje.

22 | 23

Obr. č. 3: Zleva Giotto di Bondone: *Cesta na Kalvárii*, 1302-05; Martin Schongauer: *Nesení kříže* 1474

Ustálenou ikonografii motivů z Nesení kříže, které se osamostatnily v náměty křížové cesty (Ježíš bere kříž na ramena, Ježíš padá pod křížem poprvé, podruhé a potřetí), můžeme spatřit u křížových cest z 18. a 19. stol. po celém Česku. Vhodnými reprezentanty jsou např. obrazy křížové cesty J. Görlicha z r. 1878, vytvořené pro kostel sv. Václava v Nemoticích (viz obr. č. 4, str. 23, zleva *Ježíš bere kříž na ramena*, *Ježíš padá pod křížem poprvé*, *Ježíš padá pod křížem podruhé*):

²² Rusina a Zervan 2000, s. 196

²³ Hall 1991, s. 91-92

Ježíš bere kříž na ramena:

Ústředním motivem je Kristus ve výrazném gestu, jímž přijímá kříž a potvrzuje svou oběť za vykoupení lidstva. Původní mnohafigurová kompozice je zpravidla redukována na vojáky, přihlížející a spalující lid.

Ježíš padá pod křížem poprvé, podruhé, potřetí:

Třetí, sedmé a deváté zastavení představuje gradaci téhož námětu: Kristus upadnuvší pod tíhou kříže klečí, opírá se o zem a s vysílením v tváři hledí do země. Někdy jednou rukou objímá břevno kříže, jindy kříž zachycuje Šimon Kyrénský či někdo z davu. Slábnutí Ježíše je vyjádřeno postupným přibližováním těla k zemi až k úplnému upadnutí těla na zem. Včetně Šimona jsou součástí námětů vojáci, kteří Kristovi pomáhají vstát a zároveň ho bijí a tahají ho za provaz vzhůru.

Obr. č. 4: J. Görlich zleva Ježíš bere kříž na ramena, Ježíš padá pod křížem poprvé, Ježíš padá pod křížem podruhé, 1878

3.1.3 Ježíš potkává svoji matku

Námět setkání Krista s Pannou Marií není součástí Písma, ale vychází z Lukášova evangelia (L 23, 27), který hovoří obecně o ženách, jež doprovázejí Krista na Golgotu. Detailně je setkání vylíčeno v mystických spisech sv. Brigity Švédské a Ludolfa Saského.²⁴

Až do vzniku křížových cest nebyl tento námět izolován od námětu Nesení kříže. Již v rané gotické malbě malířů Giotto i Duccia je Marie součástí průvodu, který doprovází Krista na smrt.

Ikonografickými příklady námětu *Ježíš potkává svoji matku* jsou *Nesení kříže Hanse Ch. Multschera* z roku 1437 a *Kristovy pády na cestě ke Kalvárii* od *Raffaella* z roku 1517, viz zleva obr. č. 4, str. 24.

²⁴ Ryot 2007, s. 178

Ježíš potkává svoji matku:

Od nejstarších zobrazení námětu Nesení kříže se v davu objevuje Kristova matka Panna Maria, k níž syn naléhavě obrací hlavu, avšak je vojákem nucen pokračovat v cestě.

Panna Maria je zpravidla doprovázena svatými ženami a apoštolem Janem Evangelistou.

Panna Maria:

Bývá oblečena v červeném spodním šatu a modrém plášti (symbol lidskosti překryté božskostí), jak v dramatickém gestu vztahuje ruce ke Kristu, nebo omdlává a Sv. Jan ji zachycuje. V raných vyobrazeních stojí poblíž Krista v klidném, tichém zármutku, jenž symbolizují zkřížené ruce na prsou.

Svaté ženy:

Pannu Marii lze v pašijových námětech spatřit v doprovodu tzv. svatých žen. Jedná se o Marii Magdalénu, Marii Kleofášovu a Marii Salomé.

Sv. Jan Evangelista:

Je vyobrazován jako muž s mladistvou, hladce oholenou tváří zpravidla podpírající zesláblou Pannu Marii.

25 | 26

Obr. č. 5: Zleva Hans Ch. Multscher: *Nesení kříže*, 1437; Raffaello: *Kristovy pády na cestě ke Kalvárii*, 1517

3.1.4 Šimon Kyrénský pomáhá Kristu nést kříž

Lukáš 23,26:

„Když jej odváděli, zastavili nějakého Šimona z Kyrény, který šel z pole, a vložili na něho kříž, aby jej nesl za Ježíšem.“

Postava Šimona Kyrénského se objevuje již v raném v křesťanském umění. Oblíbenost tohoto motivu dokládá ustálení ikonografického typu Šimona již v byzantském

²⁵ Koumarová 2009, s. 28

²⁶ Ryot 2007, s. 92

umění. Četná vyobrazení této postavy byla nejspíše dána Šimonovou úlohou, která se symbolicky vykládala jako spoluúčast pohanských národů na Kristově spáse.²⁷

Vliv byzantského pojetí námětu Šimon Kyrénský pomáhá Kristu nést kříž lze spatřit v *Cestě na Kalvárii* od *Duccia* z let 1308-1311. U *Mistra MS Ježíš nese kříž* z roku 1506 je Šimon Kyrénský vyobrazen již volněji dle evropské tradice. (Viz zleva obr. č. 6, str. 25)

Šimon Kyrénský pomáhá Kristu nést kříž:

Základem námětu je Ježíš a Šimon Kyrénský, který Kristu pomáhá nést kříž na popravčí vrch.

V době, kdy ikonografie tohoto námětu nebyla ještě ustálena, nese Šimon Kyrénský kříž sám, zatímco Ježíš ho se spoutanými rukama následuje. Později však Šimon Ježíši pouze pomáhá nadlehčováním delšího břevna kříže.

Šimon Kyrénský:

V byzantském umění se pro Šimona ujal typ staršího, šedovlasého muže s vousy zastřiženým do kulata.

V evropském malířství tento ikonografický typ obecně vymizel.

28 | 29

Obr. č. 6: Zleva *Duccio di Buoninsegna: Maesta – Cesta na Kalvárii*, 1308 – 1311; *Mistr MS: Ježíš nese kříž*, 1506

²⁷ Ryot 2007, s. 177

²⁸ Rusina a Zervan 2000, s. 196

²⁹ Hall 1991, s. 91

3.1.5 Veronika podává Ježíši roušku

Příběh o svaté Veronice není součástí evangelií, nýbrž vychází z legendy o sv. Veronice, která měla otřít Kristu zkrvavenou tvář do roušky (či potního šátku zv. sudarium), na níž se zázračně otiskla Kristova podoba s trnovou korunou na čele. Nejstarší zobrazení motivu roušky sv. Veroniky se v umění objevují po roce 1400³⁰. Mezi tato vyobrazení patří např. dřevořez Albrechta Dürera z cyklu Malé pašije *Kristus nesoucí kříž* z roku 1509, viz zleva obr. č. 7, str. 27.

Ve výtvarném umění se paralelně s narativním vyobrazením vyvinul i devoční typ sv. Veroniky, v němž je Veronika sama (případně obklopena anděly či sv. Petrem a Pavlem) držící v rukou šátek s tváří Krista. Toto zobrazení sloužilo především k hloubání a kontemplaci diváka. Patří mezi ně např. *Svatá Veronika s Ježíšovou rouškou* od Mistra sv. Veroniky kolem r. 1400.

Námět Veroničiny roušky je nutné odlišit od příbuzného námětu Veraikon, neboli pravý obraz Kristův, rukou neutvořený. Veraikon je zobrazením „pravé podoby“ hlavy Krista bez trnové koruny a stop mučení, s dlouhými vlasy a vousy a pronikavými očima, které působivě navazují kontakt s divákem³¹. V prostředí Čech se jedná např. o *Veraikon svatovítský* datovaný kolem roku 1380 (viz obr. č. 7, str. 27).

³⁰ Royt 2007, s. 254

³¹ Royt 2007, s. 302

Veronika podává Ježíši roušku:

Jádrem námětu je žena klečící u kraje cesty, která drží v rukou sudarium (potní šátek) či roušku a nabízí ji Kristovi k otření potu. Kristus při tom k ženě obrací svou tvář. Někdy sama Veronika Krista otírá. Jindy bývá na roušce otisk Kristovy tváře již vyobrazen. Námět je často součástí širší scény Nesení kříže.

Rouška Veroničina:

Šátek, na němž je otisknuta Kristova zkrvácená tvář s trnovou korunou na čele. Motiv bývá buď součástí narace, nebo je omezen v devoční obraz, kde osamocená Veronika drží v rukou šátek a ukazuje divákovi Kristovu mučednickou tvář.

Veraikon:

Označuje vyobrazení pravé Kristovy podoby, inspirované apokryfní literaturou: „Kristus má vlasy temné, dlouhé a po ramena zakroucené, na vrchu hlavy rozdělené, čelo hladké a čisté, obličej bez vrásek a skvrn, bradu obrostlou krátkým vousem uprostřed rozděleným, oči barvy železité, výraz přísný i laskavý.“

32 | 33

Obr. č. 7: Zleva Albrecht Dürer: *Malé pašije – Kristus nesoucí kříž*, 1509; *Mistr sv. Veroniky: Svatá Veronika s Ježíšovou rouškou*, kolem r. 1400; *Veraikon svatovítský*, kolem r. 1380

3.1.6 Zbožné ženy pláčou nad Ježíšem

Lukáš 23, 27-31

„Za ním šel veliký zástup lidu; ženy nad ním naříkaly a oplakávaly ho. Ježíš se k nim obrátil a řekl: „Dcery jeruzalémské, nade mnou neplačte! Plačte nad sebou a nad svými dětmi; Hle, přicházejí dny, kdy budou říkat: ‚Blaze neplodným, blaze těm, které nikdy nerodily a nekojily!‘ Tehdy ‚řeknou horám: Padněte na nás, a pahrbkům: Přikryjte nás!‘ Neboť děje-li se toto se zeleným stromem, co se stane se suchým?“

Motiv skupiny jeruzalémských žen, které pláčou nad Kristem, a přitom se nejedná o svaté ženy, byl až do vzniku křížových cest pouze součástí velké figurální stafáže námětu Nesení kříže. Takto nalezneme jeruzalémské ženy vyobrazeny i v polovině 19. století na dřevorytu *Nesení kříže* z populárního cyklu Bible v obrazech od Julia Schnorra von Carolsfeld. Plačící ženy s Kristem vyčleněné do samostatného námětu nalezneme až ve

³² Hall 1991, s. 92, 478

³³ Royt 2007, s. 254, 302

čtrnáctidílných křížových cestách, např. *Ježíš těší plačící ženy* od J. Görlicha z r. 1878. (Viz obr. č. 8, str. 28.)

Zbožné ženy pláč nad Ježíšem:

Skupina žen, které pláč a choulí se v gestu hlubokého zármutku, bývá součástí námětu Nesení kříže, kde splývá se zástupem lidu. Součástí průvodu doprovázejícího Krista na Golgotu bývá také skupina svatých žen, od nichž se ženy jeruzalémské mohou lišit antickým hábitem, častěji pak přítomností malých dětí.

K dětem někdy Kristus vztahuje ruku v upomínku na slova Lukášova evangelia „Plačte nad sebou a svými dětmi“.

Obr. č. 8: Zleva Julius Schnorr von Carolsfeld: Nesení kříže, pol. 19. stol.; J. Görlich: Ježíš těší plačící ženy, 1878

3.1.7 Ježíš je zbaven šatů

Jan 18, 23-24

„Když vojáci Ježíše ukřižovali, vzali jeho šaty a rozdělili je na čtyři díly, každému vojákovi díl; zbýval ještě spodní šat. Ten šat byl beze švů, odshora vcelku utkaný. Řekli si mezi sebou: „Netrhejme jej, ale losujme o něj, či bude!“ To proto, aby se naplnilo Písmo: „Rozdělili si mé šaty a o můj oděv metalí los.“ To tedy vojáci provedli.“

Přestože Nový zákon o svlékání Krista z šatů před popravou nemluví, z úryvku Janova evangelia, v němž si vojáci losem Kristův šat rozdělují, tato skutečnost logicky vyplývá. Svlékání Krista z šatů se ve výtvarném umění pro svou narativní a emotivní stránku ujalo a vyvinulo v samostatný námět. Oproti tomu losování vojáků o Kristův šat bývá jen doplňujícím motivem tohoto námětu.

Mezi reprezentativní zpracování tohoto námětu patří zleva *Svlékání Krista* Francesca di Giorgia Martini z r. 1510, devoční zobrazení *Svlékání Krista* El Greca kolem r. 1600 a *Svlékání z šatů* Bernarda Strigela z r. 1520, viz obr. č. 9, str. 29.

Ježíš je svlékán z šatů:

Jádrem námětu je stojící Kristus obklopený vojáky, kteří z něj leckdy prudce svlékají šaty.

Zpravidla je zachyceno i prostředí popravičního vrchu a Kristův doprovod – svaté ženy a sv. Jan.

Námět svlékání z šatů měl ve výtvarném umění často devoční charakter, neboť zdůraznění Kristova ponížení vedlo diváka k hlubšímu zamyšlení a rozjímání.

Zřídka je možné spatřit doprovodný motiv, kdy Panna Maria ovazuje nahého Krista bederní rouškou.

Obr. č. 9: Zleva Francesco di Giorgia Martini: *Svlékání Krista*, 1510; El Greco: *Svlékání Krista*, kolem r. 1600; Bernard Strigel: *Svlékání z šatů*, 1520

3.1.8 Ježíš je přibit na kříž

Lukáš 23, 32-33

„Spolu s ním byli vedeni na smrt ještě dva zločinci. Když přišli na místo, které se nazývá Lebka, ukřižovali jej i ty zločince, jednoho po jeho pravici a druhého po levici.“

Námět Přibíjení Krista na kříž nevychází přímo z evangelií, ale má oporu ve středověké mystické literatuře, kde jsou popsány takové detaily jako je počet ran kladiva i jejich zvuk. Ikonografie námětu přibíjení Krista ke kříži se ustalovala během 11. a 12. století v rámci byzantské knižní malby, přičemž do 13. stol. bylo zobrazováno prorážení

údů Krista čtyřmi hřeby.³⁴ Původní typ přibíjení Krista na stojící kříž se do pozdější zaalpské malby nedochoval – prosadilo se přibíjení Krista zpravidla třemi hřeby na kříž položený na zemi. (Ke čtyřem hřebům se vrátili někteří umělci v 19. a 20. století.)

Od 15. stol. lze v námětu pozorovat nárůst postav – vojáků, Židů, Římanů a přihlížejících a také silící naturalismus scény přibíjení. Objevují se motivy natahování Kristových údů lanem, přitlačování těla ke kříži či detailní vykreslení nástrojů jako jsou lana, klíny, kladiva, vrtáky.³⁵

Mezi reprezentativní ikonografické zobrazení tohoto námětu patří dřevořez *Kristus je přibit na kříž* z cyklu Malé Pašije od Alberta Dürera (r. 1511), ikonografický typ se vztyčeným křížem je možné vidět v malbě devočního charakteru *Kristus je přibit ke kříži* od Fra Angelica z r. 1450, viz obr. č. 10, str. 31.

Vzácněji se ve výtvarném umění vyskytuje námět bezprostředně navazující na přibíjení, a to Vztyčování kříže pomocí provazů, který byl pro svou dramatickост oblíben severským evropským malířstvím především v 16. – 18. stol.

³⁴ Ryot 2007, s. 296–297

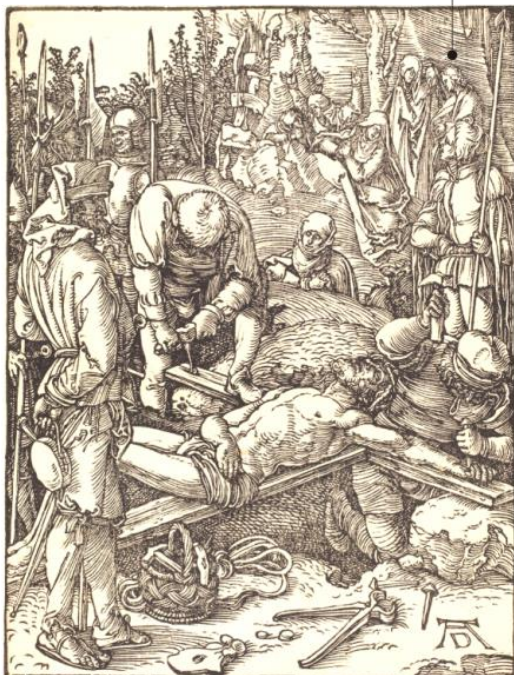
³⁵ Rusina a Zervan 2000, s. 199–200

Přibíjení Krista na kříž:

Kristus zpravidla leží na břevnech kříže položených na zemi a dva až tři vojáci mu přibíjejí ruce a překřížené nohy dohromady třemi hřeby. Pozadí tvoří skalnatý vrch Kalvárie, někdy v dálce město Jeruzalém. Krista mnohdy doprovází lamentující Panna Maria, ostatní Marie a sv. Jan Evangelista a v opozici k nim vojáci, Římané, Židé a přihlížející lid. Součástí námětu bývají motivy nástrojů (lana, klíny, kladiva,

kleště, vrtáky aj.) a průvodních scén, např. natahování údů lany, přitlačování těla k břevnům či práce řemeslníků.

Do 13. stol. se objevuje námět přibíjení Krista na vztyčeném kříži, jenž zpravidla odpovídá obrazům z *Meditationes vitae Christi*. Podle tohoto spisu vystoupil Ježíš na kříž po žebříku a tam mu byla přibita nejprve pravá ruka, poté levá ruka a nakonec nohy.

36 | 37

Obr. č. 10: Zleva Albrecht Dürer: *Malé pašije – Kristus je přibit na kříž*, 1511; Fra Angelico: *Kristus je přibit ke kříži*, 1450

3.1.9 Ježíš na kříži umírá

Marek 15, 33-39

„Když bylo poledne, nastala tma po celé zemi až do tří hodin. O třetí hodině zvolal Ježíš mocným hlasem: „Eloi, Eloi, lema sabachtani?“, což přeloženo znamená: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?“ Když to uslyšeli, říkali někteří z těch, kdo stáli okolo: „Hle, volá Eliáše.“ Kdosi pak odběhl, namočil houbu v octě, nabodl ji na prut a dával mu pít se slovy: „Počkejte, uvidíme, přijde-li ho Eliáš sejmout.“ Ale Ježíš vydal mocný hlas a skonal. Tu se chrámová opona roztrhla vpůli odshora až dolů. A když uviděl setník, který stál před ním, že takto skonal, řekl: „Ten člověk byl opravdu Syn Boží.“

³⁶ Royt 2007, s. 296-297

³⁷ Rusina, Zervan 2000, s. 199-200

Jan 18, 25-37

„U Ježíšova kříže stály jeho matka a sestra jeho matky, Marie Kleofášova a Marie Magdalská. Když Ježíš spatřil matku a vedle ní učedníka, kterého miloval, řekl matce: „Ženo, hle, tvůj syn!“ Potom řekl tomu učedníkovi: „Hle, tvá matka!“ V tu hodinu ji onen učedník přijal k sobě.

Ježíš věděl, že vše je již dokonáno; a proto, aby se až do konce splnilo Písmo, řekl: „Žizním.“ Stála tam nádoba plná octa; namočili tedy houbu do octa a na yzopu mu ji podali k ústům. Když Ježíš okusil octa, řekl: „Dokonáno jest.“ A nakloniv hlavu skonal. Poněvadž byl den přípravy a těla nesměla zůstat přes sobotu na kříži – na tu sobotu připadal totiž velký svátek – požádali Židé Piláta, aby odsouzeným byly zlámány kosti a aby byli sňati z kříže. Přišli tedy vojáci a zlámali kosti prvnímu i druhému, kteří byli ukřižováni s ním. Když přišli k Ježíšovi a viděli, že je již mrtev, kosti mu nelámali, ale jeden z vojáků mu probodl kopím bok; a ihned vyšla krev a voda. A ten, který to viděl, vydal o tom svědectví, a jeho svědectví je pravdivé; on ví, že mluví pravdu, abyste i vy uvěřili. Neboť se to stalo, aby se naplnilo Písmo: „Ani kost mu nebude zlomena.“ A na jiném místě Písmo praví: „Uvidí, koho probodli.““

Ukřižování Krista patří mezi nejstarší, nejvýznamnější a nejbohatěji rozvinuté téma v křesťanské ikonografii. První vyobrazení tohoto námětu spadá do 2.– 3. stol. n. l., avšak pro spojitost ukřižování se zločinem se námět v umění nejprve objevuje vzácně. Vlivem proměn teologie a duchovní literatury (vedle evangelií se jedná o apokryfní a mystickou literaturu a mariánské či magdalské plankty) prošel námět zajímavým ikonografickým vývojem. V zásadě lze ve výtvarném umění spatřit tři typy ukřižování: tzv. redukovaný (či kánonový) typ pochází z Byzance a tvoří ho Ukřižovaný Kristus s Pannou Marií a sv. Janem Evangelistou pod křížem. V 6. stol. se poprvé objevuje druhý typ Ukřižování složený z komparsu biblických účastníků Kristova umučení. Třetí typ tzv. „zaldněné Kavárie“ představuje vícekomparsové Ukřižování, v němž je vyobrazeno množství postav a dějů vycházejících z evangelií i jiné duchovní literatury. Od 13. stol. lze pod křížem spatřit vedle evangelijních postav také proroky, Sv. Jana Křtitele, světce či donátory.

Popis ikonografie Ukřižování je ztížen proměnami vývoje a množstvím motivů tohoto námětu. Z této příčiny jsou nejvhodnějšími představiteli díla středověkého malířství, na nichž lze většinu témat a motivů spatřit pohromadě. Jedná se např. o tato díla: *Ukřižování Kaufmannovo*, kolem r. 1340 (představuje první zaalpské provedení tzv. zaldněné Kalvárie), viz obr. č. 11, str. 33, *Ukřižování z Vyšebrodského oltáře* od Mistra vyšebrodského oltáře, r. 1346-1347, *Ukřižování z Vyššího Brodu*, po r. 1380, a iluminaci ze středověkého rukopisu *Hortus Deliciarum* z 12. století, viz obr. č. 12, str. 34.

Ukřižování Krista:

Tabulka INRI:

Motiv inspirovaný evangeliem sv. Jana, podle nějž dal Pilát na Ježíšův kříž připevnit tabulku s nápisem Ježíš Nazaretský, král Židů. Tabulka se zobrazovala na vrcholu kříže se zkratkou INRI (z latinských slov Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum). Plné znění nápisu se vyskytuje v obrazech až od 16. století.

Kříž:

Kristus je zpravidla ukřižován na latinském kříži, výjimkou je užití kříže ve tvaru T. Vyobrazení kříže v námětech pašijí neodpovídalo praktikám římského mučení ukřižováním. Podle antických pramenů byl na popravišti již připraven do země zapuštěný sloup "stipes" a odsouzenec si musel na popravičí místo přinést pouze příčné břevno "patibulum", k němuž měl ruce přivázané. Poté mu byly k břevnu přibity ruce v zápěstí a břevno s odsouzcem bylo vyzdvíženo a upevněno na vrchol sloupu. Tak vznikl "T" kříž. Jindy bylo břevno upevňováno níže na čep, čímž vznikl tvar kříže latinského. Někdy je kříž zobrazen s oporou pro nohy zv. "suppedaneum".

Longinus:

Propichuje Kristovi pravý bok kopím, aby zjistil, zda je ukřižovaný živ či mrtev. Stojí zpravidla pod pravým bokem Krista, přičemž si někdy ukazuje na oči, neboť byl podle legendy slepý a prozřel až díky vytrysklým kapkám Kristovy krve.

Kristus na kříži:

V raném křesťanském umění převažuje do 8.–10. stol. typ Krista vzpřímeného, vousatého, s otevřenými očima a rozpaženými rukama, který je oděn v dlouhé tunice bez rukávů či s nimi, méně se vyskytuje Kristus polonahý. Od 8. století se objevuje Kristus s očima zavřenými, přičemž je zpravidla oděn pouze do bederní roušky.

Od 11. století je stále více zdůrazňováno Kristovo lidství: tělo nese známky utrpení, ochablé visí na prohnutých pažích, z ran vytéká krev a umdlělá hlava s trnovou korunou klesá k pravému rameni. Ježíšovo tělo bývá někdy ke kříži přibito čtyřmi hřeby, od 13. století se však prosazuje přibití pouze třemi hřeby, neboť Ježíšova chodidla položená na sebe jsou probita společně jedním hřebem.

Lotři:

Odsouzení lotři – podle Nikodémova protoevangelia Dysmas a Gestas – se nachází zpravidla po bocích Krista a jsou přivázáni provazy na křížích typu "T" (výjimečně na křížích v podobě stromu). Po Kristově pravici bývá zobrazen "dobrý" kající se Dysmas, po levici hříšný Gestas. Především ve středověku lze spatřit, jak duši Dysmase symbolicky odnáší anděl a duši Gestase ďábel. Lotři mívají podle slov evangelia zlámané končetiny, někdy jim kosti vojáci teprve lámou.

Losování vojáků o šat:

Výjev Ukřižování zpravidla doplňuje námět vycházející z evangelií: Losování vojáků o Kristův šat. Vojáci většinou sedí u paty kříže a kostkami či jinou hrou losují o oděv, který je zobrazen poblíž.

Obr. č. 11: Ukřižování Kaufmannovo, kolem r. 1340

Kristovi bližní:

Po Kristově pravici bývají v opozici k nepřítelům Spasitele zobrazeni Panna Maria, sv. Jan Evangelista, Marie Magdaléna, Marie Kleofášova a Salome. Někdy vlivem apokryfů skupinu doplňuje Josef Arimatejský, Šimon z Kyrény či Nikodémus. Muži mohou být stejně tak zobrazeni po Kristově levici spolu s vojáky. Do pozdního středověku lze spatřit Pannu Marii jak omdlévá či leží na zemi a je zachycena ženami či Janem Evangelistou.

Krev z Kristova boku:

Vlivem *Dialogu Anselma s pannou Marií* se zformoval námět, v němž krev z Kristova propíchnutého boku vystřikuje a dopadá na plášť Panny Marie. Potřísnění krví symbolizuje Mariinu spoluúčast na Spáse lidstva a spolu-prožívání Kristova utrpení.

Marie Magdaléna:

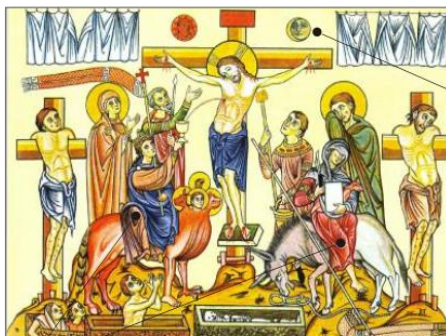
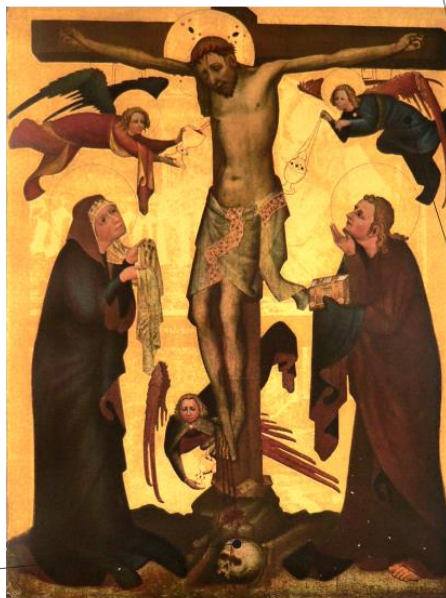
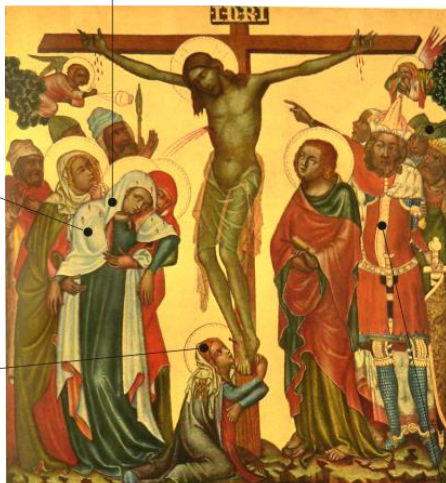
Objevuje se poprvé ve 13. stol. v italské malbě jako žena klečící u paty kříže. Je obvykle v bohatém šatě s dlouhými rozpuštěnými vlasy, přičemž smáčí slzami Kristovy zkrvavené nohy, otírá je a líbá je. Někdy je Mariina postava oproti ostatním menší, aby byl zdůrazněn akt kajícího. Tento námět se stal pro své poselství tak oblíbený, že se od renesance osamostatnil v devoční zobrazení samostatné Marie s ukřižovaným Kristem.

Lebka:

Motiv lebky je od 9. stol. nejčastějším symbolem ve výjevu Ukřižování. Zpravidla se lebka nachází u paty kříže a připomíná místo popravy, kterým byla Golgota, což v překladu znamená "lebka". Tento motiv může odkazovat i k lebce Adama, který byl podle apokryfů na Golgotě pohřben. Krev stékající na Adamovu lebku v tom případě symbolizuje vykoupení prvního hříchu.

Personifikace Synagogy a Ecclesie:

V námětu Ukřižování se ve středověku vyskytují postavy Synagogy a Církve, které symbolizují skončení vlády Zákona a nastoupení vlády Milosti zosobněné Kristovou církví. **Synagoga** mívá zavázané oči, z hlavy jí padá koruna, drží v ruce zlomený praporec nebo desky Starého zákona a jede na kozlu či oslu. Proti ní stojí Církev čili **Ecclesia**, drží kopí s praporem či kalich a jede na tetramorfu (zvíře složené ze čtyř symbolů evangelistů).

Svědci:

Podle Písma bývají pod křížem zobrazeni Kristovi kati a nepřátelé jako jsou vojáci, zákoníci, velekněží aj., kteří mívají hlavně ve středověku karikované tváře či špičaté klobouky – symbol izraelské národnosti. Od r. 1400 se formuje opozice dobrých–špatných postav a nepřítelům je vyhrazeno místo po Kristově levici. Na této straně bývají i ti, kteří pod dojmem Kristovy smrti obrátili svou víru: **setník Štefan**, jenž podává Kristu na kopí napíchnutou houbu namočenou v octě, aby uhasil jeho žízeň, nebo **setník** ve vojenském oděvu, někdy na koni či se štítem, jenž prudce ukazuje na Krista, čímž poukazuje na pravdivost svědectví o pravosti Božího Syna.

Andělé:

Zvláště ve středověku jsou Ukřižování přítomni andělé, kteří buď drží v rukou kadidelnice (jako stvrzení oběti položené pro vykoupení lidstva), nebo zachytávají do kalichů řinoucí se krev z Ježíšových ran po hřebec. Tento motiv symbolizuje eucharistii (přijímání Kristovy krve)

Slunce a měsíc:

Byly vyobrazovány především ve středověku, jak stojí po stranách kříže, čímž odkazují jednak k zatmění ve chvíli Kristovy smrti, jednak ke Kristu jako Pánu země a nebe.

Obr. č. 12: Shora dolů *Mistr vyšebrodského oltáře: Ukřižování z Vyšebrodského oltáře 1346-1347; Ukřižování z Vyššího Brodu, po r. 1380; iluminace rukopisu Hortus Deliciarum, 12. stol.*

3.1.10 Ježíš je snat z kříže

Jan 18, 38-39

„Potom požádal Piláta Josef z Arimatie – byl to Ježíšův učedník, ale tajný, protože se bál Židů – aby směl Ježíšovo tělo sejmout z kříže. Když Pilát k tomu dal souhlas, Josef šel a tělo sňal. Přišel také Nikodém, který kdysi navštívil Ježíše v noci, a přinesl asi sto liber směsi myrhy a aloe.“

Námět Snímání Krista z kříže se formoval od raného středověku a vyznačoval se jednoduchostí, jasností, statičností a vertikálností. Časem toto zobrazení vystřídala kompoziční složitost, množství postav a motivů a dramatická scéna. Citovou a duchovní hloubku podtrhl zejména v baroku motiv Panny Marie či Marie z Magdaly, jak se dotýká Kristova těla. Někdy se námět Snímání Krista z kříže zaměřuje s dějově následujícím, navíc devočním námětem Oplakávání Krista.

Byzantský motiv Nikodéma, který vytrhává kleštěmi hřebíky z Kristových nohou, použil Duccio di Buoninsegna na svém obraze *Snímání Krista z kříže*, jenž je součástí oltáře *Maesta* z let 1308 – 1311. *Snímání z kříže* Petera Paula Rubense z r. 1616–1617 reprezentuje barokní vypětí a také emoční potenciál tohoto námětu. (Viz obr. č. 13, str. 36.

³⁸ Royt 2007, s. 137-140, 296-300

³⁹ Rusina a Zervan 2000, s. 204-207

Snímání Krista z kříže:

Jádrem námětu je Josef z Arimatie, který sám nebo s Nikodémem snímá Krista z kříže. Muži často spouštějí tělo Spasitele k zemi pomocí popruhů látky či plachty, přičemž stojí na žebříku, jenž je opřen o kříž. Nikodém především ve středověkých dílech může také vytahovat Kristovi z nohou hřeby kleštěmi. Od 16. stol. přibývají postavy dalších mužů, Marie Magdaleny, Panny Marie, svatých Marií a sv. Jana Evangelisty. Ten stojí stranou se ženami, nebo pomáhá Josefovi přidržovat tělo či žebřík. Marie v různém uskupení zpravidla tiše a bolestně lamentují nebo až dramaticky omdlévají. Pod patou kříže se někdy objevuje motiv lebky a mučících nástrojů.

Josef Arimatijský:

Bývá zobrazován jako starší vousatý muž v bohatém oděvu radního a v Čechách (vlivem nepřesného překladu Písma) s knížecí korunou na hlavě. Josef nejčastěji stojí na žebříku, někdy s plátnem v ruce, a snímá ukřižovaného. Obvykle na něm spočívá tíha Kristova těla. Nikodéma nelze rozeznat od Josefa snadno, neboť je Josefovi podobný, ale bývá oblečený skromněji.

40 | 41 | 42

Obr. č. 13: Zleva Duccio di Buoninsegna: *Maesta* – Snímání Krista z kříže, 1308 – 1311; Peter Paul Rubens: *Snímání z kříže*, 1616–1617

3.1.11 Ježíš je uložen do hrobu

Jan 18, 39-42

„Přišel také Nikodém, který kdysi navštívil Ježíše v noci, a přinesl asi sto liber směsi myrhy a aloe. Vzali Ježíšovo tělo a zabalili je s těmi vonnými látkami do lněných pláten, jak je to u Židů při pohřbu zvykem. V těch místech, kde byl Ježíš ukřižován, byla zahrada a v ní nový hrob, v němž dosud nikdo nebyl pochován. Tam položili Ježíše, protože byl den přípravy a hrob byl blízko.“

Matouš 27, 59-61

„Josef tělo přijal, zavinul je do čistého plátna a položil je do svého nového hrobu, který měl vytesán ve skále; ke vchodu do hrobu přivalil veliký kámen a odešel. Byla tam Marie z Magdaly a jiná Marie, které seděly naproti hrobu.“

⁴⁰ Rusina a Zervan 2000, s. 210

⁴¹ Hall 1991, s. 497

⁴² Royt 2007, s. 269-270

Námět Kladení Krista do hrobu vychází z evangelií, v nichž je však tento výjev vyličen nestejně. Zobrazení námětu mívá proto drobné odchylky v motivech, postavách či ve vypořádání prostoru. Na obrazech lze spatřit podle evangelií Josefa z Arimatie, Nikodéma, Pannu Marii, Marii Magdalénu a Marii, matku Josefovu. Zobrazován je i Jan Evangelista, přestože jeho přítomnost evangelia nezachycují. Nejstarší zpracování Kladení Krista do hrobu pochází z Východu z 9. stol., na Západě se námět objevuje až od 10. stol.

Mezi reprezentativní realizace tohoto námětu s mírnými odlišnostmi patří deska Třeboňského oltáře *Kladení do hrobu* od Mistra Třeboňského oltáře, kolem r. 1380, *Pohřbívání Krista* kolem r. 1460 od Rogier van der Weydena a *Kladení do hrobu* od Albrechta Altdorfera z r. 1518 (Viz zleva obr. č. 14, str. 37).

Kladení Krista do hrobu:

Mrtvé tělo Krista pokládá do hrobu Josef Arimatejský, který se zpravidla nachází u Kristovy hlavy, a Nikodém, jenž bývá u Kristových nohou. Aktu se většinou účastní Panna Marie a Jan Evangelista, někdy tři Marie (ve středověku Máří Magdaléna a Marie, matka Josefova). Jan buď podpírá smutkem zhroucenou Pannu Marii, nebo drží Krista za ruku, či pomáhá s pohřbením těla. Ježíš je zahalen do pláten či bederní roušky a je spouštěn do hrobu. Někdy je v námětu přítomen motiv lamentace svatých žen nad mrtvým nebo poslední políbení Krista Pannou Marií.

Hrob a prostor:

Výjev Ukládání do hrobu se zpravidla odehrává v prostoru zahrady, která je zprvu jen naznačena např. stromy a až později je plně vykreslena i s krajinným horizontem, Kalvárií či Jeruzalémem v pozadí. Hrob mívá podobu skály s vytesaným otvorem, někdy opatřen kamennou deskou místo dveří, nebo je vyobrazen jako jednoduchý hranolový sarkofág umístěný v otevřeném prostranství. Méně často lze spatřit kombinaci skalního prostoru se sarkofágem. Výjimečný je též pohled z pohřebního prostoru ven do krajiny.

Obr. č. 14: Mistr Třeboňského oltáře: *Kladení do hrobu*, kolem 1380; Rogier van der Weyden: *Pohřbívání Krista*, kolem r. 1460; Albrecht Altdorfer: *Kladení do hrobu*, 1518

3.2 Křížová cesta jako fenomén současné české kultury

Mnozí lidé z řad veřejnosti, pedagogů a snad i teoretiků výtvarného umění se mohou domnívat, že zabývat se v dnešní době tématem křížové cesty ve výtvarné výchově je přinejmenším bláhové. Tento názor je pochopitelný a je otázkou, zda jej vyvracet. Jedná se totiž o téma, které je nejspíš až příliš úzce spojeno s dobovým společenským řádem a životem (zejména 17. – 19. stol.), jež jsou dnešní společnosti tolik vzdálené a těžko srozumitelné. Navíc v tomto velmi emočně zatíženém tématu hraje podstatnou roli orientace v křesťanské nauce, náboženské citění a prožívání věřících křesťanů.

Proto nelze tvrdit, že je křížová cesta se všemi svými historickými, náboženskými a uměleckými stránkami tématem moderním, žákům, studentů a vůbec současnému člověku blízkým, a těžce lze obhájit, že není přezitek probírat ve školní výuce toto téma podrobněji.

A právě pro zatíženost historií, náboženstvím a tím, že hlavní původní funkcí křížové cesty je být pomocným nástrojem při modlitbě praktikujících křesťanů, je překvapivé, že se v porevoluční České republice objevil a stále se objevuje o téma křížové cesty zájem. Tento zájem má několik specifických podob, které se v následujících podkapitolách vynasnažím postihnout.

⁴³ Royt 2007, s. 108-110

⁴⁴ Rusina a Zervan 2000, s. 218

⁴⁵ Hall 1991, s. 359

3.3 Podoby zájmu o křížovou cestu v současné České republice

3.3.1 Křížová cesta jako lákadlo turistů a stimul občanské hrdosti

První forma zájmu o křížovou cestu v Česku souvisí s všeobecným zájmem o opravy, rekonstrukce a zvelebování českých měst, městeček a vesnic, jež byly po architektonické stránce vlivem předrevolučního státního systému zanedbané až devastované. S ekonomickým růstem vzrůstal v České republice po r. 1990 zájem i o více či méně významné regionální památky a v mnoha obcích se sami občané či vedení obce zasloužili o jejich restaurování a renovaci. Tak došlo i na obnovu nejen světské, ale i sakrální architektury, která bývá (i přes nízké procento věřících v Česku) chloubou a symbolem českých obcí. Po nejvýznamnějších památkách v historických centrech jsou postupně renovovány i umělecké památky na okrajích obcí a v jejich okolí. A tak v České republice v posledních letech zejména snahou lokálních nadšenců a společenských spolků došlo k renovacím i mnoha poutních míst a tedy i křížových cest.

Tyto obnovy křížových cest se týkají zejména stavebních oprav kaplí, kapliček, či křížů a restaurování poničených soch či maleb nástěnných i deskových. Týkají se však také oprav cest k památkám a zpřístupnění poutních míst turistům.

Renovace křížových cest souvisí podle mne neméně s popularizací památky mezi občany. Významnost památek nese potenciál vzbudit v člověku hrdost na to být občan dané obce, o což dnešní „vymírající“ malé obce stojí. Dále bývá událost rekonstrukce provázena společenskými akcemi (pracovní brigády, slavnostní otevření, vysvěcení, nové každoroční slavnosti aj.), které podporují aktivní společenský život obce a samozřejmě následný turistický ruch. Proto do renovovaných křížových cest nelze podle mne počítat pouze ty, které byly nějak hmotně opraveny, ale i ty, u nichž se obnovil společenský život, tedy se např. nově staly vyhledávaným turistickým cílem v rámci pěších či cyklistických tras.

3.3.1.1 *Stručný přehled nejen turisticky významných křížových cest v České republice*

Mezi historicky a turisticky nejpozoruhodnější a nejatraktivnější patří v České republice tyto křížové cesty:

Svatý Hostýn

„Svatý Hostýn je nejnavštěvovanějším poutním místem v České republice. Láká k návštěvě Baziliky Nanebevzetí Panny Marie, Jurkovičovy křížové cesty, nejstarší rozhledny na Moravě, Svatohostýnského muzea, Vodní kaple, monumentálního schodiště a dalších objektů.“⁴⁶

Koncem 19. století meditaci křížové cesty na Hostýně zajišťovaly obrazy v kostele z r. 1874. Oblíbenost místa však sílila a při vzrůstajícím počtu poutníků nastala potřeba vybudovat křížovou cestu venku tak, aby se procesí v rozjímání navzájem nerušila. Z tohoto důvodu vznikla r. 1900-1902 křížová cesta s kapličkami, které však byly českými umělci zhodnoceny jako nevkusné. Na Svatý Hostýn byl proto povolán architekt Dušan Jurkovič, jenž dostal za úkol vybudovat na Hostýně novou – druhou – křížovou cestu včetně dalších staveb, a to ve svém osobitém stylu moderního slovanského umění (viz Příloha CD, soubor č. 1).

Jurkovičova díla jsou obecně inspirována pečlivým studiem místní lidové architektury a stavitelského řemesla. I zastavení křížové cesty na Hostýně mají lidový ráz. Jsou to otevřené kaple, jejichž čelní stěna je obložena režnými kameny a je v ní umístěn mozaikový obraz s pašijovým výjevem. Stěna je zakončena obloukem či trojúhelníkem a je krytá stříškou z prejzů. Stěnu s mozaikou zároveň kryje přístřešek zpravidla nesený trámy, pokrytý zelenomodrými střešními taškami, přičemž se tvar přístřešků pohybuje od jednoduché sedlové střechy po složitou chaloupkovou střechu s lomenicí. Celé zastavení je vystavěno na soklu s kamennými stupni a klekátkem. Křížová cesta s 13 zastaveními nepravidelně sestupuje od kostela z vrcholu kopce, pak se zpět otáčí po kopci nahoru a končí 14. zastavením Kladení do hrobu v rotundě u hřbitova.

⁴⁶ Matice svatohostýnská. Svatý Hostýn - Bazilika Nanebevzetí Panny Marie. In: Hostyn.cz [online]

K tvorbě pašijových obrazů byl vyzván Jožka Úprka. Ten vytvořil pozoruhodná zastavení ze skleněné mozaiky takovým způsobem sklomalby, který měl odolat povětrnostním vlivům Hostýna. Mozaiky však náporům počasí neodolaly, a tak se úkolu ujal další vynikající umělec Jano Köhler. Jeho technicky i umělecky unikátní mozaiky z pestrobarevné keramiky kráší Jurkovičovy kaple od r. 1912 dodnes.⁴⁷ Köhlerův úspěch tkvěl totiž v neobyčejné schopnosti *„určovat rakovnickým dílnám, jak se mají vyrobit jednotlivé součásti pro sestavu mozaiky tak, aby vyhovovala nejen výrazu myšlenky, ale zároveň i vzdorovala nepřízni horského podnebí.“*⁴⁸

Akademický sochař Vojtěch Pařík o Köhlerově 1. zastavení Pilátův soud (mozaika z 597 kachlů o rozměrech 2,5x4m) píše: *„nikde na světě není v materiálu trvalém – v keramice – provedeno dílo, které je schopno tak naléhavě vyjádřit obsah, který je tak dramatický. Figurální kompozice jsou dotaženy ve výrazech tváří při maximálním zjednodušení ve zkratkách, které mluví nebo spíše křičí.“*⁴⁹

Svatý kopeček (u Mikulova)

Křížová cesta dokončená r. 1630 je nejstarší cestou na českém území. Nechal ji na vrchu Tanzberg (dnes Svátý kopeček) vystavět biskup František z Dietrichsteina jako dík za překonání morové epidemie. Původní sestavu 7 kapliček s kaplí sv. Šebestiána, zvonící a kaplí Božího hrobu doplnilo v pol. 18. století dalších 7 kapliček a kaple sv. Rozálie. Sedm tzv. „skalních“ kapliček má podobu prostoru vyhloubeného do skály doplněného sochařskou výzdobou, další kapličky jsou zděné ve výklencích se sochami, deskovou či nástěnnou malbou.⁵⁰ (Viz Příloha CD, soubor č. 2)

Římov (České Budějovice)

Křížová cesta z let 1648–1700 – 3. nejstarší cesta v Česku – je součástí významného poutního místa s loretánskou kaplí. Tvoří ji netradičně 25 zastavení, které mají podobu zděných barokních kapliček většinou s dřevěnými sochami, či velkých kaplí (např. kaple

⁴⁷ PAŘÍK, Vojtěch. Křížová cesta na Sv. Hostýně. In: vojtech.parik.sweb.cz [online]

⁴⁸ MATICE SVATOHOTÝNSKÁ. Historie – Jurkovičova Křížová cesta. In: Hostyn.cz [online] (zpracováno podle knihy Papežská korunovace Matky Boží Svatohostýnské, která vyšla nákladem Matice svatohostýnské r. 1913)

⁴⁹ PAŘÍK, Vojtěch. Křížová cesta na Sv. Hostýně. In: vojtech.parik.sweb.cz [online]

⁵⁰ Křížová cesta na Svátý kopeček. In: Mikulov.cz [online]

„Loučení“, „Poslední večere Páně“, „Velký Pilát“, aj). Cesta představuje okruh cca 5 km, přičemž pozice objektů odpovídají tradičnímu jeruzalémskému rozmístění, viz Příloha CD, soubor č. 3.⁵¹

Starý Hrozňatov

V letech 1664–1689 jezuité realizovali „rozsáhlý stavební záměr na nově získaném statku Starý Hrozňatov vybudovat v příhodném terénu křížovou cestu s loretánskou kaplí. (...) Stavba byla inspirována loretánskou kaplí a křížovou cestou o 25 zastaveních v Dolním Římově“⁵²

Vznikl tak významný poutní areál Maria Loreto s loretánskou kaplí a křížovou cestou s 29 zastaveními (viz Příloha CD, soubor č. 4.) Celá cesta je situovaná podle jeruzalémské Via Dolorosa, měří několik kilometrů, pne se po kopci nad Velkým Hrozňatovem a končí na jeho vrcholu u lorety.⁵³ Většina zastavení má podobu zděných výklenkových kaplí (o výšce 6 m) či větších sakrálních objektů jako je např. Dům Piláta, kaple Sv. Kříže či kaple Božího hrobu. Ještě počátkem 20. stol. byla zastavení opatřena 127 sochami v životní velikosti vyřezanými ze dřeva. Většina soch se však nedochovala a tak dnes výzdobu v kaplích tvoří převážně fotografické reprodukcce. Při rekonstrukci areálu v r. 2010 vznikla v prostoru za loretou meditační zahrada, kam byly rozmístěny dochované kamenné sochy (výjevy z Getsemanské zahrady, spoutání Ježíše, smrt a vzkříšení Ježíše). Zajímavostí je pojmenování okolní scenérie dle biblického vzoru – lesu s křížovou cestu je přezdíváno Olivetská hora a Mohelenskému potoku Cedron.

Jaroměřice u Jevíčka

Křížová cesta z r. 1713, která je součástí poutního komplexu Kalvárie, je na českém území zcela unikátní památkou. Celé poutní místo nechal vystavět F. M. Subíř jako dík za uzdravení manželky, a to podle rady františkána J. Weitha, jenž uzřel v jaroměřickém kopci podobnost s Golgotou. „Ten přesvědčil manžele Šubířovy ke zcela mimořádnému dílu - vystavět na vrcholu jaroměřického pahorku chrám, který měl obsahovat všechna

⁵¹ Podrobněji Koumarová 2009, s. 52-53; Památky – křížová cesta. In: *Rimov.cz* [online].

⁵² LAVIČKA, Petr. Veliká kaplička ve Starém Hrozňatově. In: *lfgm.fsv.cvut.cz/photopa* [online]

⁵³ Loretánská kaple ve Starém Hrozňatově. In: *cs.wikipedia.org* [online]

*tajemství umučení Páně podle vzoru jerusalémské hory Kalvárie a křížovou cestu, vedoucí z obce na vrchol. Jako autor projektu se uvádí J. Santini.*⁵⁴

Vznikl tak poutní areál, který je obehnan zdí s šesti ambity a je tvořen kaplí s krápníkovou jeskyní zv. „Getsemanská zahrada“, vstupní branou se sousoším „Ecce homo“, kaplí Božího hrobu a kaplí hrobu Panny Marie. Samotná křížová cesta s 11 zastaveními začíná u kostela Všech Svatých v Jaroměřicích v kapli zv. „Pilátův dům“. Dále pokračuje po svahu kopce kolem sedmi zastavení (pískovcové jehly s reliéfy), na nádvoří areálu (9. zastavení ve formě obrazu) až k 10. a 11. zastavení v kostele Povýšení Svatého kříže na vrchu Kalvárie. Průčelí kostela netradičně zdobí zdálky viditelné tři kříže s ukřižovanými.⁵⁵ (Viz Příloha CD, soubor č. 5)

Ruda (u Rýmařova)

Křížová cesta zřízená r. 1760 *„je zástupcem souboru sochařských děl spojených s tzv. Kalvarienbergem, tedy horou, která je přeneseným obrazem Golgoty a tedy místem, na němž se znovu odehrává Kristovo Utrpení na kříži“*⁵⁶ Tvoří ji 13 neobyčejně ztvárněných zastavení. Kamenné reliéfy s pašijovými výjevy ve stylizovaném srdcovitém rámu jsou umístěny na kónických soklech. 12. zastavení na vrcholu Křížového vrchu představuje figurální sousoší ukřižovaného Krista na kříži, Panny Marie s Janem Evangelistou a Máří Magdalénou.⁵⁷ (Viz Příloha CD, soubor č. 6)

Jiřetín pod Jedlovou

Křížová cesta z r. 1764 je vystavěna na Křížové hoře ve formě 11 zděných kapliček s reliéfy, které působivě a majestátně stojí v kopci v řadě za sebou. V úpatí hory cestu začíná výjev z Getsemanské zahrady z pískovcových soch Krista s andělem a apoštoly. Křížovou cestu zakončuje 12. a 13. zastavení v kapli Povýšení sv. Kříže a 14. zastavení v kapli Božího hrobu. Poutnímu místu dala vznik legenda o zjevení ukřižovaného Ježíše a uzdravení chromého.⁵⁸ (Viz Příloha CD, soubor č. 7)

⁵⁴ Farnost Jaroměřice - Kalvárie. In: jaromerice.kalvarie.sweb.cz [online]

⁵⁵ ODEHNAL, František. Jaroměřice u Jevíčka - Kalvárie. In: www.ado.cz/poutni [online]

⁵⁶ ČEPLÁ, Andrea a ADAMCOVÁ, Kateřina. Ruda u Rýmařova. Soubor 14 zastavení křížové cesty. In: www.npu.cz/barokni-socha [online]

⁵⁷ Podrobněji Koumarová 2009, s. 53

⁵⁸ podrobněji Koumarová 2009, s. 52 a Křížová hora. In: www.jiretin.cz [online]

Petrín

Křížová cesta na Petříně, tak jak ji můžeme spatřit dnes, byla vystavěna kolem r. 1838 a nahradila zchátralou křížovou cestu z let 1738-1740. V těchto letech se zde prý sloužila vůbec první pobožnost křížové cesty na českém území. Cesta je tvořena 14 klasicistními kapličkami, které stojí na vrchu Petřínského kopce v blízkosti kostela sv. Vavřince, kaple Kalvárie a Božího hrobu. Freskovou výzdobu navrhl malíř Josef Führich.⁵⁹ (Viz Příloha CD, soubor č. 8)

Vambeřice

Přestože se poutní místo Vambeřice čili Wambierzyce nachází v Polsku, a to 5 km od českých hranic, nelze tuto rozsáhlou kalvárii s křížovou cestou neuvést. Nelze to už jen proto, že Vambeřice ještě na počátku 20. stol. patřily jako Česko k Rakousku-Uhersku a byly běžným cílem českých poutníků. Scénérie Vambeřic měla příhodné parametry pro kopii jeruzalémské Via Dolorosy, a tak zde byla v letech 1683 – 1708 postavena kalvárie se 74 kaplemi a kapličkami a s 12 branami, jež zdobí naturalistické polychromované dřevěné sochy.⁶⁰ (Viz Příloha CD, soubor č. 9)

3.3.1.2 Záchrana a renovace křížových cest

Jak už bylo naznačeno v úvodu této kapitoly, snaha o zapojení památkového objektu do společenského povědomí a dění je podmíněna vznikem a realizací projektu, jenž řeší začlenění, zpřístupnění či opravu dané památky. Realizace projektu jako je oprava památky (nejlépe s aktivní spoluúčastí občanů) a její následná popularizace v kruhu široké turistické veřejnosti je výhodná jak pro zvýšení renomé obcí, tak pro samotné občany a turisty.

S takovými záchrannými projekty, které souvisí s obnovou křížových cest, se lze setkat v Česku od 90. let nepočítaně. Mezi příklady, kde se uskutečnila (nebo je nutné ještě uskutečnit) částečná nebo rozsáhlá renovace, patří snad všechny křížové cesty a

⁵⁹ Křížová cesta na Petříně. In: www.starokatolici.cz [online]

⁶⁰ Koumarová 2009, s. 51

poutní místa popsané v předchozí kapitole. Některé sakrální objekty byly před opravami v takovém stavu, až se jediným řešením zdála být demolice. Přesto byly některé z památek jako zázrakem uchovány (např. Maria Loreto ve Starém Hrozňatově).

Tuto porevoluční situaci vystihuje v článku *Krajinou kulturní* Jakub Štěpánek těmito slovy: „Bohužel ani návrat demokratického zřízení po čtyřicetiletém období devastace prostředí (zánik obcí, destrukce kostelů a kaplí, kolektivizace zemědělství...), nezastavil postupný proces zmaru a úplné likvidace některých památek. Na jejich opravu se stávajícím vlastníkům nedostává financí a jen malé procento se podaří zachránit díky neutuchajícímu entusiasmu místních občanských iniciativ a finančním příspěvkům z různých grantových nadací.“⁶¹

Jedním z mnoha takovýchto bohubilých příkladů zájmu o křížovou cestu je např. vznik Expozice křížové cesty v Bohuticích. Z Bohutic se stalo významné poutní místo díky vystavění Lurdské jeskyně r. 1928. Poutní místo bylo brzy doplněno unikátním souborem 54 soch, jež měly tvořit křížovou cestu životní velikosti. Vlivem historicko-politického dění nemohl být však projekt realizován a sochy byly porůznu uchovávány a chátraly. Až v r. 2007 se díky péči a nadšení občanky Bohutic podařilo sochy navrátit do obce a Bohutice se dnes snaží získat finanční prostředky na restaurování soch zřízením Expozice křížové cesty v bohutickém zámku, která je přístupná veřejnosti.⁶² (Viz Příloha CD, soubor č. 10)

3.3.2 Křížová cesta jako symbol vzkříšení lidových tradic

Ze současného dění v Česku, jež souvisí s drobnými památkami, lze vypožorovat další podobu zájmu o křížové cesty: návrat či pokračování obyvatel v lidové tradici. Společně s renovacemi křížových cest se na přelomu tisíciletí v českých krajinách totiž překvapivě objevují i cesty zcela nové, které navazují na tradici křížových cest tím, že nijak zásadně nevykročují svou formou z tradičních zastavení a realistického zobrazení pašijí. Za jejich vznikem stojí občanská aktivita zpravidla lokálních umělců, kteří některou z technik a materiálů tradičních lidových řemesel vytvářejí jednotlivá zastavení křížových cest a umísťují je do kostela či do okolní krajiny své obce.

⁶¹ Štěpánek 2010, s. 71-72

⁶² Expozice Bohutické křížové cesty. In: Bohutice.cz [online]

Odpovědi na otázku, jak se dnešní člověk (formovaný materialismem, momentálním požitkářstvím a ateismem) vůbec dostane k myšlence vytvořit něco tak úzce spjatého s duchovním prožíváním a náboženským cítěním, se dotýká v článku *Krajina kulturní* J. Štěpánek: „*Dokladem z minulosti takového vztahu (nejpevnějšího pouta ke krajině, kdy určité místo člověka pohltí celým svým bytím) jsou drobné památky. Nejdůležitější funkcí těchto elementů v krajině je identifikace obyvatel s prostředím, které obývají. Svědčí o jejich vztahu k okolí a duchovnosti takového místa. Jsou to mezníky mezi prostorem známým, který je ohraničený, a územím cizím, jež je neznámé a otevřené.*“⁶³

Z toho můžeme vyvodit, že stejně jako kdysi je i dnes pro člověka důležité identifikovat se s prostředím, v němž žije, prožívat procházení krajinnou a mít svá vlastní místa, v nichž může meditovat a splynout s přírodou. A právě tento potenciál v sobě nese i obnova či vytvoření zcela nové křížové cesty. Paralelně s potřebou identifikace s prostředím se v tvorbě křížových cest projevuje i potřeba historicko-kulturní identifikace, která je zde naplňována obnovou společenské tradice a užitím tradičních lidových řemesel a materiálů.

3.3.2.1 Příklady nových křížových cest s tradiční formou

Uhlířský vrch u Bruntálu

Mezi ryzí reprezentanty křížové cesty, jež symbolizují vzkříšení a potřebu navázat na lidové tradice, patří nová křížová cesta vystavěná v areálu poutního kostela Panny Marie Pomocné (18. stol.) na Uhlířském vrchu u Bruntálu. K poutnímu kostelu vede unikátní čtyřřadá lipová alej s promenádní cestou, kde byla r. 1916 zřízena křížová cesta, která však brzy zanikla. Až bruntálský umělecký řezbář František Nedomlel přišel s návrhem zřídit zde novou křížovou cestu a svůj projekt r. 2007 dokončil. „*Nová zastavení tvoří velice originální křížovou cestu, která nemá v České republice obdoby. Řezbář František Nedomlel zhotovil během čtyř let patnáct zastavení. Jednotlivá zastavení vznikla díky aktivitě lidí z celé republiky, kteří na jejich vybudování vybrali téměř dva miliony korun. Podstavce jsou utvořeny z různých druhů hornin z okolí, dřevěné plastiky*

⁶³ Štěpánek 2010, s. 72

znázorňující výjevy z Kristovy cesty na Golgotu zase z různých druhů dřev, vyskytujících se v Nízkém Jeseníku.⁶⁴ Nedomlelova zastavení proto odkazují jednak obnovou křížové cesty na citlivý vztah občanů ke svému bydlišti, jednak užitým materiálem na silné pouto s místní přírodou a jednak svým řemeslným zpracováním poukazují na úctu k lidové tradici. (Viz Příloha CD, soubor č. 11)

Křížový vrch v Nejdku

Podobná renovace zastavení a nové ztvárnění pašijí jako v Bruntálu se odehrálo i na Křížovém vrchu v Nejdku (Viz Příloha CD, soubor č. 12). Historie zdejší křížové cesty koresponduje obecně s existenční historií českých památek do r. 1990: *„Po nuceném vysídlení německého obyvatelstva na konci druhé světové války se křížová cesta přestala udržovat a nastal její rychlý úpadek. Počet návštěvníků křížové cesty dramaticky poklesl. Křížový vrch začal zarůstat náletovými dřevinami a křovinatým podrostem. Po roce 1950 došlo k likvidaci kaple Olivetské hory na počátku křížové cesty. Později byla pobořena i kaple Božího hrobu na konci křížové cesty. Výklenky s reliéfy byly překryty nevzhledným pletivem, které snad mělo chránit díla před poškozením. Během 60. let 20. století byly však původní dřevěné polychromované reliéfy kapliček zničeny nebo rozkradeny. Stejně tak vzaly za své lavičky a osvětlení čtrnácti zastavení.“*⁶⁵

Z křížové cesty odolaly jen kamenné kapličky s výklenky, které se podařilo opravit r. 2002–2008 díky založenému Nadačnímu fondu křížová cesta a vybraným penězům od dárců. V této době vznikly na objednávku i umělecké reliéfy od nejdeckého výtvarníka Heřmana Kouby. Ten výjevy jednotlivých zastavení nejprve vyřezal, poté byly odlity z umělé pryskyřice a nakonec odlitky Kouba patinoval různými odstíny hnědi. Koubovy reliéfy jsou plně realistické, překypují precizní detailností v tvarech i v příběhu a zároveň mají snahu navazovat ve své dramatičnosti barevných odstínů a dramatických linií a ploch na barokní tvarosloví. Přesto lze podle mne o umělecké hodnotě reliéfů polemizovat, neboť např. volba odlitků se mi nezdá být příliš šťastná a respektování tradiční formy s kombinací plastového materiálu působí minimálně nesourodě.

⁶⁴ Historická alej a křížová cesta na Uhlířský vrch. In: Kudyznudy.cz [online]

⁶⁵ VIČICHLO, Jaroslav. Nejdek – Nejdecká křížová cesta. In: pamatkyaprirodakarlovarska.cz [online]

Dobrá voda Hartmanice

Jiným příkladem nově vzniklé křížové cesty, jež symbolizuje potřebu vzkříšení lidových tradic a řemesel, je dílo Vladěny Tesařové v poutním kostele sv. Vintíře v Dobré vodě u Hartmanic. Tento kostel je jediným na světě, jenž je zasvěcen německému patronu sv. Vintíři, a jelikož byl interiér kostela zcela prázdný, staly se oba faktory velkou výzvou pro zdejší umělkyni. Tesařová vytvořila originální soubor – oltářní retabulum, sochu sv. Vintíře, betlém a 14 plastik křížové cesty – v němž spojuje požadavky církevní ikonografie, tradici místního sklářství a osobní umělecké přesahy ve zpracování. Křížová cesta a oltářní retabulum *„je zhotoveno ve formě skleněné tavené plastiky z kompoziční skloviny. Jedná se o hluboký basrelief, kde se jednotlivé postavy již téměř odlepují od pozadí. Svým rozsahem a váhou bezmála čtyř tun se jedná o dílo ve skle ojedinělé, avšak navazující na tradici zpracování skla na Šumavě.“*⁶⁶ Na spojitost s místní tradicí odkazuje i zvolená barevnost skla, která je *„tmavě žlutá až zelená, znázorňuje barvu šumavských říček a potoků v období jarního tání.“*⁶⁷ (Viz Příloha CD, soubor č. 13)

Petrovice

Posledním příkladem nové křížové cesty je sice cesta ve svém tvarosloví netradiční, avšak její koncept vychází z lokálního hlubokého vztahu člověka s přírodou. Křížová cesta mezi vesničkami Kuní a Kuníček na Sedlčansku byla vybudována r. 2000 z iniciativy místních obyvatel a chalupářů a je rozmístěna po délce 2 km. Její realizace byla svěřena akad. sochaři Ivanu Kodymovi, jenž využil to, co je pro místní krajinu nejtypičtější – velké žulové kameny (vzniklé erozí žulového podloží), do nichž střízlivou formou vytesal reliéf s výjevy pašijí. Tato originální křížová cesta se stala součástí 27 km dlouhé Petrovické naučné stezky.⁶⁸ (Viz Příloha CD, soubor č. 14)

⁶⁶ Dobrá Voda. In: Vintir-dum.eu [online]

⁶⁷ Kostel sv. Vintíře v Dobré Vodě u Hartmanic s unikátním skleněným oltářem. In: Kudyznudy.cz [online]

⁶⁸ ŠIMKOVÁ BROULOVÁ, Kamila. Petrovická stezka. In: toulavakamera.ct24.cz [online]

3.3.3 Křížová cesta jako objekt umělecké seberealizace

V posledním dvacetiletí se v českých krajinách objevily nejen obnovené a nově vytvořené křížové cesty, jež jsou dílem lokálních nadšenců navazujících na lidové tradice, ale lze vypořádat i rozsáhlé projekty s uměleckými ambicemi, které originálně zpracovávají téma křížové cesty v rámci konkrétní krajiny. Tato tendence vychází podle Jakuba Štěpánka ze stále živé potřeby umělců nacházet takové „*formy vyjádření, které vycházejí z hledání vztahů mezi člověkem a krajinou, ze vzájemných proporcí, z momentu, kdy do ní člověk vstupuje a nechává ji na sebe působit, z druhé strany ji však kolonizuje a spoluutváří.*“⁶⁹ Štěpánek navíc upozorňuje na fakt, že právě „*umělci mohou vyjádřit svým jazykem to, co ostatní profese nejsou schopny pojmenovat.*“⁷⁰ Tedy právě umělci mohou do prostoru krajiny vstoupit a svými díly postihnout její obsah, význam, ducha. Snad tato hloubka láká, inspiruje a je výzvou pro mnohé české výtvarníky, kteří vytvořili současné (některé i velkolepé) projekty křížových cest. Jejich díla vypovídají o snaze (skrze zpracování, tvar, materiál, lokalizaci i celou koncepci) co nejvýstižněji zachytit a vyjádřit vztah sebe sama, tématu a krajiny. Právě pro takto zaměřené umělce je téma křížové cesty vhodnou cestou k naplnění vlastních uměleckých potřeb, tedy k seberealizaci.

3.3.3.1 Příklady nových křížových cest reflektujících hledání vztahu člověka, krajiny a tématu

Šarovy – Pavla Kačírková

Roku 2006 začala realizovat sochařka Pavla Kačírková ve spolupráci s Janem Ambrůzem, vedoucím sochařského ateliéru FAVU, vlastní krajinný projekt: Křížová cesta a kaple u Šarov. Jejich cílem bylo oživit zapomenutý – nepoužívaný a zarostlý – úvoz u obce Šarovy a pro tento záměr byla volba křížové cesty se 14 zastaveními vhodným řešením. Pavla Kačírková nainstalovala do úvozu 14 stejných, dvoumetrových křížů s vnitřním prostorem, který obklopuje tenká stěna odlitá z pohledového betonu (viz Příloha CD,

⁶⁹ Štěpánek 2010, s. 70

⁷⁰ Štěpánek 2010, s. 70

soubor č. 15). Toto tvarosloví není bez záměru – Pavla Kačírková o svém návrhu píše: *„Samotný kříž přejímá stylizovaně tvar lidské postavy. Vnitřní prostor betonového kříže tvoří dutinu, do které se může postavit člověk, a přijmout tak na sebe podobu Kristova utrpení. Člověk nemusí stát před křížem, ale může se stát jeho součástí. Opuštěné siluety křížů vybízejí ke vstupu a následnému skoku, oproštění se od tíhy světa.“*⁷¹ Další možnost, kterou vnitřní prostor křížů poskytuje, je ohraničený a tím zdůrazněný průhled do okolní krajiny: *„S každým dnem je pohled skrz kříž jiný. Výseky přírodní scenérie se mění v rytmu čtyř ročních období.“*⁷² Svým dílem právě Kačírková dokazuje, jaký potenciál pro současného umělce zaměřeného na krajinné projekty téma křížové cesty nese.

Bukovany u Kyjova – Lubomír Jarcovják

Celých deset let trvala realizace myšlenky postavit křížovou cestu v Bukovanech u Kyjova, u jejíhož vzniku stál tehdejší starosta obce Z. Slováček. Původně obcí neschválený návrh nakonec Slováček vybojoval, zakázku zadal místnímu umělci a příteli Lubomíru Jarcovjákovi a v letech 1999–2009 za vzájemné pomoci a přes mnohé nesnáze vytvořili a postavili monumentální křížovou cestu, jejíž trasa vede po stráních u Bukovan.

Z původních figurálních návrhů pro křížovou cestu Lubomír Jarcovják nakonec ustoupil a dal přednost svému osobitému stylu. Výtvarník se v posledních letech věnuje monumentalizovaným formám z betonu, které i přes strohost a úspornost tvaru bývají velice působivé. Tímto způsobem vytvořil i 14 zastavení bukovanské křížové cesty. Jejich formu popisuje Pavel Netopil jako *„abstrahovanou elementárními tvary do těles ve zobecňující geometrické formě. Abstrahovanému tvaru podřídil i jednotlivé kompozice všech zastavení. Tvarování v litém, nijak povrchově šlechtěném betonu a prvky ze železa a umělé pryskyřice podřizoval čitelné jednoduchosti základních geometrických prvků: kruhu, čtverce a rovnoramenného trojúhelníku. Zdánlivě jednoduše tak pracoval s tíhou či prázdnotou možných objemů v možných průnicích fyzicky pozitivních i prázdných pohledů; zprvu v modelech si zkoušel působivost konstrukcí a jejich stupňovaných sil objemů.“* Pro ucelenou představu: tyto monumentální objekty měří cca 3,4 m a jsou od sebe vzdálené pouhých 22 metrů. (Viz Příloha CD, soubor č. 16)

⁷¹ KAČÍRKOVÁ, Pavla. Křížová cesta a kaple u Šarov. In:kacirkova.cz [online]

⁷² KAČÍRKOVÁ, Pavla. Křížová cesta a kaple u Šarov. In:kacirkova.cz [online]

Výjimečně se u tohoto případu nevyhnu osobnímu zhodnocení, jelikož se při pozorování této křížové cesty nemohu ubránit pocitu, že je něco v nepořádku. I když zvolená forma zastavení není podle mého vkusu, dovoluji si tvrdit, že hlavním neduhem této křížové cesty je nedostatečný prostor a odstup objektů od sebe navzájem a nelogické umístění objektů do krajiny vůbec. Tato situace vyvolává otázky nad tím, zda by býval zakázkou neovlivněný autor vytvořil projekt se stejnými nedostatky a zda by starostové obcí vůbec měli rozhodovat o tom, co bude, že bude a kde bude „něco“ postaveno. Z výše zmíněných důvodů se mi jeví bukovanský případ jako varování před přílišnými snahami místních obyvatel vylepšit svou obec a její okolí za jakoukoliv cenu.

Sázava, Prokopská brázda – Vojtěch Ertl

Mnohem lépe než bukovanská křížová cesta vyznívá návrh revitalizace křížové cesty v Sázavě z r. 2012 od Vojtěcha Ertla (studenta ateliéru Miroslava Cikána při Ústavu památkové péče na FA ČVUT). Zajímavá je paralela s bukovanskou cestou, neboť Ertl navrhuje 14 zastavení, které stejně jako Jarcovjákovy promlouvají „*v abstrahované podobě*. Jejich cílem je vytvořit zastavení více symbolické než 'obrazové'“. ⁷³ A navíc má být k jejich výrobě použit beton a kov. Oproti Bukovanům je však Ertlovo tvarosloví podle vizualizace návrhu daleko citlivější; jednak mnohem výstižněji reflektuje samotné náměty křížové cesty, jednak se zdá, že je tvarosloví daleko více promyšlené vzhledem k navrhovanému umístění objektů v Prokopské brázdě. ⁷⁴ (Viz Příloha CD, soubor č. 17)

Kuks – Vladimír Preclík

Jedním z velkolepých krajinných projektů z r. 2008 nazvaný „Příběh utrpení a nadějí člověka“ je křížová cesta 21. století, který byl realizován na základě myšlenky Vladimíra Preclíka. Ten navázal na neuskutečněný záměr hraběte Šporka vybudovat u Kuksu Kalvárii a požádal proto současné české sochaře, aby vytvořili 15 moderních zastavení křížové cesty, jež budou umístěny do volné přírody v okolí Kuksu a budou navazovat na Braunův odkaz a na kamenickou tradici Podkrkonoší. Z hořického pískovce tak vznikla díla tří sochařských generací, jejichž sochařské tvarosloví a práce s náměty jsou

⁷³ Plastika Krista – zastavení v krajině. In: stavbaweb.dumabyt.cz [online]

⁷⁴ ERTL, Vojtěch. Křížová cesta (Sázava; 11/12), portfolio. In: Earchi.cz [online]

sice různorodé, avšak vytvořená díla obecně spojuje tvarová jednodušnost, monumentálnost, hutná symbolika a volné metaforické pojetí námětů křížové cesty.⁷⁵ Vladimír Preclík toto moderní metaforické pojetí zdůvodňuje takto: *„Bylo zřejmé, že obnova barokní křížové cesty nepřichází v úvahu. Avšak je možné vytvořit soubor moderních soch, jež by vyjadřovaly utrpení, naděje a pochybnosti současníků.“* Křížovou cestu u Kuksu z tohoto důvodu tvoří zastavení s významovými i symbolickými posuny směrem k myšlení současného člověka. Tyto posuny lze vyčíst z názvů vzniklých soch:

1. Daniel Klose (1973) – Zvěstování
2. Stanislav Hanzík (1931) – Rouška Veroniky
3. Vojtěch Adamec (1933) – Zázrak Nanebevstoupení
4. Ellen Jilemnická (1946) – Trnová koruna
5. Vladimír Preclík (1929– 2008) – Katedrála prosby
6. Jan Koblasa (1932) – Svatá rodina
7. Ivan Jilemnický (1944) – Světlo v temnotách
8. Jan Hendrych (1936) – Vykoupení
9. Václav Fiala (1955) – Slza
10. Mario Kotrba (1959) – Pieta
11. Čestmír Mudruňka (1935) – Krajina kříže
12. Michal Šarše (1956) – Hledač
13. Jiří Marek (1972) – Lásky bolest
14. Jaromíra Němcová (1959) – Brána naděje
15. Jiří Kačer (1952) – Obelisk⁷⁶ (viz Příloha CD, soubor č. 18)

3.3.4 Křížová cesta jako prostředek uměleckého prožívání

Poslední podoba zájmu o téma křížové cesty se týká vlastního výtvarného zpracování pašijových námětů, které se překvapivě jeví jako aktuální téma pro duchovně založené výtvarníky. Lze tak usuzovat z toho, že od 90. let vzniklo několik výtvarných (zpravidla plošných) cyklů křížových cest, které s nevídanou působivostí a s hlubokým osobním prožitkem autora zachycují různými způsoby strastiplnou cestu, umučení a smrt Ježíše Krista. O aktuálnosti a vážnosti tohoto tématu svědčí komentáře některých autorů, které se mj. dotýkají závažných společenských témat a existenčních stránek lidského života a lidské civilizace. Jejich umělecké prožívání tématu je někdy tak silné, až některá zpracování mohou diváky zasáhnout citelnou bolestí, láskou, pokorou, moudrostí či smířením. Mezi taková díla podle mého úsudku patří křížové cesty od Josefa Jíry, Vladimíra Komárka, Aleše Lamra či Romana Týce.

⁷⁵ Koumarová 2009, s. 59

⁷⁶ Revitalizace Kuks – O křížové cestě. In: revitalizacekuks.cz [online]

3.3.4.1 Příklady křížových cest s prioritou umělcova prožitku

Roman Týc

Jednu z nejradikálnějších, kontroverzních a ryze moderních křížových cest vytvořil současný český umělec Roman Týc. Týcova díla zpravidla pracují s otázkou veřejného prostoru, s promyšlenými formami streetartu, obecně je pro ně typické ohledávání mezi systémem, důraz na autenticitu a touha po prožitku a napětí, které vzniká jako zpětná reakce na zásah do systému.⁷⁷ Tyto charakteristiky nese i Týcova křížová cesta, jež působí jako reminiscence na happening Chrise Burdena, neboť i Týc si nechal probít svoji dlaň hřebem. Vzniklou zakrvácenou ránu poté otiskoval na papír, čímž vytvořil barevně i tvarově působivé skvrny. Stejně jako u Rorschachova testu asociovalo Týcovi 14 z nich náměty křížové cesty. Těchto 14 skvrn několikanásobně zvětšil, nechal je vytisknout a o Velikonočním pondělí r. 2009 je nelegálně nainstaloval do pražských citylightů na trase vedoucí od stanice Křížíkova po Ocelářskou. Autor navíc plakáty opatřil českými a anglickými názvy zastavení, které ovšem přizpůsobil sobě – svému prožívání, a to převedením do první osoby (např. *Poprvé padám pod křížem, Veronika mi utírá tvář, Svlékají mne, Jsem přibit na kříž*, atd.). Viz Příloha CD, soubor č. 19.

Myšlenkový koncept tohoto díla autor přibližuje v rozhovoru pro tisk: „*Je to projekt, který vznikl před dvěma lety v pražských ulicích, bylo mi 33 let a vypořádával jsem se s myšlenkou křížové cesty. V dějinách umění je na toto téma spousta variací. Dva roky jsem přemýšlel, jak to pojmout, věděl jsem, že bych ji chtěl v tom mém 33. roce na Velikonoční pondělí nějak instalovat nebo si ji prožít. Tady⁷⁸ bude výstava po dvouletém informačním embargu, které jsem si na to sám musel uvalit, aby nedošlo k vyšetřování, protože celý projekt byl taky zásahem do veřejného prostoru.*“⁷⁹

Týcův komentář svědčí o tom, že jeho počín byl výjimečně komorní a intimní akcí, při níž šlo především o niterný osobní prožitek, že křížová cesta v umělci po delší čas vzbuzovala nutkavou potřebu nějak toto téma uchopit a tedy že antropologické, psychologické a sociologické aspekty legendárního příběhu o ukřížování Krista jsou stále aktuální a tudíž nadčasové.

⁷⁷ BYTELOVÁ, Denisa. O mně. In: romantyc.info [online]

⁷⁸ Výstava Křížová cesta Roman Týc proběhla v Egon Schiele Art Centru v Českém Krumlově r. 2010

⁷⁹ KOBLENC, Václav. Týc: Chtěl jsem si prožít křížovou cestu. In: Ceskobudejovicky.denik.cz [online]

Josef Jíra

Josef Jíra (1929–2005) představuje výraznou a pozoruhodnou osobnost české grafické a malířské scény 2. pol. 20. století, v jejímž uměleckém i slovním projevu se kloubí vysoký intelekt, překvapující vyzrálý pohled na člověka a život, hluboká empatie a víra. Tyto duchovní charakteristiky zdůrazňuje v dílech umělcův osobitý „*expresivní styl, který je prosycen humanismem a naléhavým osobním prožitkem.*“⁸⁰

Shodné povahy je i monumentální soubor čtrnácti obrazů na téma Křížová cesta, který Jíra vytvořil v letech 1989–1990, a to v souvislosti s renovací zámecké kaple v Malé Skále, kam byly obrazy později nainstalovány. Olejomalby na dřevěném a plechovém podkladu zasahují citlivého diváka jednak expresivním rukopisem, plastičností barevných vrstev, strukturou ploch a ostrých linií a bouřlivým kontrastem tmavě zemitých tónů s bílými plochami, jednak znepokojivým zachycením gest a výrazů stylizovaných figur v redukováném plošném prostoru.⁸¹ (Viz Příloha CD, soubor č. 20)

Důležitost křížové cesty pro Josefa Jíru a aktuálnost vnímání i prožívání tohoto tématu dokládá Jírova řeč pronesená na vernisáži v Malé Skále: „*Podobenství Křížové cesty se stalo i podobenstvím mého života. Několikrát jsem seděl s bílou sestřičkou Smrtkou na lavici v čekárně. Asi až potom má člověk právo o těchto věcech přemýšlet a tyto věci i malovat.*“⁸²

Aleš Lamr

Současný český malíř Aleš Lamr se jako jeden z prvních u nás věnoval české podobě pop-artu a op-artu a v tomto období se začal formovat i jeho specifický styl plný zářivých barevných ploch, abstrakce a metafor. Doba normalizace vyznačující se mj. potlačováním osobních svobod přivedla Lamra k víře v Boha a Lamr se skrze svou práci, inspirovanou křesťanskou tematikou, podle svých slov cítil být díky ní vnitřně svobodný. Jeho vztah k Bohu vyvršil v 90. letech v oslavu Hospodina velkými formáty plnými barevných erupcí a symbolů.

⁸⁰ Josef Jíra (1929 - 2005). In: Pragueauctions.com [online]

⁸¹ Podrobněji Koumarová 2009, s. 56

⁸² Josef Jíra – Křížová cesta. In: Galerieart.cz [online]

Stejným osobitým způsobem Aleš Lamr zpracoval zakázku na obnovu výzdoby kamenných kaplí křížové cesty, která vede od r. 1876 k poutnímu místu na vrchol Staré Hory u obce Temný Důl (Horní Maršov). Vytvořil 14 zastavení technikou smaltu, který umožňuje použít pro Lamra typickou jasnou vířivou barevnost na deskách určených pro exteriér (viz Příloha CD, soubor č. 21). Na první pohled nefigurální zpracování ovšem není abstrakcí, tomuto označení se Lamr brání: „*Nejsem abstraktní malíř – vychází to z přírody, z toho, co bůh stvořil. Oslavuje to Hospodina, kosmosy, prostor reálna; tak jakápak abstrakce. Snažím se dosáhnout dokonalosti – chtěl bych větší formáty i barevnost. Třeba mi je bůh dá, takové, o kterých se ani mi nesní.*“⁸³ Jednoduchými znaky jako je barva či tvar odkazuje malíř v zastaveních na postavu Ježíše (žlutá tečka), na přítomnost zloby a zášti trýznitelů (červená), či na utrpení Kristových bližních (slzy). Vytvoření křížové cesty bylo právě pro takto duchovně a navíc nábožensky založeného umělce počinem, jenž jak umělci, tak člověku přináší pocit naplnění, vnitřní harmonie a seberealizace.

Vladimír Komárek

V souvislosti s uměleckým prožíváním křížové cesty není možné zakončit výběr Vladimírem Komárkem. Jeho monumentální křížová cesta (olejomalby 180 x 90 cm) vytvořená pro kostel Sv. Petra a Pavla v Konecchlumí se zabývá nejen příběhem Ježíše Krista, ale „*v jakoby nejistých tazích štětce, nedokreslených postavách a rozmlžených konturách dominuje jediné. Zachovat jen podstatu (...). Jenom nadčasový lidský prožitek.*“⁸⁴

Komárek s nevídanou empatií pro city člověka a se subtilní formou plnou náznaků bez složitých popisů se pokusil vytvořit cyklus, který, jak sám říká, byl „*reakcí na utrpení člověka a to mě vlastně přitáhlo k tomu, proč jsem tu křížovou cestu dělal. (...) Zajímala mě od samého začátku, šlo mi o znázornění toho utrpení.*“⁸⁵ (Viz Příloha CD, soubor č. 22)

Z tohoto úzkého výběru je patrné, že křížová cesta sice není celospolečenským tématem dneška, ale její nadčasovost vyvěrající z nikdy nekončících životních strastí a z lidského spoluprožívání těžkostí a utrpení je tak silná, že pro hloubavé a vnímavé umělce je aktuálním tématem i v dnešní leckdy bezcitné a materialismem přesycené době.

⁸³ Výtvarnické konfese – Aleš Lamr. In: Ceskatelevize.cz [online]

⁸⁴ Michail Ščigola, podrobněji Koumarová 2009, s. 55-56

⁸⁵ Křížová cesta Vladimíra Komárka. In: Vladimirkomarek.cz [online]

4 Křesťanské téma ve výuce dnešní základní školy

4.1 Křesťanské téma a rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Důvody a opodstatnění toho, proč využívat a zařazovat nejen křesťanské, ale jakékoliv téma do dnešní výuky v českých školách, obsahují kurikulární⁸⁶ dokumenty, tzv. rámcové vzdělávací programy (dále jen RVP). „RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy – předškolní, základní a střední vzdělávání.“⁸⁷ Tyto rámce obsahují obecně formulované klíčové kompetence, cíle, vzdělávací obsahy, vědomosti a dovednosti, jichž má absolvent dané vzdělávací etapy dosáhnout a které má být schopen používat v praktickém životě. Konkretizace těchto rámců probíhá pak na půdě každé školy zvlášť a jeho výsledkem je vytvoření školního vzdělávacího programu s konkrétně formulovanými kompetencemi, cíli, dovednostmi a vzdělávacími obsahy, které oproti RVP (jak si dále ukážeme) mohou obsahovat i jednotlivá konkrétní témata z křesťanství.

Protože se v didaktické aplikaci zaměřuji pouze na žáky staršího školního věku⁸⁸, tedy na žáky 2. stupně základních škol a tomu odpovídajících ročníků víceletých gymnázií, je základem pro můj didaktický návrh pouze RVP pro základní vzdělávání (dále jen ZV).

Hlavním cílem základního vzdělávání je „žákům pomoci utvářet a postupně rozvíjet klíčové kompetence a poskytnout spolehlivý základ všeobecného vzdělání ...“⁸⁹ Smysluplnost zařazení tématu křesťanství a tématu drobných sakrálních památek do ZV lze vyvozovat z těchto cílů ZV:

- vytvářet u žáků potřebu projevovat pozitivní city v chování, jednání a v prožívání životních situací; **rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, prostředí i k přírodě**
- vést žáky k **toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám**, učit je žít společně s ostatními lidmi

⁸⁶ čili smysluplné uspořádání na sebe navazujících výchovných a vzdělávacích prvků, které by měly zdokonalit rozvoj člověka

⁸⁷ RVP ZV 2010, s. 9

⁸⁸ Zpravidla jde o období mezi 11 až 15 rokem života dítěte.

⁸⁹ RVP ZV 2010, s. 12

RVP oproti učebním osnovám nahlíží na vzdělávání nově, a to z pohledu praktičnosti a uplatnění absolventa v běžném životě. Do popředí zájmu se proto dostávají nikoliv vzdělávací obsahy, tak jak tomu bylo u učebních osnov dříve, ale tzv. klíčové kompetence, které „*představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.*“⁹⁰ A právě těmito kompetencím⁹¹ je přizpůsobeno veškeré základní vzdělávání čili volba učiva již není jako dříve leckdy samoučelná, ale z široké škály vzdělávacích obsahů má být ve výuce prezentováno takové učivo, které na prvním místě umožňuje dosáhnout některé z klíčových kompetencí.

Křesťanství a témata s ním spojená, stejně jako jiná náboženství, sama o sobě učí hodnotám, jež jsou v našem sociokulturním prostředí vnímány jako zásadní pro žití a soužití lidí na Zemi. Evropská společnost je během historického vývoje se silnou katolizací přijala za své a i přes současnou sekularizaci v ČR se zdá, že dodnes jsou v české kultuře a morálce Čechů tyto hodnoty hluboko zakořeněny. Jedná se například o otázky humanity, tolerance, partnerského, rodinného, občanského i obecně lidského soužití apod. A právě tento aspekt lze u křesťanských témat považovat za potenciál, díky němuž lze pod podmínkou vhodné didaktické aplikace naplňovat některé klíčové kompetence.

Využití témat spojených s křesťanstvím přímo nabízí rozvoj klíčových kompetencí v těchto bodech:⁹²

Kompetence k učení

- **Žák operuje s obecně užívanými termíny, znaky a symboly, uvádí věci do souvislostí, propojuje do širších celků poznatky z různých vzdělávacích oblastí a na základě toho si vytváří komplexnější pohled na matematické, přírodní, společenské a kulturní jevy**

Kompetence komunikativní

- **Žák naslouchá promluvám druhých lidí, porozumí jim, vhodně na ně reaguje, účinně se zapojuje do diskuse, obhajuje svůj názor a vhodně argumentuje**

⁹⁰ RVP ZV 2010, s. 14

⁹¹ kompetence k učení; kompetence k řešení problémů; kompetence komunikativní; kompetence sociální a personální; kompetence občanské; kompetence pracovní.

⁹² RVP ZV 2010, s. 14-17

- **Žák rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji a k aktivnímu zapojení se do společenského dění**

Kompetence sociální a personální

- **Žák podílí se na utváření příjemné atmosféry v týmu, na základě ohleduplnosti a úcty při jednání s druhými lidmi přispívá k upevňování dobrých mezilidských vztahů, v případě potřeby poskytne pomoc nebo o ni požádá**

Kompetence občanské

- **Žák respektuje přesvědčení druhých lidí, váží si jejich vnitřních hodnot, je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítá útlak a hrubé zacházení, uvědomuje si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí**
- **Žák chápe základní principy, na nichž spočívají zákony a společenské normy, je si vědom svých práv a povinností ve škole i mimo školu**
- **Žák respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost, aktivně se zapojuje do kulturního dění a sportovních aktivit**

Z výše popsaných klíčových kompetencí je zřejmé, že kompetence k učení a kompetence komunikativní jsou s „křesťanskými“ tématy propojeny jen velice všeobecně, neboť k jejich naplnění lze dojít skrze velké množství jiných témat. Oproti tomu kompetence sociální a personální a občanské se ke křesťanství (a z něho vycházejících artefaktů, morálních hodnot a vzorců chování) pojí velice úzce a proto je toto téma smysluplným nástrojem, který může dopomoci k jejich naplnění.

4.1.1 Témata spojená s křesťanstvím ve vzdělávacích oblastech RVP ZV

RVP včetně klíčových kompetencí určuje také vzdělávací oblasti, skrze něž má být klíčových kompetencí dosaženo, a v rámci těchto oblastí zkonkrétňuje učivo a výstupy, kterých má žák dosáhnout po dokončení ZV.

Učivo týkající se křesťanství je explicitně užito pouze v jedné vzdělávací oblasti, a to v oblasti **„Člověk a společnost“**, ve vzdělávacím oboru **„Dějepis“** a oddíle **„Křesťanství a**

středověká Evropa“ a „Objevy a dobývání. Počátky nové doby“. Zde nacházíme jediné přímé opodstatnění pro začlenění tématu křesťanství do výuky na 2. stupni základních škol, po jehož realizaci ve vyučování se od žáka očekávají tyto výstupy:

*Křesťanství a středověká Evropa*⁹³ „žák

- **popíše podstatnou změnu evropské situace, která nastala v důsledku příchodu nových etnik, christianizace a vzniku států**
- **porovná základní rysy západoevropské, byzantsko-slovanské a islámské kulturní oblasti**
- **vymezí úlohu křesťanství a víry v životě středověkého člověka, konflikty mezi světskou a církevní mocí, vztah křesťanství ke kacířství a jiným věroukám**
- **ilustruje postavení jednotlivých vrstev středověké společnosti, uvede příklady románské a gotické kultury“**

*Objevy a dobývání. Počátky nové doby*⁹⁴ „žák

- **vysvětlí znovuzrození antického ideálu člověka, nové myšlenky žádající reformu církve včetně reakce církve na tyto požadavky**
- **vymezí význam husitské tradice pro český politický a kulturní život**

Prostředkem pro naplnění těchto očekávaných výstupů přímo s křesťanstvím související je toto učivo:

- **křesťanství, papežství, císařství, křížové výpravy.**
- **renesance, humanismus, husitství, reformace a jejich šíření Evropou**

Na jiném místě v RVP již o křesťanství a tématech s ním spojených další explicitní zmínky nenalezneme, avšak implicitně lze toto téma najít v těchto oblastech, oborech, výstupech a učivu:

Vzdělávací oblast Člověk a společnost

a. Vzdělávací obor **Dějepis**⁹⁵ – očekávané výstupy:

- **Oddíl Nejstarší civilizace. Kořeny evropské kultury: žák demonstruje na konkrétních příkladech přínos antické kultury a uvede osobnosti antiky důležité pro evropskou**

⁹³ RVP ZV 2010, s. 45

⁹⁴ Tamtéž, s. 46

⁹⁵ RVP ZV 2010, s. 44-46

civilizaci, zrod křesťanství a souvislost s judaismem

učivo: nejstarší starověké civilizace a jejich kulturní odkaz

- Oddíl Křesťanství a středověká Evropa: žák ilustruje postavení jednotlivých vrstev středověké společnosti, **uvede příklady románské a gotické kultury;**

učivo: kultura středověké společnosti - románské a gotické umění a vzdělanost

- Oddíl Objevy a dobývání. Počátky nové doby: žák **rozpozná základní znaky jednotlivých kulturních stylů a uvede jejich představitele a příklady významných kulturních památek**

učivo: reformace a jejich šíření Evropou; barokní kultura a osvícenství

b. Vzdělávací obor **Výchova k občanství**⁹⁶ – očekávané výstupy:

- Oddíl Člověk ve společnosti: žák objasní potřebu tolerance ve společnosti, **respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám;** rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá **aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti; zdůvodní nepřijatelnost vandalského chování a aktivně proti němu vystupuje.**

Učivo:

*naše obec, region, kraj – ..., **zajímavá a památná místa**, ..., místní tradice; **ochrana kulturních památek**, přírodních objektů a majetku;*

*naše vlast – ..., **zajímavá a památná místa**, co nás proslavilo, ...; ..., státní svátky; kulturní život – rozmanitost kulturních projevů, **kulturní hodnoty, kulturní tradice;** lidská setkání – přirozené a sociální rozdíly mezi lidmi, ...; **lidská solidarita, pomoc lidem v nouzi, ...;***

*vztahy mezi lidmi – osobní a neosobní vztahy, mezilidská komunikace; konflikty v mezilidských vztazích, **problémy lidské nesnášenlivosti;***

*zásady lidského soužití – **morálka a mravnost, svoboda a vzájemná závislost, pravidla chování;** dělba práce a činností, výhody spolupráce lidí*

Zajímavé je, že ve vzdělávacích oblastech, v nichž by se přítomnost tématu křesťanství zdálo pravděpodobné, toto téma v žádném náznaku nefiguruje. Ve všeobecném přehledu žáků by podle mne nemělo chybět povědomí o existenci Bible a její roli v kulturní historii, či o artefaktech jako jsou hudební, literární, dramatická, výtvarná plošná, prostorová a architektonická díla, jejichž podstata, funkce a smysl leží

⁹⁶ RVP ZV 2010, s. 48

v křesťanské liturgii, lidové pobožnosti či biblických příbězích a s nimiž i dnešní člověk přichází leckdy do styku.

Příkladem této absence tématu ve vzdělávací oblasti je *Jazyk a jazyková kultura*, vzdělávací obor **Český jazyk a literatura**, oddíl literární výchova 2. stupně, v níž nalezneme pouze všeobecně formulovaný výstup „žák uvádí základní literární směry a jejich významné představitele v české a světové literatuře“⁹⁷. Stejně tak ve vzdělávací oblasti *Umění a kultura*, vzdělávací obor **Hudební výchova** je odkaz křesťanství pouze implicitně zastoupen v učivu „hudební styly a žánry – chápání jejich funkcí vzhledem k životu jedince i společnosti, kulturním tradicím a zvykům“⁹⁸ a podobné je to i u vzdělávacího oboru *Výtvarná výchova* (více viz kapitola Témata spojená s křesťanstvím ve výtvarné výchově ZV).

4.1.2 Témata spojená s křesťanstvím v průřezových tématech RVP ZV

Důležitou součástí RVP jsou tzv. průřezová témata (dále jen PT), které „reprezentují v RVP ZV okruhy aktuálních problémů současného světa a stávají se významnou a nedílnou součástí základního vzdělávání. Jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání, vytvářejí příležitosti pro individuální uplatnění žáků i pro jejich vzájemnou spolupráci a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot.“⁹⁹ PT musí být v průběhu ZV žákům nabídnuta, a to buď formou integrativní součásti vzdělávacího obsahu vyučovacího předmětu nebo formou samostatných předmětů, projektů, seminářů, kurzů apod.

Jelikož je hlavním cílem PT rozvoj postojů a hodnot žáků, obsahují právě PT křesťanské hodnoty v nejvyšší míře. PT **Osobnostní a sociální výchova** vede žáky např. k „uvědomování si hodnoty spolupráce a pomoci; k uvědomování si hodnoty různosti lidí, názorů, přístupů k řešení problémů; přispívá k uvědomování mravních rozměrů různých způsobů lidského chování“¹⁰⁰, PT **Výchova demokratického občana** vede žáky mj. k „aktivnímu postoji v obhajování a dodržování lidských práv a svobod, přispívá k utváření

⁹⁷ RVP ZV 2010, s. 22

⁹⁸ Tamtéž, s. 68

⁹⁹ Tamtéž, s. 100

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 101

hodnot jako je spravedlnost, svoboda, solidarita, tolerance a odpovědnost a vede k respektování kulturních, etnických a jiných odlišností“¹⁰¹. PT **Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech** v oblasti postojů a hodnot např. „utváří pozitivní postoje k jinakosti a kulturní rozmanitosti a podporuje pozitivní postoje k tradičním evropským hodnotám“¹⁰², PT **Multikulturní výchova** v nejhlubší míře „pomáhá žákům prostřednictvím informací vytvářet postoje tolerance a respektu k odlišným sociokulturním skupinám, reflektovat zázemí příslušníků ostatních sociokulturních skupin a uznávat je; stimuluje, ovlivňuje a koriguje jednání a hodnotový systém žáků, učí je vnímat odlišnost jako příležitost k obohacení, nikoli jako zdroj konfliktu a pomáhá uvědomovat si neslučitelnost rasové (náboženské či jiné) intolerance s principy života v demokratické společnosti.“¹⁰³

Seznamování žáků s filosofií jednotlivých náboženství a s jejich kulturními, sociálními a politickými kontexty není součástí RVP náhodou. V dnešní době, kdy se celý svět i Evropa potýká s hrozbou teroristických útoků přisouzených islamistům, kdy se stále více vyostřují vztahy např. mezi islamistickými národy a národy s převažujícím judaismem či křesťanstvím, kdy roste xenofobie vůči náboženským menšinám, je minimálně třeba žáky seznámit se všemi stránkami různých náboženství, a to proto, aby si mohli vytvořit vlastní, v rámci možností, ucelenou představu a názor o lidech dané církve a nepodléhali neúplným a leckdy manipulativním tvrzením médií. A jelikož z nevědomosti plyne strach, ze strachu pocit ohrožení a z něj agrese a potřeba bojovat, je nutné v tomto závažném aktuálním tématu konat osvětu, z nevědomosti udělat vědomost a šířit nemanipulativní pohled na danou problematiku.

4.1.3 Náboženství v české škole

Z předchozí analýzy RVP ZV je zřejmé, že se ve výuce základních škol křesťanství a s ním spojená témata objevují nikoliv jako celistvé a systematizované učivo, ale pouze jako útržkovité náměty, které se stávají nástrojem k rozvíjení klíčových kompetencí, postojů a

¹⁰¹ RVP ZV 2010, s. 104

¹⁰² Tamtéž, s. 106

¹⁰³ Tamtéž, s. 108

hodnot, jako je především a) tolerance k odlišnosti, k jiné kultuře, zvykům, tradicím, chování a víře a b) lidskost, empatie, spravedlnost, schopnost pomoci druhým aj.

S podrobnou průpravou ve světových náboženstvích se mohou žáci setkat samozřejmě také, a to jednak v rámci **Zeměpisu** a učiva o *náboženských oblastech makroregionů*, jednak ve vyučovacím předmětu, který na školách sice není povinný a není ani ustanoven v RVP, ale podle zákona č. 561/2004 sb. § 15 je možné **Náboženství** jako nepovinný předmět na státních školách vyučovat. Do výuky je předmět Náboženství zaveden tehdy, pokud alespoň 7 žáků projeví zájem o výuku. Předmět Náboženství pak s dotací jedné hodiny týdně musí naplňovat požadavky RVP, tedy rozvíjí obsahy PT, podílí se na rozvoji klíčových kompetencí a naplňuje očekávané výstupy popsané ve školním vzdělávacím programu.

Zavedení předmětu Náboženství ve školách není v českém prostředí vnímáno neutrálně. Mohou jej zpravidla doprovázet předsudky rodičů i dětí o nechtěné církevní (v ČR římskokatolické) propagaci a neústupném přesvědčování o existenci Boha apod. Není samozřejmě vyloučeno, že některý z katechetů někdy takovou výuku vedl. Ovšem v dnešní škole by měl tento předmět dávat žákům především prostor pro zamyšlení nad obecně lidskými jevy „*jako jsou důvěra, vděčnost, odpouštění, radost, štěstí, ochota pomoci nebo schopnost tušení dimenzí, které člověka přesahují. V tomto pojetí kultivuje duchovní rozměr osobnosti, který je vlastní každému člověku,*“¹⁰⁴ Na vše je však nahlíženo pouze z pohledu římskokatolického náboženství, z něhož sice střeoevropské myšlení, cítění, morálka a etické hodnoty vychází, ale např. absence konfrontace s jinými světovými náboženstvími může znamenat, že výuce bude chybět nadhled potřebný pro nestrannost a objektivnost v předávání náboženských obsahů.

4.2 Témata spojená s křesťanstvím ve výtvarné výchově ZV

Vzdělávací obor Výtvarná výchova (dále jen VV) v současném pojetí RVP ZV je stejně jako obecné cíle a požadavky RVP zaměřena především na rozvinutí žákovy osobnosti, a to především v oblasti prožívání a komunikace skrze vizuálně obrazné znakové systémy.

¹⁰⁴ Nepovinný předmět náboženství. In: Cirkev.cz [online]

Hlavním cílem vzdělávací oblasti **Umění a kultura**, pod níž VV společně s Hudební výchovou patří, je vést žáka k:

- *pochopení umění jako **specifického způsobu poznání** a k užívání jazyka umění jako **svébytného prostředku komunikace***
- ***chápaní umění a kultury v jejich vzájemné provázanosti** jako neoddělitelné součásti lidské existence;...*
- *..., **pochopení a poznání uměleckých hodnot v širších sociálních a kulturních souvislostech, k tolerantnímu přístupu k různorodým kulturním hodnotám současnosti a minulosti i kulturním projevům a potřebám různorodých skupin, národů a národností***
- *zaujímání osobní účasti v procesu tvorby a k **chápaní procesu tvorby jako způsobu nalézání a vyjadřování osobních prožitků i postojů k jevům a vztahům v mnohotvárném světě***¹⁰⁵

Proto, aby byly tyto cíle oblasti *Umění a kultura* naplněny, je VV na 2. stupni základních škol pojata jako promyšlený systém učiva, který je zaměřen na **Rozvíjení smyslové citlivosti, Uplatňování subjektivity a Ověřování komunikačních účinků**. Tematické oblasti, náměty a motivy užité ve výtvarných úkolech při výuce VV nejsou tedy RVP nijak specifikovány a omezovány, neboť zvoleno může být jakékoliv téma, avšak za té podmínky, že celkový koncept výtvarného úkolu (jeho motivace, zadání, metoda, technika, reflexe atd.) povedou k dosažení některého z očekávaných výstupů VV, k naplnění cílů vzdělávací oblasti a k rozvoji klíčových kompetencí.

Proto lze i témata spojená s křesťanstvím bez výjimky ve VV užít, a to za předpokladu, že se budou snažit dosáhnout některých z očekávaných výstupů VV, např. žák:

- *vybírá, vytváří a pojmenovává co nejširší škálu prvků vizuálně obrazných vyjádření a jejich vztahů, ...*
- *užívá vizuálně obrazná vyjádření k zaznamenání vizuálních zkušeností, ...*
- *k tvorbě užívá některé metody uplatňované v současném výtvarném umění a digitálních médiích – počítačová grafika, fotografie, video, animace*
- *vybírá, kombinuje a vytváří prostředky pro vlastní osobité vyjádření; porovnává a hodnotí jeho účinky s účinky již existujících i běžně užívaných vizuálně obrazných vyjádření*

¹⁰⁵ RVP ZV 2010, s. 65

- ***rozliší působení vizuálně obrazného vyjádření v rovině smyslového účinku, v rovině subjektivního účinku a v rovině sociálně utvářeného i symbolického obsahu***
- ***interpretuje umělecká vizuálně obrazná vyjádření současnosti i minulosti; vychází při tom ze svých znalostí historických souvislostí i z osobních zkušeností a prožitků***¹⁰⁶

Důvod užití křesťanské tematiky ve VV implicitně nalezneme v učivu oddílu *Ověřování komunikačních účinků*, podle něhož se má žák zabývat *proměnami komunikačního obsahu – záměry tvorby a proměnami obsahu vizuálně obrazných vyjádření vlastních děl i děl výtvarného umění a historickými, sociálními a kulturními souvislostmi těchto proměn.*¹⁰⁷

Konkretizací toho, jak křesťanskou tematiku využít ve výuce tak, aby rozvíjela osobnost žáka a byly naplňovány některé kompetence a stanovené cíle, se zabývá následující kapitola.

¹⁰⁶ RVP ZV 2010, s. 70

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 71

5 Křížová cesta ve výtvarné výchově ZV

Po analýze tématu křížová cesta z hlediska teorie a historie výtvarného umění a po zmapování zájmů o toto téma v současné české kultuře je na řadě ověřování toho, jaký didaktický potenciál přináší zařazení tématu křížová cesta do výtvarné výchovy.

Ačkoliv bych se ráda pokusila vytvořit didaktický projekt, jenž by zasahoval do všech oblastí s křížovou cestou spojených a osvětlil by toto téma do hloubky, navrhla jsem výtvarnou řadu. Její přednosti tkví především v možnosti ověřit návrh v celém rozsahu, v obsahové ucelenosti, malé obsahové rozptýlenosti a v menší časové náročnosti. V této podobě by mohl návrh didaktické aplikace tématu křížová cesta zaujmout i některého pedagoga, jenž by výtvarnou řadu ve výuce využil s větší pravděpodobností, než by tomu bylo u rozsáhlého didaktického projektu.

Ze všeho nejdříve jsem si pokusila ujasnit, jaké různé stránky téma křížová cesta (dále jako KC) má. Vytvořila jsem si proto myšlenkovou mapu, která mi pomohla odhalit aspekty a souvislosti využitelné v didaktické aplikaci. Jako zásadní pro VV a ZV se ukázaly tyto spojitosti vyplývající z tématu:

Tabulka č. 1

Teoretická oblast tématu křížová cesta	Didaktická oblast tématu křížová cesta	Klíčové kompetence – cíle oblasti Umění a kultura – očekávané výstupy VV
Obrazně popisuje část legendárního příběhu o odsouzení a smrti Ježíše Krista.	Seznamuje žáky s postavou a příběhem Ježíše Krista, přičemž tato nově nabytá znalost doplňuje a osvětluje zkušenosti s uměleckými artefakty, sakrální architekturou a tradicemi spojenými s křesťanstvím, s nimiž se žáci v českém kulturním prostředí mohou setkat.	Základní cíl RVP: <i>ZV má poskytnout spolehlivý základ všeobecného vzdělání.</i> Kompetence komunikativní: <i>Žák rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, ... a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji a k aktivnímu zapojení se do společenského dění</i>
Je složená ze 14 výtvarných námětů, které nejsou v rámci výtvarného umění na sobě závislé a jsou	Náměty KC se vyvíjely samostatně (nikoliv od 17. století jako samotná KC) a lze na nich vhodně prezentovat proměny	Očekávané výstupy VV: žák <i>interpretuje umělecká vizuálně obrazná vyjádření současnosti i minulosti; vychází při tom ze svých znalostí historických</i>

plnohodnotné samy o sobě.	stylů a výtvarného zpracování období 10. – 21. století. Seznamuje žáky s nejvýznamnějšími světovými uměleckými díly (a jejich autory), které se pašíjí týkají.	souvislostí i z osobních zkušeností a prožitků Učivo VV: <i>proměny komunikačního obsahu – záměry tvorby a proměny obsahu vizuálně obrazných vyjádření (...)</i> děl výtvarného umění a historickými, sociálními a kulturními souvislostmi těchto proměn
U většiny námětů křížové cesty došlo během historického vývoje k ustálení ikonografie, která se stala závaznou.	Seznamuje žáky s pojmem ikonografie a s ikonografickým popisem. Skrze jeho pochopení lze porozumět dalším dimenzím obrazu.	Kompetence komunikativní: Žák rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, ... Očekávaný výstup VV: Žák rozliší působení vizuálně obrazného vyjádření v rovině smyslového účinku, v rovině subjektivního účinku a v rovině sociálně utvářeného i symbolického obsahu
KC je ve svém základu lidová pobožnost, která byla římskokatolickou církví tolerována a částečně přijata do oficiální liturgie.	Seznamuje žáky s pojmy bůh, víra, náboženství, církev, náboženské obřady (mše, liturgie, pobožnost).	Cíl PT Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech: <i>utváří pozitivní postoje k jinakosti a kulturní rozmanitosti a podporuje pozitivní postoje k tradičním evropským hodnotám</i>
KC jako lidová pobožnost bývá věřícími realizována v předvelikonočním postním období a připravuje věřící na slavení svátku Velikonoc.	Seznamuje žáky s Velikonocemi, důvodem jejich slavení, s pojmem postní doba a církevní rok, s tradičními zvyky a jejich původem z rozdílných oblastí křesťanství a pohanství.	Kompetence občanské: Žák respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví... Učivo výchova k občanství: <i>kulturní život – rozmanitost kulturních projevů, kulturní hodnoty, kulturní tradice</i>
KC ve výtvarném umění vznikla jako funkční nástroj lidové pobožnosti, jenž měl přivést věřící k porozumění příběhu, jeho prožívání a k duševní meditaci.	Seznamuje žáky s narativní funkcí výtvarného umění a s komunikačním aspektem vizuálně obrazných vyjádření.	Očekávaný výstup VV: Žák rozliší působení vizuálně obrazného vyjádření v rovině smyslového účinku, v rovině subjektivního účinku a v rovině sociálně utvářeného i symbolického obsahu

<p>Náměty křížové cesty vychází z textů Nového zákona Bible a z apokryfních a legendistických spisů.</p>	<p>Seznamuje žáky s existencí Bible, s její důležitostí pro historický a kulturní vývoj ve středověké a novověké Evropě (s pojmem apokryfy).</p>	<p>Výstupy oboru Dějepis: Žák popíše podstatnou změnu evropské situace, která nastala v důsledku příchodu nových etnik, christianizace, ...; vymezí úlohu křesťanství a víry v životě středověkého člověka PT Multikulturní výchova: pomáhá žákům prostřednictvím informací vytvářet postoje tolerance a respektu k odlišným sociokulturním skupinám, reflektovat zázemí příslušníků ostatních sociokulturních skupin a uznávat je</p>
<p>Novozákonní příběh, který KC popisuje, pojednává o člověku, jenž je odsouzen na smrt kvůli hlásání jiných názorů a morálních hodnot, než jaké jsou v daném kulturním prostředí uznávány jako oficiální.</p>	<p>Příběh pašijí vede k zamyšlení nad společenskými jevy, jako je moc člověka nad životy jiných lidí (<i>Pilát</i>), trest smrti, svoboda slova a názorů a strach ze ztráty moci (<i>Židé</i>), svoboda víry a náboženského vyznání, tolerance k odlišnosti, zřetelnost versus přátelství (<i>Jidáš</i>), morálka versus ponižování (<i>vojáci</i>), sobectví versus soucit s trpícím (<i>Petr, Šimon, Veronika, jeruzalémské ženy</i>), věrnost přátel (<i>Jan Evangelista</i>), pomoc přátel a rodiny trpícímu a jejich utrpení nad ztrátou blízkého člověka (<i>Panna Maria, Marie z Magdaly, svaté Marie, Josef Arimatejský, Nikodém</i>).</p>	<p>Kompetence občanské: Žák respektuje přesvědčení druhých lidí, váží si jejich vnitřních hodnot, je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítá útlak a hrubé zacházení, uvědomuje si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí Výstupy oboru Výchova k občanství: Žák objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám; rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti; zdůvodní nepřijatelnost vandalského chování a aktivně proti němu vystupuje.</p>
<p>Novozákonní příběh (společně se Starým zákonem) udává příklady „správného a špatného“ chování a myšlení lidí.</p>	<p>Vede žáky k uvědomění si obecně uznávaných pravidel dobrého chování, seznamuje s pojmy etika, morální jednání a normy, s vlivem křesťanství na evropskou morálku.</p>	<p>Kompetence občanské: Žák chápe základní principy, na nichž spočívají zákony a společenské normy, je si vědom svých práv a povinností ve škole i mimo školu</p>

<p>Záměrem KC postavených v krajině bylo věrně zkopírovat reálné jeruzalémské prostředí, kterým podle legendy procházel Kristus s křížem na Golgotu. Bylo tomu proto, aby pouť po posvátných místech mohli vykonat i slabší a chudí poutníci a nemuseli cestovat mimo domovinu.</p>	<p>Seznamuje žáky s důležitými zeměpisnými místy spojenými se zrodem náboženství a nepřetržitými politickými a válečnými konflikty: Palestina/Svatá země, Izrael, město Jeruzalém, hora Golgota a pojem Kalvárie; S pojmy poutník, poutě a poutní místa.</p>	<p>Očekávané výstupy Dějepis: Žák <i>demonstruje na konkrétních příkladech přínos antické kultury a uvede osobnosti antiky důležité pro evropskou civilizaci, zrod křesťanství a souvislost s judaismem.</i> Žák <i>porovná základní rysy západoevropské, byzantsko-slovanské a islámské kulturní oblasti.</i></p>
<p>KC jako nástroj pobožnosti bývala realizována ve dvou formách: jako plošné či reliéfní obrazy zavěšené v prostoru kostela nebo jako plošné, či reliéfní obrazy nebo sochy umístěné v kapličkách, či stojící o samotě v krajině.</p>	<p>Seznamuje žáky s prostředím kostela, s jeho funkcí v kulturní historii a v církevní liturgii, se slovníkem výtvarného umění, se zážitkovou složkou tohoto prostředí; Upozorňuje na existenci, druhy a funkci drobných památek v české krajině.</p>	<p>Kompetence k učení: Žák <i>operuje s obecně užívanými termíny, znaky a symboly, uvádí věci do souvislostí, propojuje do širších celků poznatky z různých vzdělávacích oblastí a na základě toho si vytváří komplexnější pohled na ..., společenské a kulturní jevy</i></p>
<p>KC v krajině bývají součástí historicky významných, umělecky hodnotných i turisty hojně navštěvovaných poutních míst České republiky.</p>	<p>Seznamuje žáky s Českou republikou, s kulturně a historicky významnými národními památkami, podporuje vznik potřeby chránit a pečovat o historické kulturní památky a hodnoty v rámci regionů i celé země. Vede k pochopení pojmu vlastenectví, občanská a národní hrdost.</p>	<p>Kompetence občanské: Žák <i>respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost, aktivně se zapojuje do kulturního dění</i></p>

Z tohoto přehledu konkrétně vyplývá, že téma KC v různých souvislostech umožňuje nejčastěji rozvíjet komunikativní a občanské kompetence, dosahovat očekávaných výstupů u oborů VV, Dějepis a Výchova k občanství a naplňovat cíle PT Multikulturní výchova a Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech.

5.1 Výzkumná šetření jako východiska k didaktické transformaci náboženského tématu

Poté, co jsem si teoreticky ověřila možnosti, které téma KC skýtá pro naplnění výchovně vzdělávacích cílů ZV, vyvstaly mi v souvislosti s tématem KC ve vyučování naléhavé otázky: „Jak bude náboženské téma současnými žáky přijímáno?“ a „Jaké charakteristiky má zázemí pro užití náboženského tématu v současné škole?“

Potřebovala jsem tedy zjistit např., zda a případně jaké mají předsudky žáci vůči náboženskému tématu vytvořené, či jak hluboké mají povědomí o náboženství a křesťanských tématech a tématech s nimi souvisejícími. Abych se těchto informací, které by byly východiskem pro práci s žáky, dopátrala, uskutečnila jsem šetření ve dvou rovinách. V té první jsem se pokusila najít odpovědi na otázku, jaká panuje situace v oblasti víry – náboženství – křesťanství v současné České republice obecně, ve druhé rovině jsem se pokusila zjistit, jaké konkrétní znalosti a zkušenosti týkající se křesťanství mají dnešní žáci 2. stupně základní školy.

Aby informace vyplývající z šetření byly relevantní a pravdivě vypovídaly o postojích a názorech současné české populace, nerealizovala jsem výzkum vlastní, neboť by nebylo v mých silách dojít k validním výsledkům. Vyhledala jsem si ale velká sociologická šetření, která proběhla v posledních letech a která byla zaměřena na českou religiozitu a u nichž je kvalita a relevance zaručena. Jejich konečné informace jsem doplnila o výsledky výzkumných šetření diplomových prací, jež se zabývaly náboženskými tématy v současné české škole, a analýzou a srovnáváním jsem došla k závěrům, které konkretizují současnou náboženskou situaci v České republice a které mohou být východiskem pro didaktickou transformaci náboženského tématu v současné české škole.

V druhé rovině jsem navrhla, realizovala a vyhodnotila dotazníkové šetření, jehož cílem je rozpoznat počáteční situaci (znalosti, zkušenosti a postoje) v konkrétní třídě, do jejíž výuky se pedagog chystá zařadit křesťanské téma a jehož snahou je vytvořit např. výtvarnou řadu „na míru“ svým žákům tak, aby téma jejich osobnost obohatilo, nikoliv poškodilo.

Podrobně je analýza dat sociologických výzkumů a popis dotazníkového šetření uveden v Příloze A a v Příloze B této diplomové práce. Závěry z těchto prací jsem shrnula v následujících kapitolách.

5.1.1 Závěr z analýzy dat sociologických šetření spojených s českou religiozitou

Východiskem k získání všeobecné představy o tom, jaká je současná česká religiozita, jaké jsou postoje k víře, náboženství a církvím v ČR, na jaké úrovni je znalost biblické tematiky a jakou mírou ještě zasahuje křesťanská kultura do života obyvatel České republiky, mi byl rozbor velkých sociologických výzkumů a šetření. Výsledky těchto prací objasňují problematiku religiozity, víry, církví, náboženské tematiky a hodnot a také názory a postoje k těmto tématům. Všechna využitá šetření proběhla od počátku devadesátých let do roku 2011 a jejich analýzy jsou zveřejněny v odborné literatuře a periodikách.

Mé závěry vychází z výsledků a analýz těchto šetření ¹⁰⁸:

Sčítání lidu 1991, 2001 a předběžné výsledky ze ***Sčítání lidu, domů a bytů 2011***,
Šetření ISSP 1998 a 2008 – Náboženství (International Social Survey Programme),
EVS 1991, 1999. Studium evropských hodnot (European Values Survey),
AUFBR 97 – Výzkum hodnot, víry a religiozity „Probuzení“, Výzkumy Centra pro výzkum veřejného mínění (IVVM /CVVM),
DIN 2006. Detradicionalizace a institucionalizace náboženství.
Šetření KAM 2011 – Religiozita české mládeže

Závěry z výsledků šetření

Aby byla výsledná představa vyvěrající z výsledků různých šetření snáze uchopitelná, vytvořila jsem si tematické skupiny, které jsou obsahově ucelené a do nichž jsem zařazovala tematicky identické výsledky odpovědí, a to z různých šetření současně. Tam, kde to bylo přínosné, jsem závěry výzkumů a šetření doplnila o výsledky průzkumů

¹⁰⁸ Podrobnosti o sociologických výzkumech jsou součástí Přílohy A

diplomových prací Zuzany Lammové, Zuzany Prokové a Martiny Dráždilové, které se obecně zabíraly vztahem náboženské tematiky a českých studentů.

Nakonec se mi vyprofilovaly tyto oblasti: Religiozita v ČR, Postoj Čechů k církevním institucím, Bůh a Bible, Návštěvnost církevních prostorů, Náboženství ve školní výuce, Vnímání a znalosti křesťanské kultury.

1. Religiozita¹⁰⁹ v ČR

Závěr z výzkumů:

Výzkumy ukázaly, že vcelku **nízký poměr příslušníků církví (14% populace ČR) vyrovnává překvapivě vysoké procento Čechů, kteří věří v nemateriální svět**, v „něco nad námi“ (přibližně 50%, u mládeže šlo až o 76% tzv. „spirituálních jedinců“¹¹⁰). Tento fakt popírá „obecnou pravdu“, že v České republice převažuje ateismus. Podle výsledků jsou Češi v tomto ohledu příznivci spíše privatizované¹¹¹ formy religiozity a také okultismu¹¹². Index křesťanské ortodoxie¹¹³ dále ukazuje, že víra v tradiční křesťanská dogmata v Česku upadá. Stejně tak tradiční křesťanské církve pociťují nejvyšší pokles příslušníků. Jedním z důvodů poklesu je zjištěný fakt, že religiozita úměrně roste s věkem občanů (19,5% příslušníků církve je ve věku 0-19 let, oproti tomu je 65,4% příslušníků církve ve věku nad 70 let). Nízké procento věřících v r. 2011 je odrazem jednak vymírání starší generace, jednak rozdílnou náboženskou socializací generací. S tím souvisí skutečnost, že většina věřících dětí a mládeže pochází z věřících rodin a že s neustálým poklesem příslušníků církví bude pravděpodobně klesat i výchova v duchu křesťanství.

¹⁰⁹ Religiozita je a) sociologický termín pro podíl věřících na celkový počet obyvatelstva; b) „zbožnost“ čili víra v pravost či pravdivost náboženství a sílu této víry, může být charakterizována zaměřeností ke konkrétní církvi

¹¹⁰ Podle Hamplové je spirituální jedinec ten, který jeví zájmem o duchovní a spirituální otázky či neodmítá možnost nemateriálních jevů

¹¹¹ Privatizace náboženství je jev, kdy se odděluje osobní religiozita jedince od oficiálního náboženství včetně církve.

¹¹² Okultismus je soubor tzv. tajných věd, tj. nevědeckých nauk o tajemných, poznání nepřístupných věcech, jako je magie, kabala, astrologie, alchymie, jasnovidectví, spiritismus, theosofie aj.

¹¹³ Index křesťanské ortodoxie je vytvořen z pěti otázek, zda respondent věří v existenci Boha, posmrtného života, pekla, nebe a hříchu

2. Postoj Čechů k církevním institucím

Závěr z výzkumů:

O vztazích občanů České republiky k církvím lze obecně říci, že církve nejsou vnímány v příliš pozitivním světle. **Náboženství a církevní instituce jsou sice Čechy tolerovány, ale větší sympatie jim nepřísluší.**

Problémová se jeví zastaralá nemoderní koncepce a současné fungování (tradičních) církví. Je možno usuzovat z vysokého procenta Čechů, které považují církve za nedůvěryhodné instituce zejména kvůli současným i historickým sociálním prohřeškům. Neživé jsou také z toho důvodu, že podle respondentů nedokážou člověku poskytnout pomoc při řešení životních problémů ani nenabízí východiska aktuálních problémů naší společnosti.

Postoje můžeme nazvat antiklerikálními i z toho důvodu, že si Češi nepřejí, aby církve mohly ovlivňovat politiku v ČR, či aby vlastnily větší majetek. Zato by církve využily jako instituce pro péči o staré, nemocné a chudé a o kulturní památky Česka.

3. Bůh a Bible

Závěr z výzkumů:

Z výsledků sociologických výzkumů vyplývá, že sekularizace a privatizace náboženství se dotkla i představy Boha, neboť v Boha jako osobu věří velmi malé procento věřících Čechů a nadpoloviční většina si ho představuje jako životní sílu.

Ježíše Krista považuje přibližně srovnatelné procento populace za Boha, stejně tak jako za důležitou historickou osobnost, duchovního vůdce/učitele či mytickou nikdy nežijící postavu. Téměř čtvrtinu studentů postava Ježíše Krista vůbec nezajímá.

Fenomén **Bible není běžnou součástí života české populace**, čemuž odpovídá nižší procento lidí, kteří mají Bibli k dispozici (v r. 1991 to bylo 32%), nebo kteří **Bibli četli a mají o ní zájem (21% studentů)** a kteří znají biblické příběhy.

Šetření KAM 2011 ukazuje, že **48% studentů Bibli nečetlo** a nemá to ani v plánu a 18% studentů ji četlo a nezaujala je. Naopak 18% studentů, kteří ji četli, Bible zaujala a 13% studentů, kteří Bibli nečetli, by si ji přečetli rádi. Pro 3% respondentů je pak Bible

každodenní součástí života.¹¹⁴ **Znalost Bible a biblických příběhů je** však podle Mišoviče **mizivá**, a to především právě u žáků a studentů.¹¹⁵

4. Návštěvnost církevních prostorů

Závěry z výzkumů:

Z výsledků je možno konstatovat, že **56 % občanů ČR do kostela nechodí nikdy**, přibližně třetina občanů kostel navštívila při některé důležité životní události a 10,6% Čechů do kostela zajde o Vánocích či Velikonocích.

Šetření KAM 2011 se studentů tázalo, z jakého důvodu lidé podle nich chodí do kostela. Většina si tento jev vysvětluje jako povinnost nebo jako možnost, kde se setkat s Bohem. Důvod, že návštěva kostela umožňuje setkávání se s věřícími stejného společenství, nikdo nepoznamenal.

5. Náboženství ve školní výuce

Závěry z šetření:

Za hlavní zdroj informací o náboženství lze považovat školu, především výuku humanitních předmětů jako je **dějepis, základy společenských věd a zeměpis**. Vyšlo však najevo, že větší pozornost by náboženství mohla věnovat estetická, příp. výtvarná výchova.

6. Vnímání a znalosti křesťanské kultury

Závěry z průzkumů:

Průzkumy diplomových prací zaměřené na studenty gymnázií ukázaly, že si studenti pod pojmem křesťanství představují jednak biblické postavy a příběhy, křesťanskou víru v Boha a rozličné symboly včetně kostelů, jednak se jim vybaví **negativní souvislosti spojené s křesťanskou církví a náboženstvím**. Potenciál pro změnu ve školních výkladech církve má poznatek, že **vliv církve dříve i dnes není nikdy hodnocen kladně**.

Že jsou křesťanské hodnoty a tradice v naší kultuře stále živé, dokazuje jednak přirozené chápání důležitosti konkrétních přikázání Desatera, jednak obecná znalost

¹¹⁴ Hamplová a Friderich 2011, s. 30

¹¹⁵ Mišovič 2001, s. 127

největších křesťanských svátků a jejich původu a neméně pak přesvědčení 44% studentů, že křesťanství ovlivňuje současnou českou kulturu.

Znalosti novozákonního příběhu u středoškolských studentů jsou podle diplomové práce Zuzany Prokové na velmi dobré úrovni. Přinejmenším **jsou studenti schopni se v novozákonním příběhu orientovat, znají jeho hlavní ikonografické typy a jsou schopni dostat se ve čtení významů na úroveň pochopení obsahu**. Dále se ukázalo, „že aktuální význam¹¹⁶ může mít souvislost s významem vnitřním¹¹⁷ i že znalost ikonografie, ač k pochopení výtvarného díla značně přispívá, není jedinou cestou jak se k obsahu dostat.“¹¹⁸

5.1.2 Dotazníkové šetření jako východisko pro didaktickou transformaci

Před samotným návrhem výtvarné řady na téma křížová cesta, kterou jsem chtěla realizovat při souvislé praxi z výtvarné výchovy na 2. stupni základní školy, jsem se ještě rozhodla uskutečnit malý pedagogický průzkum. Tento průzkum měl za cíl odhalit teoretické, zkušenostní a postojevé zázemí v té konkrétní třídě, do jejíž výuky by byla výtvarná řada s náboženským tématem zařazena. Výsledky průzkumu mi jako pedagogovi napomohly utvořit si konkrétní představu o vstupních informacích a zkušenostech, které žáci dané třídy mají a jež jsem mohla v návrhu výtvarné řady zohlednit a navázat na ně.

Zvolila jsem ve své podstatě typ kvantitativního výzkumu, jenž mi mohl poskytnout ucelenější informaci o výpovědích více respondentů (tj. celé třídy) najednou. Technika sběru dat byla volena tak, aby byla pro respondenty co nejméně časově náročná, aby zasáhla všechny žáky jedné třídy současně a aby přitom měli respondenti dostatek prostoru na promyšlení si odpovědí a uvědomění si vlastních zkušeností¹¹⁹ – z těchto důvodů jsem vytvořila dotazník.

¹¹⁶ Aktuální význam vizuálně obrazného sdělení je podle Z. Prokové význam, který vzniká porovnáním vizuální informace s běžnou zkušeností čili je odvozen z individuální zkušenosti jedince.

¹¹⁷ Vnitřní čili ikonologický význam vizuálně obrazného sdělení je podle Z. Prokové význam, který vzniká při zohlednění kontextu doby, v níž dílo vzniklo, společenské dobové situace, přínosu autora a jeho mentálního nastavení

¹¹⁸ Proková 2007, s. 42

¹¹⁹ Olecká a Ivanová 2010, s. 23-24

Důležitým bodem bylo jeho obsahové zaměření. Kapitola 4.5 *Křížová cesta ve výtvarné výchově* poukázala na velké množství teoretických stránek tématu křížová cesta, jimiž lze vhodnou didaktickou transformací rozvíjet žákovu osobnost dle požadavků RVP. Ve VV se nabízí zejména práce s tematickými okruhy jako je křesťanská tematika, novozákonní ikonografie, kulturně-historický vývoj výtvarného umění apod. Jeden z mnoha tematických celků, které téma křížové cesty nabízí a kterým se ve školách a obecně ve společnosti věnuje podle mého úsudku malá pozornost, je téma sakrální architektury a drobných památek v České republice. Tento konkrétní dotazník (viz Příloha C) je sestaven tak, aby pedagogovi rozkryl povědomí žáků právě o této problematice.

Dotazníkový průzkum byl proveden během souvislé pedagogické praxe z výtvarné výchovy r. 2010 na Základní škole v Kunraticích v Praze 4. Experimentální soubor tvořilo 18 dotazovaných žáků z 8. třídy, a to ve věku 13 až 15 let. Místo bydliště respondentů bylo uvedeno z většiny Praha 4 a všichni respondenti se označili jako nevěřící.

Pro srovnání jsem si zvolila i kontrolní soubor 13 respondentů ve stejném věku souboru experimentálního, kteří navštěvovali 8. třídu Základní církevní školy sv. Voršily na Praze 1, což je ZŠ s rozšířenou výchovou náboženství. Všichni respondenti kontrolního souboru uvedli místo svého bydliště Praha a označili se jako příslušníci křesťanské (z většiny římskokatolické) církve.

Podrobná sociodemografická charakteristika respondentů a vyhodnocení dat odpovědí dotazníků jsou součástí Přílohy B této diplomové práce.

5.1.2.1 Cíle, výzkumné otázky a závěry z dotazníkového šetření

Cílem vytvořeného dotazníku bylo nalézt odpověď na tuto hlavní otázku: ***Jaké mají „moji¹²⁰“ žáci zkušenosti, znalosti a postoje k sakrální architektuře?*** Dále z této otázky vyšly otázky dílčí: *Jaké místo v povědomí mládeže zaujímá sakrální architektura? Mají, případně jaký mají pražské děti osobní vztah k sakrální architektuře?*

¹²⁰ Konkrétní žáci, se kterými pedagog následně zrealizuje výtvarnou řadu na téma zkoumané dotazníkem

Může mít sakrální architektura v současné době pro mládež nějaký přínos? Je možné, aby ateisticky vychovávaná mládež viděla v sakrální architektuře kulturní hodnotu?

Konkrétní otázky uvedené v dotazníku byly proto vytvořeny tak, aby pokryly tři zjišťované oblasti – úroveň znalostí z okruhu architektury a výtvarného umění, míru zkušenosti se sakrální architekturou a postoje k církevní architektuře.

Po vyhodnocení otázek dotazníku, které byly otevřeného a polouzavřeného typu, mohou být zásadní pro výuku tyto závěry:

- Experimentální soubor projevil předpokládanou **nižší úroveň znalostí o typech církevní architektury** – žáci šest typů památek z fotografií pojmenovat spíše nedokázali. Jediný typ, jež poznalo 55,5% respondentů, byl kostel a ve zhruba 30% kaple. Jeden respondent pak poznal křížovou cestu. Oproti tomu kontrolní soubor pojmenoval kostel správně v 92% a kapli i křížovou cestu v 70%.
- Nízká znalost a malá osobní zkušenost se projevila i v **neschopnosti respondentů charakterizovat prostor, kde by typy církevních památek z fotografií mohli najít**. Příčinu přisuzuji např. tomu, že prostředí města, v němž žáci vyrůstají, je přeplněno vizuálními podněty, s nimiž sakrální architektura přinejmenším splývá a že např. ve velkoměstě nehraje církevní architektura roli záchytného bodu, jako je tomu u menších měst a vesnic. Přesto výsledky kontrolního souboru ukázaly, že věřící respondenti dokáží umístění církevních staveb pojmenovat i v případě, že žijí ve velkoměstě.
- Jako podstatné se ukázalo, že **polovina respondentů experimentální skupiny navštívila ve svém životě kostel**, tzn. že se setkala s prostorem a vzhledem interiéru i exteriéru kostela, a třetina respondentů se někdy setkala s kostelíkem-kaplí či kapličkou. U kontrolního souboru se projevila 100% zkušenost s kostelem a kaplí a 70% zkušenost s křížovou cestou.
- **Nízkou znalost prostředí, kde respondenti žijí, a zároveň nižší zájem respondentů o památky ve svém bydlišti** odhaluje fakt, že jen 38% respondentů experimentální skupiny uvedlo jméno kostela, jenž stojí v bezprostřední blízkosti jejich školy, a 62%

neuvedlo památku žádnou. Kontrolní soubor uvedl ve 100% jedno a více jmen kostelů z blízkosti školy i z prostředí svého bydliště. Tento výsledek upozorňuje na fakt, že se dává malý důraz na poznávání nejbližšího okolí místa, v němž žáci žijí.

- Výsledky dále ukázaly, že **nejvýznamnější roli prostředníka, díky kterému ke zkušenosti se sakrální stavbou dochází, je ve 44% škola**, pouze v 16,5 % rodina a nejvíce v 55 % pohyb respondenta v prostoru bydliště. Z toho vyplývá, že mezi přirozené a nejvýznamnější činitele patří nezprostředkované spontánní pozorování svého okolí a setkání prostředkované školou. Kontrolní skupina se s prostředím kostela setkala nejvíce ve 100% , a to při mši.
- Experimentální soubor, čili děti nevěřících rodin, přisoudil církevním stavbám nejčastěji funkci spojenou s modlením, přemýšlením a náboženským obřadem. Z toho vyplývá významné zjištění, že i **v dnešní sekularizované době přetrvává povědomí o primární funkci církevní architektury** o jejích úlohách a významech.
- Poslední otázka zjišťovala, jakou má podle respondenta hlavní funkci sakrální architektura dnes. 72% respondentů experimentálního souboru přisoudilo největší funkci místu pro přemýšlení a rozjímání s Bohem a překvapivě **44% respondentů vnímalo sakrální architekturu jako důležitou součást historie a umění** a **27 % se vyjádřilo pro zbytečnost architektury pro moderní civilizaci**.

Závěr

Díky analýze dat současných sociologických výzkumů a díky dotazníkovému šetření jsem si jako pedagog mohla vytvořit zevrubnou představu o tom, do jakých vyučovacích podmínek budu s výtvarnou řadou náboženského zaměření v běžné ZŠ v Praze nejspíše vstupovat.

Podle výsledků Sčítání lidu, domu a bytů 2011 je pravděpodobné, že ve třídě všeobecné základní školy bude většina dětí z nevěřících rodin a že pokud budou přítomni žáci-příslušníci církve, nebude jejich počet přesahovat průměrně 3 žáky (při 30 žácích ve třídě). Započítáme-li okolnost, že v Praze je méně procent příslušníků církve, než v jiných krajích ČR, dá se předpokládat, že se ve většině pražských tříd s žáky hlásícími se k církvi

nesetkáme vůbec. Z toho vyplývá, že se žáci v otázkách křesťanství spíše orientovat nebudou a bude vhodné jim křesťanství a jeho ideologii a historii představit.

Podle výsledků šetření ale můžeme navázat na fakt, že 76% mládeže věří v „něco nad námi“ a že by je mohlo zaujmout téma náboženství a okultismu. Podnětná by mohla být také diskuse nad problematikou křesťanských dogmat (víra v posmrtný život, peklo, nebe, hříchy), k nimž se česká populace staví spíše skepticky, a stejně tak by bylo vhodné poukázat nejen na negativní, ale i na pozitivní přínosy církve pro dějiny, kulturu a život Evropanů a převažující antiklerikální postoje vystavit konfrontaci s rozličnými skutečnostmi.

Fakt, že Bibli nikdy nečetlo 48% studentů a že je znalost biblických příběhů mezi studenty mizivá, upozorňuje na to, že by se téma Bible a jejího obsahu mohlo zařazovat do výuky více, a to především v literární a výtvarné/estetické výchově, kde se paradoxně toto téma málo objevuje, přestože vede k rozšíření všeobecného rozhledu v dějinách a kultuře Evropy a k porozumění uměleckým dílům spojených s křesťanstvím téměř celého tisíciletí. Zásadní pro výuku s novozákonním tématem je zjištění, že se žáci v základních bodech příběhu Ježíše Krista dokáží orientovat, rozeznají hlavní ikonografické typy jako je Ježíš a Panna Maria a i bez podrobné znalosti příběhu a ikonografie dokáží z uměleckých děl vyčíst a pochopit jejich obsah.

Z výsledků se dá dále předpokládat, že se s prostředím kostela v životě seznámila zhruba polovina žáků a polovina žáků kostel nikdy nenavštívila, a stejně tak se dá předpokládat, že se žáci zhruba v 60% nikdy nezaobírali drobnými památkami a sakrálními památkami ve svém bydlišti a okolí školy. Navíc se téměř polovina žáků vyjádřila, že vnímá sakrální architekturu jako důležitou součást historie a umění. Proto by se mohlo na tyto postoje ve výuce navázat a zaměřit se na prohlubování vztahu k prostředí, v němž žijeme, a to skrze osobní zážitky v daném prostředí a prostoru, které by mohly přinést niterné poznání hodnot současných i minulých historických.

5.2 Návrh a realizace výtvarné řady na téma křížová cesta

Jak už jsem naznačila v kapitole 4. 5., téma křížová cesta jsem se do výtvarné výchovy pokusila didakticky transformovat skrze výtvarnou tematickou řadu. Výtvarná tematická řada vzniká „výběrem několika námětů se společnými znaky a jejich seřazením do psychodidakticky logické posloupnosti“¹²¹. Na množství námětů a témat obecně, které by se daly funkčně ve VV užít, poukázalo zmapování tématu KC v Tabulce č. 1, kapitoly 4.5. Pro svou tematickou řadu jsem si zvolila takové náměty, skrze něž by se mi podařilo dosáhnout výchovně vzdělávacích cílů, které udává RVP a které ovšem nejsou podle závěrů z analýz šetření v současné výuce vytyčovány a nejsou dostatečně naplňovány.

Realizace tematické řady křížová cesta by tedy konkrétně měla žáky obohatit o osobní zkušenost s Biblí a s novozákonním příběhem, o sblížení se s vlastním bydlištěm (resp. českou zemí) a uvědomění si hodnot místních i drobných památek. Dále by měla rozvíjet schopnost prožitku uměleckého díla z pozice pozorovatele i tvůrce a v neposlední řadě by měla žáky obohatit o schopnost vnímat různé roviny vizuálně obrazného vyjádření, jako je rovina smyslového účinku, subjektivního účinku, sociálně utvářeného obsahu a symbolického obsahu.

Mým původním záměrem bylo tematickou řadu realizovat ve třídě, ve které jsem zjišťovala „půdu“ pro výuku KC dotazníkovým šetřením. V rámci následné souvislé praxe na této škole mi však provedení vlastní výtvarné řady nebylo umožněno, a proto jsem ji realizovala až při druhé praxi z VV v ZUŠ Petřiny, ve výtvarném oddělení v Šáreckém údolí. Ačkoliv se tedy cíle výtvarné řady vzešlé z dotazníkového šetření netýkaly skupin, ve kterých nakonec byla výtvarná řada realizována, věřím, že i přesto mi posloužily v orientaci ve znalostech, postojích a zkušenostech pražských žáků věku 2. stupně ZŠ a že i neprošetřeným skupinám byla výtvarná řada přínosem. Výsledné výtvarné práce tematické řady jsou tedy dílem žáků dvou skupin výtvarného oboru ZUŠ, kteří byli v době mé praxe ve věku od 10 do 15 let. Jednotlivé výtvarné úkoly byly navrženy tak, aby byly realizovatelné v jedné výukové jednotce, která měla časovou dotaci 90 minut.

¹²¹ Slavík 1993, s. 22

5.2.1 Osobní postoje a motivace

Témata duchovního obsahu, tak jak je tomu u křížové cesty, nesou pro výuku určitá úskalí, s nimiž musí pedagog počítat a k nimž by si měl před jejich didaktickou transformací vytvořit konkrétní postoj. Duchovní témata jsou neodlučitelně spojená s vírou, náboženstvím, liturgií, otázkami nad existencí boha apod. a je na pedagogovi, v jaké míře se této problematice bude dotýkat a nakolik bude chtít být „objektivní“ a bude chtít stát mimo tyto obsahy. Mezi taková didaktická úskalí patří např. vzdálenost kulturní křesťanské tradice současnému člověku resp. mládeži, předsudky vůči tématu náboženství ve školní výuce, a to nejen u žáků, ale i učitelů a rodičů, či intimnost osobních postojů žáků k dané problematice.

A právě tato úskalí jsou podle mne příčinou toho, že se v českých školách učitelé těmto tématům zčásti nebo zcela vyhýbají. Jednak se totiž oni sami musí dobře v tématu orientovat, jednak musí pečlivě promýšlet hranici osobní výpovědi žáka a jednak ve výuce učitelé mohou projevit své osobní (pozitivní či negativní) náboženské přesvědčení, ale nesmí je předkládat jako jediný správný názor, a jejich didaktická transformace tedy má být prostá jakéhokoliv náznaku agitace.

To však vede k tomu, že žáci nejsou této problematice leckdy vystaveni vůbec, že ve snaze „ochránit je před zvrhlostí náboženství“ je ochuzujeme o pochopení důležité oblasti kulturní historie, umění i a kulturní odlišnosti jedinců.

Další možností zapojení takto obtížného tématu do výuky, která je v současné didaktické praxi běžná, je aktualizování dnešnímu člověku vzdálených témat. Při tzv. aktualizaci tématu se pedagog snaží přizpůsobit téma současným žákům čili nachází a využívá takové kontexty tématu, které jsou žákům blízké a které znají z vlastní zkušenosti. Taková aktualizace mívá ale i stinné stránky, neboť se leckdy témata značně zjednodušují, chybí jim hlubší kontext a původní rozměr a mohou se stávat značně povrchní záležitostí.

Osobně jsem nabyla toho pocitu, že se v českém vzdělávání aktualizace přemnožily, že se žákům vše až příliš přizpůsobuje a je na ně kladeno čím dál méně nároků a požadavků a že se tím výuka degraduje a témata se vyprazdňují. Konkrétně jako takový vnímám úkol, v němž je pro aktualizaci křesťanského tématu a jeho přiblížení žákům

zvolena např. forma komiksu. Kámen úrazu není ve způsobu výtvarné narace, která bude žákům jistě blízká, ale v tom, když žáci mají vytvořit z reprodukcí křesťanského umění komiks úplně vlastní. Tehdy vznikne příběh sice inspirovaný motivy křesťanského umění, avšak odloučený od podstaty, historie a kontextů, z nichž tyto motivy vycházejí. Biblické postavy a příběhy se stanou jen výtvarným materiálem pro vlastní tvorbu, která ovšem z biblických příběhů nebude vycházet a nebude na ně reagovat.

Z tohoto důvodu jsem záměrně nevyužila možnost aktualizace tématu, ale chtěla jsem se pokusit jít cestou „tradiční“, která v současných vyučovacích trendech není vnímána jako nejšťastnější. Podle mne hluboký pohled do problematiky, o který ve svém návrhu usiluji, žákům neposkytnu povrchní někdy až násilnou aktualizací např. skrze pop-artová, postmoderní či mediální zpracování náboženských témat. Navíc k plnému pochopení takovýchto parafrází náboženských témat je nutné znát originál a podstatu toho, z čeho parafráze vychází. A právě zde narážíme na výchovně vzdělávací cíle – poskytovat žákům všeobecný rozhled a orientaci v medializovaném světě – které podle mne v tomto případě lze poskytnout skrze aktualizací nezkrácené zprostředkování duchovních obsahů.

Je ale nutné ještě podotknout, že zároveň nevylučuji, že lze navrhnout kvalitní didaktickou transformaci s využitím aktualizace duchovních obsahů. Příkladem jsou konkrétně takové úkoly, v nichž mají žáci najít paralelu biblického příběhu, námětu, či prožívání biblické postavy s tím, co sami znají ze své zkušenosti. V takovém případě výuka směřuje k práci s nadčasovými tématy (např. vztah matka-syn, odsouzení k smrti za osobní názor aj.), čímž lze zajisti, že jejich výtvarné vyjádření bude opravdu vycházet z oné nadčasové podstaty Bible. Pro mne však přesto byla výzva pokusit se o neaktualizaci tématu a ověřit si na vlastní kůži její výhody a nevýhody.

Ve svém didaktickém návrhu jsem žákům tedy chtěla duchovní téma a náměty zprostředkovat nezjednodušeně, v plné míře a hloubce a provést žáky jim vzdálenými náboženskými, kulturními a historickými kontexty bez zkreslení aktualizací. Můj didaktický návrh, i právě proto že se jedná „jen“ o výtvarnou výchovu, je záměrně obtížný, staví žáky před náročné téma a klade na ně nároky v práci, soustředění či osobní účasti. Do

problematiky tématu se žáci nedostávají ihned a jednoduše, seznamují se s ním postupně, časem, každý další úkol nese nový problém k řešení a posunuje žáky o kus blíž tématu.

Velkým dilematem při rozmyšlení didaktického návrhu pro mne bylo to, jak zprostředkovat žákům prožitek náboženského tématu/námětu, ale přitom po nich nežádat přímé náboženské prožívání (prožitek věřícího). Zejména jsem se chtěla vyhnout tomu, aby se žáci pokoušeli vcítit do utrpení postavy Ježíše Krista či umírajícího člověka obecně, a to proto, že každý žák má jiné zážitky, hranice představivosti, vnímavosti, citlivosti a žáky jsem nechtěla případné citové zátěži vystavovat. Využila jsem proto u úkolů své tematické řady takové motivace, kdy žáci neměli být věřícím či trpícím člověkem, ale byla jim udělena funkce autora-umělce, který má svým dílem věřícím lidem náboženské prožívání zprostředkovat. Žáci byli k prožívání tématu přivedeni tedy nepřímo „z druhé strany“, skrze práci umělce a umělecká díla.

Díky tomu, že se žáci duchovním obsahům přibližovali skrze výtvarné umění, jsem dosáhla i dalšího osobního pedagogického cíle, a to vystavit žáky soustředěnému, ale přitom přirozenému kontaktu s výtvarnými díly, které jsou obsahově, stylově a kulturně historicky žákům vzdálené. Aby mohli žáci splnit čtyři z pěti výtvarných úkolů, museli pracovat s reprodukcemi a soustředěně pozorovat výtvarná díla a využívat jejich prvky podle zadání. Tak bylo žákům zprostředkováno hlubší, avšak myslím, že ne násilné, seznámení s (pro žáky) cizím typem umění a v některých případech i jeho pochopení.

S užitím výtvarných děl ve výtvarné výchově se pojí v didaktice VV diskutovaná problematika napodobování, které bývá podle některých odborných názorů nevhodně voleno jako prostředek pro zkoumání právě historických a náboženských obsahů. Napodobování (nejen uměleckých děl) jako způsob transformace skutečnosti má ve výtvarné výchově své zápory, ale i klady. Napodobování v radikální formě obkreslování předlohy bylo např. v předrevolučním Československu jednou z hlavních činností ve výtvarných výchovách. Napodobování – obkreslování bez hlubšího cíle a beze smyslu ale znevažovalo hodnotu výtvarné výchovy, neboť tato rutinní činnost nepřinášela nic, co by rozvíjelo žakovu osobnost a co by žákům zprostředkovalo výtvarný prožitek a radost z vlastní tvorby. Na napodobování se proto podle mne dosti zanevřelo a „uvědomělý“ výtvarný pedagog by ho nejspíš neměl vůbec užívat.

Ovšem velkým kladem, který já osobně v napodobování spatřuji a na nějž se zapomíná, je to, že napodobování může pomoci žákům při realistickém zobrazování tvarově obtížných objektů (např. figura), nebo že má schopnost žáky vést k trénování výtvarné techniky a k trpělivosti, dokonalosti a propracovanosti výtvarného díla. Opět se zde navracím k trendu zjednodušování, nízké náročnosti a přizpůsobování se žákům – v jeho důsledku nebývají žáci vedeni k důslednosti a detailu ve své práci a na celkový vzhled a úpravu, která byla kdysi přeceňovaná, se dnes bere malý ohled a zdá se být v současné české kultuře naopak podceňovaná.

Proto výtvarný úkol, kde je užito napodobování vedoucí k trénování čisté řemeslnosti, nepovažuji za zcela nevhodný (lze ho považovat za výtvarnou etudu) a vnímám jako správné vést žáky k tomu, aby si uvědomili hodnotu kvalitní řemeslné práce. Ve svém druhém úkolu tematické řady jsem s vědomím kladů i záporů užila napodobování děl, a to proto, aby si žáci uvědomili, jak lze technicky pracovat s barvou, a aby se sami pokusili o míchání barev, vytváření přechodů barevných ploch, o vyjádření plastičnosti skrze valéry atd. tak, jak s barvou řemeslně pracovalo např. 17. století.

Závěrem mohu říct, že i když někdy žáci při realizaci tematické řady projevili prvotní nelibost, i když byly úkoly náročné a žákům historicky i obsahově leckdy vzdálené, můj nejsilnější všeobecný dojem je takový, že žáky důkladně připravené úkoly bavily, jindy ve škole neprobírané téma je zaujalo a se zájmem studovali a pracovali na výtvarných úkolech.

5.2.2 Výtvarný námět 1: Utrpení v proměnách doby

První úkol na téma křížová cesta jsem se snažila navrhnout tak, aby pomohl naplňovat tyto **cíle vytyčené RVP** vzdělávacího oboru VV: „žák *interpretuje umělecká vizuálně obrazná vyjádření současnosti i minulosti; vychází při tom ze svých znalostí historických souvislostí i z osobních zkušeností a prožitků*“ Základem úkolu tedy bylo učivo VV – *proměny komunikačního obsahu, které žáka seznamují se záměry tvorby a proměnami obsahu vizuálně obrazných vyjádření, děl výtvarného umění a s historickými, sociálními a kulturními souvislostmi těchto proměn.*

Úkolem žáků bylo zvolit si jeden námět z cyklu křížové cesty, pozorně si na pracovních listech prohlédnout jeho různá ztvárnění v různých staletích a po seznámení se s technikou expresivní malby se pokusit posunout tradiční zobrazování „dál“ čili přiblížit styl zobrazení moderní době a osobitě danou technikou ztvárnit vybraný námět.

Východiskem a motivací k vlastnímu ztvárnění námětu byl výklad a kolektivní diskuse na začátku vyučovací hodiny. Nad námětem ukřížování Krista v šesti realizacích z 12. až 20. Století jsme se snažili společně popsat rozdíly způsobu zobrazování i posuny obsahu. Žáci byli všeobecně poučeni o převládajících kulturních a uměleckých tendencích daných epoch a tyto tendence byly dávány do souvislosti s nalezenými rozdíly. Dále jsem žáky seznámila s expresivní technikou malby a její emocionální podstatou, a to konkrétně na **uměleckém díle** Křížová cesta od Josefa Jíry. Pro názornost posunu jsem žákům nakonec ukázala portrét papeže Innocence X. od Diega Velázquezé a jeho expresivní parafrázi Francise Bacona.

V rámci realizace prvního úkolu řešili žáci tyto **výtvarné problémy**: jak vyjádřit emocionální rovinu námětu pomocí expresivní malby čili jak působivě využít výtvarné vyjadřovací prostředky: linii, barvu a plochu a jak umocnit jejich působení různými způsoby práce s nimi. Nejdříve však žáci museli vypořádat rysy jednotlivých námětů (obsah, postavy, motivy, kompozici, styl) a ty se poté pokusili napodobit a parafrázovat expresivním vyjádřením. Dílčími problémy tedy byla soustředěná recepce a interpretace vizuálně obrazného vyjádření a následná aktualizace výtvarného námětu skrze „moderně“ užívané prvky výtvarné řeči.

Výtvarná technika a užitý materiál byly voleny s ohledem na stanovené cíle úkolu – malba štětcem a temperou na béžovou čtvrtku formátu A2, jež byla upevněna na malířských stojanech. Stojany žákům dopomohly k potřebnému odstupu od obrazu a ke gestické malbě.

Reflexe

První úkol výtvarné řady ***Utrpení v proměnách doby*** se u žáků setkal s kladným ohlasem. Podle slov přihlížejícího pedagoga byli žáci tvořivější více, než bývá zvykem, a celkově byli při tomto úkolu neobvykle aktivní. To učitel potvrdil tím, že v jiných hodinách žáci leckdy nejsou schopni dodělat ani jednu práci, kdežto při této hodině někteří vytvořili až tři malby a ptali se, zda mohou tvořit další.

Žáci se podle mého úsudku vyrovnali s úkolem velmi dobře. Ve většině případů dokázali zdařile zachytit jak obsah, tak emoční ladění pašijových námětů. Díky expresivnímu způsobu malby vznikly velice poutavé práce, které umocňovala povětšinou tmavá a teplá barevnost a práce s naředěnou, stékající barvou. Důležité bylo žákům zdůraznit, že není nutné využít všechny dostupné barvy palety a pomalovat jimi celý prostor v obraze. Díky omezené barevnosti a především včasnému rozhodnutí, že zdánlivě rozpracované dílo je vlastně hotové, vznikly práce s bohatým výtvarným výrazem. Zajímavý byl ale fakt, že se mnozí žáci neuměli s touto „nedodělaností“ a tvarovou nejasností expresivní malby vyrovnat a hodnotili své práce jako nezdařilé.

Obecně však bylo ve výuce cítit nadšení a radost z tvoření, což potvrdila i závěrečná skupinová reflexe hodiny. Většina žáků se vyjádřila, že je velice bavila technika malby a že si samotný proces tvorby hodně užili. Hodnotné byly názory, že se díky této technice podařilo tvůrci k jeho spokojenosti zobrazit figurální motivy, kterým se jindy vyhýbá. Zároveň odpadl podle žáků stres z výsledku, u něž nebylo na škodu, že je realisticky nepřesný. Jednomu z žáků, jenž se projevuje jako grafický typ, však tato technika nevyhovovala a nazval ji „moc špinavou“.

K výtvarnému tématu, námětům a jejich obsahům vyjádřili žáci dvojí postoje: V prvé chvíli na téma reagovali spíše negativně (tj. když v zadání zazněl pojem křížová cesta, obraceli žáci oči v sloup a mračili se), ale v závěrečné reflexi se většina žáků vyjádřila, že jim téma vlastně vůbec nevadilo, že s křesťanskou tematikou ve výuce

„nemají žádný problém“ a že, i když někoho téma Ježíš „nebere“, jako východisko pro výtvarnou práci je téma motivační. Pouze dva žáci se vyjádřili negativně k zařazení křesťanského tématu do VV, a to s odůvodněním, že takové téma „patří spíš do nějaký náboženský školy“ a pro nejmladší 10 letou žákyni bylo podle jejích slov téma „moc morbidní“ a vůbec se jí nelíbilo a po malbě měla potřebu nakreslit něco roztomilého.

Obr. č. 15: Výsledné práce žáků, výtvarný námět Utrpení v proměnách doby

(Zleva nahoře: Snímání z kříže, P. P. Rubens – Jakub 13 let | Ukřižování, Delacroix – Ester 12 let | Šimon z Cyrény a Kristus, Tizian – Jirka 14 let | Veraikon svatovítský – Honza 13 let)

5.2.3 Výtvarný námět 2: Křížová cesta barokního umělce

Po prvním úkolu, kde se žáci poprvé setkali s náměty křížové cesty a kde museli přirozeně a nenuceně vnímat a bez bližších znalostí interpretovat jejich základní významy, bylo cílem druhého úkolu přiblížit žákům křesťanské umění a náměty křížové cesty podrobněji. Žáci se skrze výtvarnou práci seznámili s pojmem a funkcí ikonografie a s existencí výtvarných předloh v dějinách umění.

Záměrem **výtvarného námětu** Křížová cesta barokního umělce bylo přenést žáky do barokní malířské dílny s malíři, kteří si při vytváření křížové cesty pomáhali grafickou předlohou, jíž zhotovil některý z uznávaných umělců¹²² a která zpravidla zachycovala vžitě ikonografické schéma – postavy, motivy, kompozici i barevnost námětu. Umělec byl tehdy vystaven rozhodnutí nakolik dodržet vžitá pravidla vyobrazování, která mj. ulehčovala čitelnost obrazu, a nakolik se od normy obsahu, kompozice či stylu odchýlit.

Úkolem žáků tedy bylo rozdělit si mezi sebou náměty křížové cesty a jeden z nich po stránce malířské i obsahové pečlivě prostudovat. K tomu sloužily pracovní listy obsahující reprezentativní zpracování námětu od evropských mistrů, které doplňoval textový popis ustálené ikonografie (viz kapitola 3.1). Žáci měli stejně jako barokní umělec vytvořit podle této předlohy umělecké dílo, které se od obsahového, kompozičního a stylového vzoru mohlo odlišovat jen mírně, přičemž nutností bylo zachovat realistické zobrazení námětů.

Motivací a východiskem k vlastní práci byl výklad a diskuse na začátku hodiny o řemeslných a uměleckých dílnách v historických dobách a o funkcích výtvarných předloh a grafických listů v době baroka. Žáci si měli představit, že jsou umělci a zároveň zaměstnanci jedné malířské dílny, která dostala zakázku na křížovou cestu, jež má být vyhotovena podle tradičních schémat. Proto je jejich úkolem společně vytvořit křížovou cestu a nechat se vést výtvarnými předlohami na pracovních listech.

¹²² Grafické předlohy užívané nejen regionálními umělci byly rozšířené především v 17. a 18. století. Pro křížové cesty se na Moravě a ve Slezsku, ale i v Čechách užívaly předlohy od Michaela Leopolda Willmanna (1630- 1706), jenž se zase inspiroval grafickými listy zhotovenými podle předloh P. P. Rubense, Rembranta, Ribery či van Dycka. Častou inspirací byla umělcům také Křešovská kniha pašijových modliteb z r. 1682, která obsahovala 32 mědirytin německých grafiků Melchiora Küsela, Wolfganga Starze a Johanna Jakoba von Sandrart. (Cahová 2007, s. 19)

Takto vystavěný druhý úkol pomáhal dosáhnout mj. těchto **cílů vymezených v RVP**: *žák rozumí různým typům textů, záznamů a obrazových materiálů a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji a k aktivnímu zapojení se do společenského dění; rozliší působení vizuálně obrazného vyjádření (...) v rovině sociálně utvářeného i symbolického obsahu.*

Jako **výtvarný problém** se v tomto úkolu ukázalo reálné napodobení předlohy, práce s tvarem plochy a především malířská práce s pastózní a valérovou barvou a jejím mícháním. Dílčími problémy bylo opět soustředěné pozorování námětu, dodržení ikonografických pravidel, vnesení vlastní umělecké inovace, či kompoziční rozvržení všech motivů námětu tak, aby se vešly do formátu čtvrtky. **Technika a materiál** byly záměrně zvoleny stejné jako v prvním úkolu, tedy malba temperou na čtvrtku formátu A3. Tentokrát ovšem měla být malba pečlivá, realistická a soustředěná.

Vazby na výtvarné umění zprostředkovaly pracovní listy, které obsahovaly rozličná díla evropského malířství od 12. do 20. století, jež reprezentativně zpracovávaly žákem vybraný námět křížové cesty.

Reflexe

Ačkoliv se dá říct, že žáci úkol splnili podle zadání a podařilo se jim vyzorovat základní motivy námětů křížové cesty, ve svém napodobení se nechali vést i ikonografickým popisem a někteří se zdařile pokusili o malou osobitou inovaci, nebyla jsem s výsledky práce úplně spokojena. Přesněji řečeno se na tomto úkolu prokázalo, že jsem se správně obávala toho, že pokud bude úkol určený pro žáky věku 2. stupně a bude postavený na „realistické“ malbě či kresbě, bude výtvarný výraz výsledných prací chudší a žáci s výsledkem budou spíše nespokojeni.

Jako problematická se ukázala práce s barvou – žáci nejprve používali základní paletu barev a odstíny míchali až na pokyn pedagoga, dále pracovali s jednolitou barevnou plochou a bylo pro ně obtížné užít valér a barevné přechody. Taktéž se jako problém jevílo rozmalovat si nejprve pozadí a prostor obrazu a až následně podrobně zachytit konkrétní motivy. Při důsledném vedení však nakonec tuto práci s barvou, jak je možné vidět na výsledných pracích, zdárně zvládli.

Žáky aktivita podle jejich slov všeobecně bavila, a to díky novému způsobu pracování s předlohou, s níž ve výtvarné výchově ještě nepracovali. Ovšem jejich vyjádřená nejistota nad výsledkem svého úsilí, konkrétně nad ztvárněním figur, výrazů v obličejích a zachycení pohybů, mne přesvědčila, že by bylo pro příště vhodnější dbát na metodu „mostu“¹²³ a nenechat se unést koncepcí výtvarného námětu. Podruhé bych tedy pro tento úkol zvolila některou z grafických technik např. linoryt nebo práci se šablonou.

Obr. č. 16: Výsledné práce žáků, výtvarný námět Křížová cesta barokního umělce

(Zleva nahoře: Ježíš bere kříž na ramena, Ježíš padá pod křížem, Ježíš setkává svoji matku, Ježíš je svlékán z šatů, Ježíš je ukřižován, Snímání z kříže)

¹²³ Soubor výtvarných technik, úkolů a metod, „které umožňují překlenout vývojové stádium potlačení výtvarné potence dětí“ čili krizi dětského výtvarného projevu v období dospívání (Hazuková a Šamšula 2005, s. 63)

5.2.4 Výtvarný námět 3: Křížová cesta jako nástroj meditace

Záměrem třetího úkolu bylo prostřednictvím křížové cesty otevřít ve výuce prostor pro diskusi o bohu, víře, náboženství, církvi, křesťanství a s nimi spojených náboženských tématech. **Výtvarný námět** *Křížová cesta jako nástroj meditace* měl v nejprve žáky obeznámit s funkcí náboženských obřadů a jejich důležitostí pro člověka v minulosti i dnes a skrze tuto informaci měl žáky především přivést k poznání, jakou roli a funkci mělo v souvislosti s náboženstvím umění a proč dějiny evropské výtvarné kultury tvoří z velké části umění křesťanské.

Mezi **cíle RVP ZV**, které tento úkol pomáhají naplňovat, patří tyto: *žák si utváří pozitivní postoje k jinakosti a kulturní rozmanitosti a podporuje pozitivní postoje k tradičním evropským hodnotám; žák respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví...*; Těchto cílů by mohlo být konkrétně dosaženo skrze hlubší poznání podstat českých svátků a ročních mezníků, jako jsou Vánoce, Velikonoce, postní doba a s nimi spojené tradiční zvyky a jejich pohanská či křesťanská podstata. V další rovině žáci díky křížové cestě mohou názorně pochopit narativní funkci výtvarného umění a seznámit se s komunikačním a prožitkovým aspektem vizuálně obrazných vyjádření.

Úkolem žáků bylo zvolit si jednu z pěti částí modlitby bolestného růžence, které se někdy užívají namísto čtrnácti zastavení „cesty utrpení“, a vytvořit pro křesťanské věřící do prostoru kostela takový závěsný reliéf, který by při modlitbě prohloubil jejich prožitek meditace nad utrpením Ježíše Krista.

Východiskem úkolu byla nejprve diskuse nad tématy, proč lidé věří v Boha, co jim víra přináší, co je na náboženství dobrého a špatného, jakou mělo funkci v dějinách evropské kultury, jak se projevilo v umění a jak se projevuje v dnešní době. Žáci byli konkrétně vedeni k tomu, aby si uvědomili, že umění sloužilo jak k prohloubení prožitku věřících, tak k předávání obsahů a příběhů těm, kteří neovládali církevní řeč. Dále byli žáci seznámeni s principem náboženských obřadů a konkrétně byli obeznámeni s funkcí pobožnosti křížové cesty v postní době Velikonoc a s modlitbou bolestného růžence. V druhé části jsem se snažila žáky dovést k tomu, jakými výrazovými prostředky a jakým způsobem zpracování keramické hmoty lze dosáhnout působivosti díla. K této motivaci mi

dopomohly **reprodukce** zajímavých keramických prací od umělců ze Sdružení výtvarných umělců keramiků. Zvolenou **technikou a materiálem** bylo modelování keramické hlíny s cílem vytvořit nízký reliéf se základní deskou kruhového tvaru.

Mezi hlavní **výtvarné problémy** tohoto úkolu patřila práce s prvky výtvarné řeči – s objemy, hmotou a světlem. Tyto vyjadřovací prostředky musely být využity tak, aby jednak byly schopné předávat významy obsažené v modlitbě (čili aby byly ztvárněny konkrétní motivy) a jednak aby působily na city modlících se (tedy aby výtvarné dílo pracovalo i s výrazovou stránkou).

Reflexe

Tento výtvarný úkol měl u žáků rozdílný ohlas. První část žáků téma zaujalo, bezprostředně se pouštěli do diskuse nad tématy popsány ve východiscích tohoto úkolu a měli zájem ostatním sdělovat své postoje a názory. Při výtvarné aktivitě se soustředili na námět, radili se se mnou o významech modlitebních veršů a snažili se, aby vzniklo takové dílo, jež bude věřícím evokovat bolest a utrpení mučeného.

Druhá část žáků se v motivační části na začátku výuky k tématu spíše nevyjadřovala a v průběhu celé výuky byl u těchto žáků patrný nezájem o téma i výtvarnou aktivitu, jejíž výsledek byl odbytý. Škoda byla, že v den realizace tohoto úkolu byli přítomni pouze žáci poměrně nízkého věku 10-13 let a že jsem tak nemohla posoudit, zda by žáky 14-15 leté toto téma zaujalo a jaké by vznikly výtvarné práce.

Podle reakcí žáků, kteří nebyli s úkolem spokojeni, se domnívám, že pro věk 10-13 let by bylo lepší zachovat náměty křížové cesty, jež jsou příběhové a žákům tohoto věku více čitelné. Obsahy modlitby tajemství bolestného růžence s křížovou cestou sice plně souvisí, ale kladou požadavky na emocionální vyspělost žáka a na schopnost obecně se vcítit do utrpení člověka (a přitom se odpoutat od postavy Ježíše). Navíc ztvárnit bolest, rány, umírání čili city a pocity je všeobecně těžké a je třeba převod pocitů do výtvarné řeči minimálně předem trénovat na výtvarných etudách, kterými zde žáci neprošli.

Přesto přese všechno považuji tento úkol za zdařilý, neboť vznikly práce, které skrze konkrétní motivy (kapky krve, bičovaná figura, bodné rány po trnech, prohýbající se postava pod tíhou zátěže, osamocený kříž) v kombinaci s výrazovým zpracováním

prostoru plochy reliéfu (vpichy, rýhy, vrstvená a deformovaná hmota) dosáhly vytyčeného cíle. Autoři těchto prací se dokázali vcítit do pocitů a situace trpícího člověka a konkrétní trápení zprostředkovat skrze výtvarné dílo věřícím.

Obr. č. 17 Výsledné práce žáků, výtvarný námět Křížová cesta jako nástroj k meditaci

(Zleva nahoře: „Ježíš, který se za nás krví potil“, „Ježíš, který byl pro nás bičován“, „Ježíš, který byl pro nás trním korunován“, „Ježíš, který pro nás nesl těžký kříž“, „Ježíš, který byl pro nás ukřižován“, práce žáků věku 10 – 13 let)

5.2.5 Výtvarný námět 4: Ilustrace Nového zákona

Čtvrtý námět výtvarné řady *Ilustrace Nového zákona* byl sestaven tak, aby se skrze výtvarnou výchovu žáci fyzicky seznámili s Biblí, výtvarně reagovali na konkrétní novozákonní texty, a tak si zároveň vyzkoušeli práci ilustrátora.

Nedílnou součástí tohoto úkolu byla **motivace** na začátku výuky, ve které byli žáci seznámeni s **tvorbou Aleše Lamra** (viz str. 54), s jeho realizací křížové cesty v Horním

Maršově a dále s jeho ilustrací nově vydané Bible 21¹²⁴. Stručný výklad žákům objasnil historii, funkci a důležitost Bible pro křesťany. K nahlédnutí měli žáci nejčastější vydání Bible¹²⁵ a pro zajímavost alternativní a pečlivě graficky a typograficky zpracovanou knihu *Písmo svaté v obrazech*¹²⁶. V druhé části si žáci vyzkoušeli přiřazovat k sobě dvojice barev a jejich úkolem bylo dát k sobě barvy, které vedle sebe nejvíce září čili jsou kontrastní. Dopracovali jsme se tak společně k teorii komplementární barevnosti a představili jsme si kruh barev – model RYB, jenž názorně ukazuje protikladnost barev. Závěrem byl návrat k malbám Aleše Lamra a rozbor jeho užívání barev.

Vlastním **úkolem** žáků bylo přečíst si úryvek Nového zákona, zvolit si některou situaci z pašijového příběhu a pokusit se vytvořit celostránkovou ilustraci na zvolený námět, a to nejlépe symbolickou až abstraktní malbou s využitím komplementárního kontrastu barev, stejně jako je tomu u Aleše Lamra.

Cíle RVP ZV, které může tento úkol pomoci naplňovat, jsou např. tyto: výuka pomáhá žákům prostřednictvím informací vytvářet postoje tolerance a respektu k odlišným sociokulturním skupinám, reflektovat zázemí příslušníků ostatních sociokulturních skupin a uznávat je. Dále má *vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi. Úkol rozvíjí mj. občanské kompetence: Žák respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost, aktivně se zapojuje do kulturního dění a sportovních aktivit*

¹²⁴ Pro výtvarnou výchovu i český jazyk nese velký potenciál projekt Bible 21. Jedná se o překlad Bible 21. století, který „*přináší nadčasové poselství Bible v současné, čtivé češtině. Usiluje o maximální věrnost původním hebrejským, aramejským a řeckým textům, zároveň však chce oslovit dnešní čtenáře, ať už jsou zvyklí čerpat z této knihy inspiraci pro každý den, anebo ji otevírají poprvé.*“ (dostupné z: www.bible21.cz/bible21) Na webových stránkách www.bible21.cz lze také stáhnout nově přeložené biblické texty zapsané jazykem současné češtiny, popř. je lze prohlížet on-line, nebo lze stáhnout a ve výuce využít zvukovou nahrávku nového překladu Nového zákona. Bible 21 byla vydána k Velikonocům r. 2009, a to hned v několika knižních úpravách; od obvyčejnější papírové vazby v pevných deskách menšího formátu za 350 Kč po luxusní vazbu formátu 19x13 cm v černé telecí kůži se zlatou ořízkou za 1800 Kč. Součástí edice je i vydání **Bible 21 „XLamr“** s 30 celostránkovými ilustracemi-perokresbami Aleše Lamra, viz Příloha CD, soubor č. 23.

¹²⁵ Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona: ekumenický překlad 1979

¹²⁶ *Písmo svaté v obrazech*, Československý spisovatel 2010, bylo vydáno jako reprint vydání nakladatelství Vyšehrad z roku 1940. Obsahuje Starý a Nový zákon v textové úpravě Emanuela Žáka doplněný rytinami Nazarénské školy.

Hlavním **výtvarným problémem**, s kterým se žáci při činnosti potýkali, bylo vytváření kontrastu pomocí komplementárních barev a hledání symboliky v barevnosti i v plochách či v téměř abstrahovaných motivech. Dílčím problémem bylo opět vyjádření emocí a příběhu skrze kontrast barev a hledání výrazu v kompozici barev a tvarů. Pro tento úkol byla zvolena **technika** malby temperami a štětcem na bílou čtvrtku.

Reflexe

S tímto úkolem jsem jako pedagog byla nadmíru spokojená, neboť motivace i samotná činnost z mého pohledu žáky zaujala a především vznikly velice působivé práce.

Největší bezprostřední reakce žáci projevili nad knihami Bible a Písmo svaté v obrazech. Nad vydáním Bible s velkou hustotou textu malého písma, jenž je vytištěn na velmi slabém papíře, žáci „ohrnovali nos“ a negativně se stavěli k představě, že by takovou knihu měli číst oni sami nebo někdo jiný. Oproti tomu kniha Písmo svaté v obrazech na žáky viditelně zapůsobila a listovali v ní jakoby s úctou a považovali ji podle svých slov za „*krásnou a hodně drahou*“, přestože doopravdy je jen levnou imitací takové knihy z r. 1940. A právě tato kniha mi myslím dost pomohla v tom, abych žákům přiblížila charakteristiku „*krásné*“ knihy a funkci ilustrací pro čtenáře.

Vlastní provedení nebylo pro žáky nijak náročné a složité. Působilo jako hravá etuda na práci s komplementárními barvami a s hledáním výrazu a působivosti tohoto kontrastu. Žáci si také bez problému poradili s tvarovým abstrahováním zvoleného námětu a originálně pracovali s plochami a s motivy ponejvíc kříže a lidské postavy. Texty Nového zákona, které byly k dispozici, si sice žáci přečetli, ale ve výběru námětu se drželi většinou už známých námětů křížové cesty.

Někteří žáci měli práci relativně rychle hotovou a do konce hodiny stihli vytvořit ještě jednu malbu, která měla podle mého pokynu navazovat a představovat protějšek k první malbě. Tak vznikly dvojice prací „*Ježíš bere kříž na ramena* a *Ježíš je uložen do hrobu* a *Ježíš padá pod křížem poprvé* a *Ježíš padá pod křížem podruhé*“ (viz obr. č. 18, str. 96).

Podle mého úsudku se žákům zdárně podařilo vystihnout princip Lamrovy zářivosti, energičnosti a náboženské působivosti a věřím, že by některé malby svou citlivostí a inovativností jako reprodukce v Bibli 21. století obstály.

Obr. č. 18 Výsledné práce žáků, výtvarný námět Ilustrace Nového zákona

(Zleva nahoře: Ježíš bere kříž na ramena, Ježíš je uložen do hrobu, Ježíš padá pod křížem poprvé, Ježíš padá pod křížem podruhé, Ježíš je ukřižován, Zbožné ženy pláčou nad Ježíšem, Šimon Kyrénský pomáhá Ježíši nést kříž)

5.2.6 Výtvarný námět 5: Pout' za křížovou cestou

Výtvarný námět *Pout' za křížovou cestou* měl za cíl završit výtvarnou řadu zkušeností a vlastním prožitkem křížové cesty jako poutě v krajině. Tento úkol mi nebylo umožněno realizovat při souvislé pedagogické praxi, neboť vyžadoval větší časovou dotaci, než je 90 minut. Optimální by samozřejmě byla možnost celodenního výletu na některé z velkých poutních míst s křížovou cestou. Přesto se mi později mimo praxi z VV podařilo zajistit chlapce (13 let) a slečnu (15 let), kteří navštěvovali výtvarný kroužek v DDM Praha 2, a pokusila jsem se s nimi svůj návrh pátého výtvarného námětu zrealizovat. Náš malý výlet jsme uskutečnili v Praze, která má neméně historicky cennou křížovou cestu na vrcholu Petřína (viz str. 44). Celý výlet nám s trochou spěchu trval 2,5 hodiny.

Záměrem úkolu bylo přiblížit žákům blízké okolí jejich bydliště či regionu, v němž žijí, a upozornit je na turistické zajímavosti a historicky hodnotné artefakty daného regionu. Dále se žáci skrze vlastní prožitek měli přirozeně seznámit s drobnými památkami a uvědomit si jejich existenci, funkci a hodnotu pro člověka v současnosti i v historických dobách. Dalším cílem úkolu bylo přivést žáky k problematice fotografování, které je v životě dnešní mládeže při internetovém sdílení zážitků aktuálním tématem.

Cíle RVP ZV, které tento úkol pomáhá dosahovat, jsou mj. tyto: *Žák respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost a aktivně se zapojuje do kulturního dění. Dále žák operuje s obecně užívanými termíny, znaky a symboly, uvádí věci do souvislostí, propojuje do širších celků poznatky z různých vzdělávacích oblastí a na základě toho si vytváří komplexnější pohled na společenské a kulturní jevy.*

Konkrétním výtvarným **úkolem** žáků bylo ve fotografii zachytit křížovou cestu tak, aby jiný věřící poutník, který ze zdravotních důvodů pout' po křížové cestě v ČR (natož v Jeruzalémě) vykonat nemůže, si mohl projít křížovou cestu alespoň ve fotografiích a vychutnat si její zajímavé detaily a atmosféru.

Východiskem k této činnosti bylo na začátku výletu vyprávění o historii a funkci křížových cest v krajině, o jejich podobách a návaznostech na místa v Jeruzalémě. Dále jsem žáky vedla v diskusi k tomu, aby si uvědomili, jak by na fotce mohli zachytit atmosféru místa, čím se vyznačuje dokumentární a čím umělecká fotografie. Pro provedení tohoto úkolu a pro zvolenou **techniku** fotografování bylo důležité, aby každý žák měl s sebou vlastní fotoaparát¹²⁷. O výsledných digitálních fotografiích a jejich kvalitách a působivosti jsme s žáky diskutovali až u počítače po výletě.

Výtvarný problém, který žáci ve fotografii řešili, bylo především jednak co nejméně zkreslené zachycení reality, jednak nalezení působivé kompozice objektů. Dále zde roli hrála práce se stínem, denním světlem a přímým slunečním zářením, nacházení zajímavých výřezů a detailů, způsoby ozvláštnění dokumentární fotografie či práce s různými úhly pohledu na fotografovaný objekt.

Reflexe

Fotografie, které při výletu na Petřín vznikly, nad mé očekávání naplnily zadání úkolu a celkově je považuji za zdařilé. Jak je vidět na obrázku č. 19, jeden žák je schopný vyfotit sérii snímků, které se zaměřují jak na dokumentaci prostoru a samotných objektů, tak na pozorování zajímavých detailů a neobvyklých pohledů.

Třináctiletý autor jménem Denis samozřejmě vytvořil množství (např. z kompozičního hlediska) chybných či bezobsažných snímků, které dokládají hledání pohledů fotografa a jejich vývoj. Součástí početného výsledného souboru byly ale i velice dobré fotografie zachycující zajímavý detail fresky či výtvarně působící detail oprýskané omítky. Atmosféru situace na fotografii vytvořily např. paprsky slunce prosvítající skrze listy stromů, nebo fotografův podhled, který poukazuje na reálný pohled člověka stojícího u paty kaple. Povedené jsou i fotografie s širokými záběry, které dokumentují stoupání a cestu vedoucí kolem kaplí, nebo místo se stavbou Božího hrobu, jež je obklopen vzrostlými stromy.

¹²⁷ Při realizaci tohoto úkolu použili žáci digitální zrcadlovky a fotili pouze na automatický režim. Tento úkol však nabízí i možnost vytvářet „umělecké“ fotografie hrou s manuálními režimy – různým nastavením clony, rychlostí závěrky a světelnou citlivostí snímače.

Podle závěrečné diskuse s žáky je tento úkol obohatil o nové informace ohledně existence a funkce křížových cest a o to, že součástí vrcholu Petřína, který několikrát v životě navštívili, je také taková křížová cesta, které si nikdy předtím nevšimli. Velmi pozitivně hodnotili žáci výlet sám o sobě a vyjádřili názory, že by si ve školní výuce také takový výlet přáli zažít, ale že jejich pedagogové nic podobného nepořádají. Úkol samotný je podle jejich slov „moc nebavil“ s vysvětlením, že je architektura příliš nezajímá a raději by fotili něco jiného, třeba přírodu. Podle mého názoru jim však tento ne moc zábavný úkol o krůček pomohl k vytříbení fotografického pohledu, a to především díky závěrečné diskusi nad „dobrymi a špatnými“ snímky, které pořídili a které jsme v počítači navzájem porovnávali.

Obr. č. 19: Výsledné práce žáků, výtvarný námět Pouť za křížovou cestou

(Fotografie Denise, 13 let, bez digitálních úprav)

6 Výtvarná realizace tématu křížová cesta

Stejně jako u své bakalářské práce, pokusila jsem se i v diplomové práci o vlastní výtvarné zpracování tématu křížová cesta. Ani po čtyřech letech od bakalářského studia, a tedy svého prvního pokusu o malbu křížové cesty, mne toto téma nepřestalo bavit a znepokojovala jsem jako velkou výzvu znovu a jinak toto téma ztvárnit.

Olejomalby bakalářské práce originálně řešily příběh spojením všech 14 námětů křížové cesty do pěti desek. Již tenkrát jsem cítila, že hloubka příběhu a dramatičnost Kristova utrpení je v klasickém podání 14 námětů z mého pohledu příliš rozmělněná a nemá takovou sílu, jakou by mohla mít. Po dlouhém hledání, jak tuto rozmělněnost překonat, příběh úžeji sevřít a zdramatizovat, a to mnohem radikálněji než v bakalářské práci, jsem došla k novému konceptu.

Vybrala jsem si ze všech 14 námětů křížové cesty pouze 5 momentů (námětů), které mne nejvíce lidsky a citově zasahují a pociťuji je jako nejsilnější, ale zároveň i přes námětovou redukci stále ilustrují pašijový příběh od začátku do konce. Mým přáním bylo, aby se obrazy umocňovaly navzájem a opravdu fungovaly jako cyklus, jež působí na diváka znepokojující naléhavostí a vyvolává v něm otázky. K tomu mi pomohl způsob, technika a materiál, kterými jsem vybrané motivy zpracovala.

Pro své cíle jsem zvolila černě našepsovaná plátna čtvercového formátu 50x50 cm a hlavní motiv jsem si na ně nejprve rozkreslila sytě červenou akvarelovou pastelkou a poté jsem ho přemalovala širokým štětcem černým akrylem. K této volbě mě inspiroval styl low key fotografií, neboť stejně jako u nich je motiv skryt v ploše a vystupuje z ní jen v náznacích. Nepomalované části plátna přitom fungují jako světlejší plochy a vytváří plasticitu motivů. Černý akryl na černém šepsu je nanášen gesticky a není přirozeně vidět vždy, ale pouze pod určitým úhlem, při určitém typu světla a směru nasvícení. Všechny tyto prvky společně napomáhají napětí a tajemnosti obrazu i (ne)čitelnosti jeho sdělení.

Divákově orientaci v motivech při „špatných“ světelných podmínkách však napomáhají dva užité prostředky. Prvním je tu a tam prosvítající červená linie kresby, druhým je citování fragmentů Nového zákona. Červená linie pomáhá vykreslit některé detaily a tvary, které jsou důležité pro výpověď a výraz obrazu. Dopomáhá např. zejména

řeči očí postav. Užití textu má dvě hlavní funkce. Jednak jeho jednotná typografická úprava (velikost, typ a barva písma, řádkování a umístění na plátně) vizuálně sjednocuje všech pět pláten, jednak pro mne umocňuje vizuální působivost obrazů (bez větších důvodů ve mne evokuje holokaust) a také se především snaží svým obsahem zachytit absurditu, bezmocnost, či vypětí zobrazovaného okamžiku.

Konkrétně jsem si zvolila pět motivů s těmito názvy: *Odsouzení*, *Setkání*, *Pád*, *Ukřižování*, *Smrt*. U celého cyklu je dán důraz na výraz a řeč mimických svalů a očí postav, a tak je na ploše plátna zachycen s výjimkou *Smrti* pouze výraz tváře s náznakem ramen či gest rukou.

Odsouzení zachycuje člověka, který hrdě přijímá rozsudek soudu, neboť ví, že bude trpět za pravdu, a který se s opovržením a zároveň nepřítomně dívá na své soudce, kteří nemají právo ho jako „člověk člověka“ soudit. Text „*Čeho se vlastně dopustil?*“ *Ale oni ještě víc křičeli: Ukřižovat!* poukazuje na absurdnost odsouzení člověka (k smrti), které není podloženo žádným racionálním důvodem a důkazem o provinění. Viz Příloha D, Obr. č. 21, str. 139.

Setkání zobrazuje ženu – ať už se jedná o matku, Veroniku, Máří Magdalénu nebo ženu jeruzalémskou – je to žena trpící, spoluprožívající utrpení a smrt svého syna, muže, vůdce. Je to nevyslovitelná, nezachytitelná a ta nejhlubší bolest, kterou žena jako matka či milenka může cítit. Odevzdaná, bezmocná a tichá. Text „*Blaze neplodným, blaze těm, které nikdy nerodily a nekojily!*“ vyjadřuje, že žena-matka nebude nikdy víc ve svém životě bez strachu a bolesti tak, jako bývala bezdětná. Viz Příloha D, Obr. č. 22, str. 139.

Pád zachycuje utrpením vysíleného člověka upadlého na zem, který v sobě hledá poslední vůli k pokračování v cestě, v žití vůbec. Mdlý pohled do země vyjadřuje malou sílu zvednout se a jít dál. Text „*To jsi Mesiáš? Zachraň sebe i nás!*“ zachycuje, že hlásání kontroverzních názorů v převládajícím systému, který názory napadají, lze jen těžko obhájit a slouží jako prostředek posměchu, či jako argument k potrestání šířitele. Viz Příloha D, Obr. č. 23, str. 139.

Ukřižování vyobrazuje vrchol fyzického prožívání bolesti člověka, který je tělesně mučen např. zabíjením hřebů do zápěstí. Text „*zvolal mocným hlasem: „Eloi, Eloi, lema*

sabachtani?“ čili „Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil?“ ukazuje, že i silný a o své pravdě přesvědčený člověk pod nepřetržitým náparem mučení a bolesti své přesvědčení ztrácí a podléhá malomyslnosti. Viz Příloha D, Obr. č. 24, str. 139.

Poslední je *Smrt*, která klidem a bezvládností mrtvého těla uzavírá jinak citově vypjatý cyklus. Text „*Když uviděli, že je již mrtev, nohy mu nelámali*“ poukazuje na mučící praktiky Římanů a paradoxní štěstí mučeného, který zemřel „přirozenou“ smrtí na kříži. Ukřižování totiž umírali příliš dlouho na to, aby se diváci po celou dobu „bavili“. Proto se odsouzeným ještě lámaly údy, aby zemřeli nikoliv vyčerpáním, ale vykrvácením. Viz Příloha D, Obr. č. 25, str. 140.

7 Závěr

Diplomová práce měla za cíl předložit čtenáři ucelený pohled na téma křížová cesta a především zprostředkovat teoretický základ pedagogům a poukázat na výchovně vzdělávací potenciál tohoto tématu pro jeho zařazení do výtvarné výchovy.

První část se zabírala ikonografickým rozbořem pašijových námětů, které jsou součástí křížové cesty. Tento rozbor byl doplněn o obrazovou dokumentaci námětů propojenou s ikonografickým popisem tak, aby byla ikonografie srozumitelná jak učitelům, tak žákům. Dokumentaci lze proto obecně využít jako motivační materiál k novozákonním (pašijovým) tématům ve výtvarné výchově. (Konkrétní příklad jejího využití navrhuje výtvarný námět č. 2 tematické řady křížová cesta.)

Dalším přínosem teoretické části je zmapování a popis konkrétních křížových cest v ČR, které stojí za pozornost nejen pedagogům (přičemž jim nabízejí široké možnosti školních výletů a exkurzí), ale i turistům a českým občanům vůbec. Diplomová práce také na příkladech z praxe a současného kulturního dění v ČR dokumentuje vztah Čechů k (sakračním a drobným) památkám a definuje rozdílné podoby zájmu o křížovou cestu, které se projevují v ČR od 90. let. Na konkrétních příkladech práce dokládá, že téma křížová cesta není neaktuální a současnému člověku vzdálené, ale je nadčasové a atraktivní jak pro české umělce, tak pro kulturně aktivní a „vlastenecky nadšené“ české občany.

Didaktická část nejprve poukazuje na výchovně vzdělávací potenciál, který zapojení křesťanského tématu do výuky nabízí. Naznačuje například, že skrze vhodnou didaktizaci křesťanského tématu lze žáky vést ke komplexnějšímu pohledu na společenské a kulturní jevy, k porozumění různým typům textů, záznamů a obrazových materiálů, k toleranci odlišných jedinců, kultur a etnik, k respektování názorů a přesvědčení druhých lidí, k úctě a ochraně a ocenění našich tradic a kulturně historického dědictví či k aktivnímu zapojování se do kulturního dění. Zároveň je zde prezentován názor, že znalost kulturního křesťanství je nezbytná pro pochopení české historie, kultury a umění, a v této souvislosti je naznačeno, že ačkoliv je tedy toto téma důležité, není pojem křesťanství v jakékoliv podobě (až na výjimky christianizace, husitství a kacířství) součástí učiva, jež definuje

rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Tak je pouze na konkrétních pedagogích, zda pro naplnění výstupů svého předmětu ve výuce využijí či nevyužijí právě některé křesťanské téma.

Dále didaktická část tematicky mapuje křížovou cestu z různých hledisek a tím ukazuje konkrétní možnosti toho, jak lze využít křížovou cestu jako prostředek pro seznámení žáků s širšími obsahy (např. novozákonní příběh, Bible, výtvarný námět, řeč umění, vývoj a proměny výtvarného umění, ikonografie, tradice, zvyky a svátky, náboženství, křesťanství a liturgie, normy chování a etické hodnoty, památky a kulturní hodnoty aj.).

Jako východisko k didaktické transformaci křesťanského tématu byly použity výsledky z analýzy dat rozsáhlých sociologických šetření na téma religiozity v ČR a z vlastního dotazníkového šetření. Cílem dotazníkového šetření bylo získat povědomí o tom, jaké znalosti o křesťanských tématech, postoje k náboženství a zkušenosti se sakrální architekturou mají žáci té třídy, ve které by pedagog výtvarnou řadu na téma křížová cesta realizoval. Východiskem k didaktizaci tématu byly tyto poznatky: jen 14% populace ČR se hlásí k některé náboženské církvi, a proto se jen málo žáků bude orientovat v křesťanských tématech. Avšak 76% mládeže věří, že je něco „nad námi“, což nese potenciál pro diskusi o Bohu a víře i církvi a křesťanských dogmatech, ke kterým se česká populace staví skepticky. I když je znalost Bible a biblických příběhů u žáků mizivá, žáci se přesto dokáží orientovat v hlavních postavách Nového zákona jako je Ježíš Kristus a Panna Maria. Prostředí kostela z vlastní zkušenosti zná zhruba polovina žáků, ale znalost konkrétní církevní památky, zkušenost s drobnými památkami a všeobecná znalost svého bydliště je u žáků na nízké úrovni.

Zařazení náboženského tématu do výtvarné výchovy, konkrétně tématu křížová cesta, bylo realizováno skrze výtvarnou tematickou řadu u žáků ve věku 2. stupně ZŠ. Tematická řada o pěti námětech postupně přibližovala žákům téma z různých hledisek a měla za cíl obohatit je o nové poznatky, dovést je ke zhodnocení svých postojů, názorů a případných předsudků vůči náboženskému tématu.

Reflexe tematické řady ukázaly jak pozitivní tak i negativní rysy užití křesťanského (náboženského) tématu ve výtvarné výchově.

Za pozitiva lze považovat např. toto: motiv utrpení Krista v sobě nese potenciál pro přirozené expresivní vyjádření žáků a pochopení komunikační funkce umění; neobvyklé téma, s kterým se většina žáků nikdy ve výuce nesetkala, žáky neobvykle aktivovalo v práci i v přemýšlení a vzbuzovalo v nich zájem o diskusi nad otázkami víry, Ježíšova příběhu a důvodu jeho smrti, přínosů a pochybeních církve, aj.; někteří žáci hodnotili kladně práci s předlohou (reprodukce obrazů), která jim podle nich pomohla v realistickém zobrazení figur či v reálném plastickém zobrazení objemů barvami a díky ní byli se svým „realistickým“ ztvárněním spokojeni více než jindy; i přes počáteční negativní postoje k tématu nakonec žáci (až na výjimky) připustili, že jako východisko pro výtvarnou práci jim „Ježíš“ vlastně nevadil; žáci mnohdy spatřovali klady i v tom, že se dozvěděli nové informace a kontexty, o kterých předtím netušili.

Jako negativa a úskalí zařazení křesťanského tématu do výuky lze vnímat např. toto: I přes snahu tematické řady přiblížit žákům vzdálené duchovní obsahy a překonat osobní předsudek k náboženství tak, aby téma vnímali jako podnětný tvůrčí úkol pro zpracování, bylo některým žákům téma stále vzdálené, nezajímalo je a jeho užití ve výtvarné výchově ZŠ hodnotili jako nepatřičné, patřící do „náboženské“ školy; někteří žáci vyjádřili nelibost nad tématem s odůvodněním, že je pro ně utrpení Krista příliš morbidní; i jinde se ukázalo, že žáci 2. stupně mohou být k tématu jak chladní, tak příliš citliví a jejich emoční nevyzrálост může být v rozporu s úkoly, v nichž mají žáci reflektovat lidské city, pocity a prožitky; téma sakrální architektury žáky samo o sobě ničím neláká a pro jeho popularizaci by bylo třeba zvolit takovou metodiku, která by hravější formou či interaktivní činností žáky k architektuře a památkám přiblížila; diplomová práce nakonec také ověřila, že napodobování a realistické zpracování tématu sice vede žáky 2. stupně k třibení výtvarných technik a výtvarného projevu, ale krizi výtvarného projevu dospívajících se i v dobře motivovaném úkolu nelze vyhnout a že je důležitější spokojenost žáků s vlastní tvorbou a jejich radost z tvorby, než je vést k řemeslné dokonalosti.

Celé téma křížová cesta a autorčin zájem o něj završuje přiložený pětidílný cyklus maleb vytvořený kombinovanou technikou, jež se snaží neotřelým způsobem oslovit diváka a zprostředkovat mu pašijový příběh ve své nadčasovosti.

8 Seznam použité literatury a dalších zdrojů

1. ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-0963-8
2. KOUMAROVÁ, Linda. *Křížová cesta*. Praha, 2009. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta pedagogická. Katedra výtvarné výchovy.
3. KATOLICKÁ CÍRKEV. KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI. *Direktář o lidové zbožnosti a liturgii: směrnice a zásady*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-152-0
4. PÍTHA, Petr. *Ave crux, spes unica: zamyšlení na křížové cestě*. Praha: Numismatika, Poklady českého národa v nakl. Studio Gabreta, 2002. ISBN 80-86610-00-4
6. KRAJL, Jaroslav. *Kunratická Křížová cesta*. Praha: J. Liška, 2009. ISBN 978-80-254-6816-6
11. ŽMOLÍK, Václav. Nejstarší křížová cesta v Česku měla zprvu jen sedm zastavení. In: *Rozhlas.cz* [online]. 17.12.2011 [cit. 27.1.2013]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/pocesku/_zprava/1003833
13. OURODOVÁ, Ludmila. *Křížová cesta z kostela sv. Máří Magdalény ve Chvalšínách a z kostela sv. Václava v Netolicích*. Zlatá stezka: sborník Prachatického muzea 12/13. Prachatic: Prachatické muzeum, 2005/06. ISBN 80-902990-5-9
16. RUSINA, Ivan a ZERVAN, Marian. *Príbehy Nového zákona: Ikonografia*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 2000. ISBN 80-8059-043-5
20. BÁRTLOVÁ, Milena. *Průvodce studiem dějin středověkého výtvarného umění*. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy university, 2004. ISBN 80-210-3296-0.
23. HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0205-5
46. MATICE SVATOHOSTÝNSKÁ. *Svatý Hostýn - Bazilika Nanebevzetí Panny Marie*. In: *Hostyn.cz* [online]. [cit. 30.1.2013]. Dostupné z: http://www.hostyn.cz/bazilika_historie.pdf
47. PAŘÍK, Vojtěch. Křížová cesta na Sv. Hostýně. In: *vojtech.parik.sweb.cz* [online]. 10.1.2013 [cit. 10.2.2013]. Dostupné z: <http://vojtech.parik.sweb.cz/>
48. MATICE SVATOHOSTÝNSKÁ. Historie – Jurkovičova Křížová cesta. In: *Hostyn.cz* [online]. [cit. 30.1.2013]. Dostupné z: http://www.hostyn.cz/hostyn_old/hist_kriz_cesta.htm
50. Křížová cesta na Svatý kopeček. In: *Mikulov.cz* [online]. [cit. 21.3.2013]. Dostupné z: <http://www.mikulov.cz/turistika/pamatky-a-prohlidkove-objekty/cirkevni-pamatky/krizova-cesta-na-svaty-kopecek/> a <http://www.mikulov.cz/turistika/pamatky-a-prohlidkove-objekty/cirkevni-pamatky/krizova-cesta-na-svaty-kopecek/kaplicky/?contentId=117534>
51. Památky – křížová cesta. In: *Rimov.cz* [online]. [cit. 1.6.2013]. Dostupné z: <http://www.rimov.cz/pamatky/krizova-cesta/>

52. LAVIČKA, Petr. *Veliká kaplička ve Starém Hrozňatově*. In: *lfgm.fsv.cvut.cz/photopa* [online]. 24.11.2011 [cit. 12.3.2013]. Dostupné z: <http://lfgm.fsv.cvut.cz/photopa/main.php?objekty=1&objekt=1014&zal=3&>
53. Loretánská kaple ve Starém Hrozňatově. In: *cs.wikipedia.org* [online]. 11.3.2013 [cit. 30.4.2013]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Loret%C3%A1nsk%C3%A1_kaple_ve_Star%C3%A9m_Hroz%C5%88atov%C4%9B
54. Farnost Jaroměřice - Kalvárie. In: *jaromerice.kalvarie.sweb.cz* [online]. [cit. 7.2.2013]. Dostupné z: <http://jaromerice.kalvarie.sweb.cz/kalvarie.htm>
55. ODEHNAL, František. Jaroměřice u Jevíčka - Kalvárie. In: *www.ado.cz/poutni* [online]. [cit. 6.4.2013]. Dostupné z: <http://www.ado.cz/poutni/jaromerice/jaromerice.htm>
56. ČEPLÁ, Andrea a ADAMCOVÁ, Kateřina. Ruda u Rýmařova. Soubor 14 zastavení křížové cesty. In: *www.npu.cz/barokni-socha* [online]. 20.4.2011 [cit. 1.5.2013]. Dostupné z: <http://www.npu.cz/barokni-socha/vyznamne-soubory/vypis/detail/221/>
58. Křížová hora. In: *www.jiretin.cz* [online]. [cit. 6.5.2013]. Dostupné z: <http://www.jiretin.cz/vitejte-u-nas-v-jiretine-2/pamatky/krizova-hora/>
59. Křížová cesta na Petříně. In: *www.starokatolici.cz* [online]. [cit. 27.4.2013]. Dostupné z: <http://www.starokatolici.cz/kde-jsme/biskupsky-ordinariat-starokatolicke-cirkve-v-cr/krizova-cesta-na-petrine>
61. ŠTĚPÁNEK, Jakub. Krajinou kulturní. *Veřejný diskurs výtvarného umění*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5390-8
62. Expozice Bohutické křížové cesty. In: *Bohutice.cz* [online]. [cit. 20.5.2013]. Dostupné z: <http://www.bohutice.cz/soubory/krizcesta.htm>
64. Historická alej a křížová cesta na Uhlířský vrch. In: *Kudyznudy.cz* [online]. 7.12.2012 [cit. 10.5.2013]. Dostupné z: <http://www.kudyznudy.cz/Aktivity-a-akce/Aktivity/Historicka-alej-a-krizova-cesta-na-Uhlirsky-vrch.aspx>
65. VIČICHLO, Jaroslav. Nejdek – Nejdecká křížová cesta. In: *pamatkyapriodakarlovarska.cz* [online]. [cit. 13.3.2013]. Dostupné z: <http://www.pamatkyapriodakarlovarska.cz/nejdek-nejdecka-krizova-cesta/>
66. Dobrá Voda. In: *Vintir-dum.eu* [online]. 27.02.2011 [cit. 23.5.2013]. Dostupné z: <http://www.vintir-dum.eu/dobra-voda/>
67. Kostel sv. Vintíře v Dobré Vodě u Hartmanic s unikátním skleněným oltářem. In: *Kudyznudy.cz* [online]. 28.9.2012 [cit. 12.4.2013]. Dostupné z: <http://www.kudyznudy.cz/Aktivity-a-akce/Aktivity/Kostel-sv--Vintire-v-Dobre-Vode-u-Hartmanic.aspx>
68. ŠIMKOVÁ BROULOVÁ, Kamila. Petrovická stezka. In: *toulavakamera.ct24.cz* [online]. [cit. 27.2.2013]. Dostupné z: <http://toulavakamera.ct24.cz/article.asp?id=2817>

71. KAČÍRKOVÁ, Pavla. Křížová cesta a kaple u Šarov. In: *kacirkova.cz* [online]. [cit. 7.1.2013]. Dostupné z: <http://www.kacirkova.cz/zahrada-park-krajina-20104-prosince-2/>
73. Plastika Krista – zastavení v krajině. In: *stavbaweb.dumabyt.cz* [online]. 29.6.2012 [cit. 15.3.2013]. Dostupné z: <http://www.stavbaweb.cz/Verejny-prostor/Plastika-Krista-zastaveni-v-krajine.html>
74. ERTL, Vojtěch. Křížová cesta (Sázava; 11/12), portfolio. In: *Earchi.cz* [online]. [cit. 1.5.2013]. Dostupné z: <http://www.earchi.cz/>
76. Revitalizace Kuks – O křížové cestě. In: *revitalizacekuks.cz* [online]. 5.4.2013 [cit. 27.4.2013]. Dostupné z: <http://www.revitalizacekuks.cz/kuks-a-okoli/o-krizove-cestě/>
77. BYTELOVÁ, Denisa. O mně. In: *romantyc.info* [online]. [cit. 31.5.2013]. Dostupné z: <http://romantyc.info/neco-o-me>
79. KOBLENC, Václav. Týc: Chtěl jsem si prožít křížovou cestu. In: *Ceskobudejovicky.denik.cz* [online]. 11.3.2010 [cit. 1.5.2013]. Dostupné z: http://ceskobudejovicky.denik.cz/kultura_region/tyc-chtel-jsem-si-prozit-krizovou-cestu20100310.html
80. Josef Jíra (1929 - 2005). In: *Pragueauctions.com* [online]. [cit. 6.2.2013]. Dostupné z: http://www.pragueauctions.com/polozky.php?item_id=7049
82. Josef Jíra – Křížová cesta. In: *Galerieart.cz* [online]. [cit. 24.3.2013]. Dostupné z: http://www.galerieart.cz/jira_vystava_2012.htm
83. Výtvarnické konfese – Aleš Lamr. In: *Ceskatelevize.cz* [online]. 23. 11. 2011 [cit. 12.1.2013]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267558128-vytvarnicke-konfese/211563231150004-ales-lamr/>
85. Křížová cesta Vladimíra Komárka. In: *Vladimirkomarek.cz* [online]. [cit. 1.6.2013]. Dostupné z: <http://www.vladimirkomarek.cz/video,75.html>
87. RVP ZV. In: *Rvp.cz* [online] 2010 [cit. 1.6.2013]. Dostupné z: <http://rvp.cz/informace/dokumenty-rvp/rvp-zv>
104. Nepovinný předmět náboženství. In: *Cirkev.cz* [online]. [cit. 1.6.2013]. Dostupné z: <http://www.cirkev.cz/res/data/074/008273.pdf>
114. HAMPLOVÁ, Dana a FRIDERICH, Scott. *Konference „Bůh ANO, církev NE???”*. Zpráva z výsledků průzkumu o religiozitě české mládeže 30 měst, 149 škol 7121 respondentů. [online] soubor pdf, Filosofická fakulta UK, 2011 [cit. 2.5.2013]. Dostupné z: http://medialib.kam.cz/download/ruzne/zprava_vyzkumu_buh_ano_cirkev_ne.pdf
115. Mišovič, Ján. *Víra v dějinách zemí Koruny české*. Praha: Slon, 2001. ISBN 8085850990
118. PROKSOVÁ, Zuzana. *Obrazy z bible. Ikonografie některých námětů novozákonních evangelií jako východisko k tematizaci vyučovacího celku ve výtvarné výchově*. Praha, 2007. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta pedagogická. Katedra výtvarné výchovy

119. OLECKÁ, Ivana a IVANOVÁ, Kateřina. *Metodologie vědecko-výzkumné činnosti*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2010. ISBN 978-80-87240-33-5
121. SLAVÍK, Jan. Kapitoly z výtvarné výchovy I. (Zkušenost, dialog, koncept). Praha: Pražské centrum vzdělávání pedagogických pracovníků, Katedra výtvarné výchovy Pedagogické fakulty UK v Praze, 1993.
122. CAHOVÁ, Radka. *Křížové cesty moravského malíře F. A. Šebesty – Sebastiniho*. Brno, 2007. Bakalářská diplomová práce. Univerzita T.G. Masaryka v Brně. Filozofická fakulta.
123. HAZUKOVÁ, Helena a ŠAMŠULA, Pavel. *Didaktika výtvarné výchovy 1*. Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-7066-368-5
125. *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona: ekumenický překlad*. Praha: Biblické dílo ekumenické rady církví v ČR, 1979.
129. DRÁŽDILOVÁ, Martina. *Madona a pieta: Proměny jejich zobrazování ve výtvarné kultuře středověku*. Praha, 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta pedagogická. Katedra výtvarné výchovy.
131. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Sčítání lidu, domů a bytů 2011. *Obyvatelstvo podle náboženské víry podle velikostních skupin obcí*. [online] soubor pdf, ČSÚ, leden 2012 [cit. 24.11.2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/9500339D77/\\$File/pvcr071.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/9500339D77/$File/pvcr071.pdf)
135. LUŽNÝ, Dušan a NAVRÁTILOVÁ, Jolana. *Náboženství a sekularizace v České republice*. In Sociální studia, 2001, roč. 0, č. 6, s. 111-125.
139. HAMPLOVÁ, Dana. *Šetření ISSP 1998 – Náboženství*. In Sociologický časopis, 2000, roč. 46, č. 4, s. 431-440. [online] soubor pdf. [cit. 24.12.2012] Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/bbe0847701c8920b9f02c69c723439f1b6b93698_369_431_HAMPL.pdf
142. HAMPLOVÁ, Dana. *Česká religiozita – církevní příslušnost a víra ve světle Sčítání lidu a dat ISSP 2008*. In Naše společnost, 2010, roč. , č. 1, s. 3-8. [online] soubor pdf. [cit. 24.12.2012] Dostupné na www: http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100117s_Nase%20spolecnost%202010_1.pdf
146. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Skladba obyvatelstva podle náboženského vyznání, pohlaví a podle věku*. [online] ČSÚ, srpen 2003 [cit. 24.11.2013]. Dostupné z: http://www.scitani.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03--skladba_obyvatelstva_podle_nabozenskeho_vyznani,_pohlavi_a_podle_veku
150. PRUDKÝ, Libor. *Církev a sociální soudržnost v naší zemi*. [online] soubor pdf, Praha, UK FSV CESES, 2004 [cit. 24.11.2013]. Dostupné z: http://www.ceses.cuni.cz/CESES-20-version1-sesit04_10_prudky.pdf
151. Spousta, Jan. *České církve očima sociologických výzkumů*. In Náboženství v době společenských změn. Brno: Masary

Příloha A

1 Analýza dat sociologických šetření spojená s tématem české religiozity

1.1 Úvod

Pro potřeby didaktické transformace tématu křížová cesta, jež je tématem neodlučitelně náboženským, jsem si vytyčila cíl zjistit, jaká náboženská situace a povědomí o tématech spojených s náboženstvím panuje v současné České republice. Analyzovala jsem proto současné sociologické výzkumy a šetření, které se tohoto tématu dotýkají, a syntézou z nich vytvořila závěry.

Vycházela jsem z výsledků a analýz těchto šetření:

Sčítání lidu 1991, 2001 a předběžné výsledky ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (dále SLDB 2011)
Všechna SLDB zjišťovala náboženskou příslušnost občanů ČR, SLDB 2011 nově zahrnovala možnost identifikovat se jako „věřící – nehlásící se k církvi, náboženské společnosti“.

Šetření ISSP 1998 a 2008 – Náboženství

(International Social Survey Programme) Šetření zkoumalo vliv náboženských představ a chování na sociální, politické a morální postoje, osobní morálku, postoje k sexuálnímu chování a potratům. V roce 1999 se v České republice zúčastnilo šetření 1224 respondentů a v roce 2008 to bylo 1 512 dotazovaných, reprezentujících českou populaci ve věku 18+.

EVS 1991, 1999. Studium evropských hodnot

(European Values Survey) Výzkum byl zaměřen na hodnotovou orientaci populace na území ČR a v dalších 27 zemích, z toho dvacet pět evropských, dále v Kanadě a v USA. V ČR se v roce 1991 uskutečnilo 2 109 rozhovorů a v roce 1999 se šetření zúčastnilo 1 908 respondentů

AUFBR 97. Výzkum hodnot, víry a religiozity „Probuzení“

(„Aufbruch“) Výzkum je označován jako „Bůh po komunismu“, neboť se uskutečnil v deseti postkomunistických zemích a zaměřoval se na jejich historickou analýzu a na duchovní život společnosti, zejména na náboženskost. V ČR se uskutečnil r. 1997 na vzorku 1053 respondentů.

Výzkumy Centra pro výzkum veřejného mínění (IVVM /CVVM)
při Sociologickém ústavu AV ČR, které se týkaly otázek náboženství a vztahů k institucím.

DIN 2006. Detradicionalizace a institucionalizace náboženství.

Kvantitativní výzkum současné religiozity a spirituality, reprezentativní pro dospělou populaci ČR. Cílem bylo podložit zjištění, že pro soudobou religiozitu/spiritualitu jsou mnohem důležitější privatizované a detradicionalizované formy náboženství, které výrazně ovlivňují politické a ekonomické jednání lidí, často aniž si toho aktéři jsou vědomi. Uskutečněný r. 2006 na vzorku 1200 respondentů.

Šetření KAM 2011 – Religiozita české mládeže

Výjimečným zdrojem je pro mne šetření středoškolské mládeže uskutečněné Křesťanskou akademií mládeže KAM na jaře 2011. Šlo o reprezentativní vzorek studentů druhých a třetích ročníků

středních škol. Celkem bylo dotazováno 6.911 chlapců a dívek na 149 školách v 30 obcích. Analýzu dat tohoto průzkumu nabízí stať Dany Hamplové z konference „Bůh ano, církve ne??“. Hamplová zde klade důraz nejen na postoje ke křesťanství a církvím, ale na zájem o duchovní a spirituální fenomény obecně.

Dále jsem pracovala s výsledky šetření diplomových prací, které se obecně zabývaly náboženskou tematikou a vztahem českých studentů k ní.

Za velice zdařilé považuji diplomovou práci Z. Lammelové: *Podoby religiozity v České republice na konci 20. století*, Zuzany Prokové: *Obrazy z bible. Ikonografie některých námětů novozákonních evangelí jako východisko k tematizaci vyučovacího celku ve výtvarné výchově*¹²⁸ a Martiny Dráždilové: *Madona a pieta: Proměny jejich zobrazování ve výtvarné kultuře středověku*¹²⁹, a tímto jim děkuji za možnost využít a dále pracovat s výsledky jejich prací.

1.2 Výsledky šetření

Pro snazší uchopení výsledné představy z výzkumů a šetření jsem si vytvořila skupiny, které jsou obsahově ucelené a do nichž jsem zařazovala tematicky identické výsledky odpovědí, a to z různých šetření současně.

Vyprofilovala se mi tato témata: Religiozita v ČR, postoj Čechů k církevním institucím, Bůh a Bible, Návštěvnost církevních prostorů, Náboženství ve školní výuce, Vnímání a znalosti křesťanské kultury.

1.2.1 Religiozita¹³⁰ v ČR

Základní fakt o stavu religiozity v České republice, tedy o tom, zda jsou Češi věřící neboli zda věří v pravdivost nějakého náboženství a jak se tato víra odráží v jejich životě, odhalují výsledky Sčítání lidu domů a bytů. Podle předběžných výsledků z března 2011 se jako „věřící hlásící se k církvi“ identifikovalo 14% Čechů a 79% Čechů buď uvedlo, že je bez víry, nebo vůbec údaj neuvedlo.¹³¹

¹²⁸ Z. Proková prováděla šetření r. 2007 pomocí didaktického testu, a to celkově u 59 studentů druhých a třetích ročníků gymnázia a střední průmyslové školy.

¹²⁹ M. Dráždilová uskutečnila dotazníkové šetření na pěti víceletých gymnáziích v městě Plzni, a to na vzorku 141 studentů kvart a 120 studentů oktáv.

¹³⁰ Religiozita je a) sociologický termín pro podíl věřících na celkový počet obyvatelstva; b) „zbožnost“ čili víra v pravost či pravdivost náboženství a sílu této víry, může být charakterizována zaměřeností ke konkrétní církvi

¹³¹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Obyvatelstvo podle náboženské víry podle velikostních skupin obcí. [online]

Tento nepoměr budí v zahraničí při nejmenším údiv a Česko je vnímáno jako jeden z nejvíce ateistických států. Čeští sociologové ovšem shodně poukazují na to, že religiozita České republiky je posuzována neúplně pouze podle procenta náboženského vyznání, příslušnosti k církevním institucím a podle návštěvnosti bohoslužeb a není brán zřetel na víru jako takovou, na privatizovanou podobu náboženství.¹³²

Mnohé výzkumy a šetření uskutečněné od 90. let 20. století ukázaly, že církve neustále ztrácí své postavení (od r. 2001 do r. 2011 poklesl počet příslušníků církví o 65,4%, nejvíce u tradičních křesťanských církví¹³³), ale víra v nadpřirozeno Čechům vlastní je.

Proto byla poprvé ve Sčítání lidu r. 2011 možnost označit se jako „věřící nehlásící se k církvi, náboženské společnosti“. Tuto možnost využilo 7% obyvatelstva ČR.¹³⁴ Výzkumy z předešlých let ovšem dokládají, že procento této populace je pravděpodobně vyšší. V šetření EVS 1999 se pouze 71% ze 100% identifikovaných věřících hlásilo k náboženskému vyznání. 29 % mělo tedy neurčitou religiozitu.¹³⁵ Šetření KAM ze srpna 2011 tento fakt svými výsledky potvrzuje u nejmladší generace Čechů (respondenti byli ve věku 16-18 let): 7% studentů lze označit za věřící křesťany (ti, kteří věří v Boha, zajímají se o něj a hlásí se k církvi), 17% studentů jsou ateisté (nevěří v nemateriální svět) a 76% studentů lze považovat za tzv. spirituální jedince (ti, kteří neodmítají existenci nadpřirozena či nemateriálního světa, ale nejsou vyhraněně věřící).¹³⁶ Za zdůraznění stojí nepoměr věřících křesťanů (7%) a příslušníků církve (25%, z toho 13% katolíků, 5% z jiných křesťanských církví a 6% z církví nekřesťanských). Je zde patrné, že tak jako neplatí, že ne všichni lidé bez vyznání jsou ateisté (76% spirituálních jedinců), tak ne všichni příslušníci církve jsou věřící.

137

Že spiritualita¹³⁸ je v České republice rozšířený jev naznačilo šetření ISSP 1998. V jeho rámci pouze 10% respondentů „odmítalo nejen to, že existuje Bůh, duch či nadpřirozená síla, ale i konkrétní projevy nadpřirozena v životě. Plných 66,1 % respondentů odpovědělo, že někteří věštcí mají schopnost předvídat budoucnost, 45,3 % respondentů věřilo v účinnost amuletů a 45,3 % v horoskopy.“¹³⁹

Hamplová faktorovou analýzou výzkumu ISSP 1998 vyčlenila duchovní orientace, které podle ní spoluvytváří českou religiozitu. Mezi ně patří především křesťanství a okultismus¹⁴⁰, dále fatalismus a duchovní zaměření, které by se dalo nazvat vírou v člověka. Ke křesťanství se v tomto šetření hlásilo přibližně 10% respondentů a podporu mu vyjádřilo 17%. Okultismus podpořilo také přibližně 10%, ale existenci okultních jevů připouštělo celých 42,6% respondentů.¹⁴¹

¹³² Privatizace náboženství je jev, kdy se odděluje osobní religiozita jedince od oficiálního náboženství včetně církve

¹³³ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Obyvatelstvo podle náboženské víry podle velikostních skupin obcí. [online]

¹³⁴ Tamtéž

¹³⁵ Lužný a Navrátilová 2001, s. 115

¹³⁶ Hamplová a Friderich 2011, s. 15

¹³⁷ Tamtéž, s. 23

¹³⁸ Spiritualita čili duchovnost je způsob vnímání a osobního zacházení s tím, co člověka přesahuje: s Bohem, s božským, s transcendencí. Lze ji též definovat jako rozměr života, „v němž si uvědomujeme Boží přítomnost“. Náboženská spiritualita je vnitřní, osobní stránka zbožnosti a náboženství.

¹³⁹ Hamplová 2000, s. 433

¹⁴⁰ Okultismus je soubor tzv. tajných věd, tj. nevědeckých nauk o tajemných, poznání nepřístupných věcech, jako je magie, kabala, astrologie, alchymie, jasnovidectví, spiritismus, theosofie aj.

¹⁴¹ Hamplová 2000, s. 433-434

Deset let v tomto směru nepřineslo téměř žádnou změnu. Dle výzkumu ISSP 2008 souhlasilo 50% dotazovaných s tím, že „někteří věštci skutečně mohou předvídat budoucnost“, „amulety pro štěstí občas přinášejí štěstí“, „někteří léčitelé mají léčitelské schopnosti od Boha“ nebo že „hvězdné znamení při narození nebo horoskop může ovlivnit běh života člověka“.¹⁴²

Víra v „něco nad námi“ a v nadpřirozené jevy je tedy přirozenou součástí české religiozity, ale současně platí, že tyto formy nejsou občany vnímány jako náboženské a rovněž nejsou do religiozity ČR řazeny. (Dokládá to inkonzistence odpovědí a nevyhraněnost postojů k otázkám víry např. studentů v šetření KAM 2011, neboť jedna pětina nevěřících v nemateriální svět zároveň uvedla, že věří, že nad námi něco je, nebo že existuje Bůh; studenti tedy mají povědomí o existenci „něčeho nad námi“, ale neví, jak to nazvat.¹⁴³)

Vyšší míru křesťanské sekularizace¹⁴⁴ české společnosti zrcadlí tzv. index křesťanské ortodoxie, jenž je oproti množství církevních příslušníků a návštěvnosti bohoslužeb nezpochybnitelný. Tento index je výsledkem měření víry v existenci Boha, posmrtného života, pekla, nebe a hříchu v Evropě. Podle něj (zjišťováno v EVS 1999) je Česká republika v porovnání s evropskými zeměmi druhá nejslabší ve víře v tyto jevy, tj. v tradiční křesťanská dogmata.¹⁴⁵

Velmi významnou roli v české religiozitě hraje také věk. Podle SLDB z r. 2001 procento příslušníků církví stoupá úměrně s věkem. Tehdy se k církvi hlásilo přibližně 19,5% ze všech dětí a mladistvých ve věku 0 – 19 let. Se stářím toto procento věřících stoupalo, přičemž nejvyšší bylo u věkové skupiny nad 70 let (65,4% ze všech občanů tohoto věku byli věřící příslušníci církve).¹⁴⁶

Tento fakt je zapříčiněn dvěma jevy, které spolu souvisí. První je podle Lužného vymírání starší generace: „Spojení věku a náboženských přesvědčení či postojů je velmi silné a demografická výměna generací bývá nejčastější příčinou poklesu (nebo proměny) religiozity, zejména v její křesťanské a církevní podobě“.¹⁴⁷ Zároveň s vymíráním nejstarší generace dochází k poklesu ve skupině věřících s vyznáním a mladší generace nestačí tento rozdíl vyrovnávat. Navíc u mladší generace bývá upřednostňována privatizovaná podoba religiozity, nebo jsou pro ni atraktivní nová náboženská hnutí. Obecně lze říct, že mladí lidé vykazují tendenci k odklonu od tradičních dogmat a církevní příslušnosti.

Informaci o počtu věřících mezi mladistvými přineslo i šetření v diplomové práci M. Dráždilové. Zde se jako „věřící“ ve smyslu individuální blíže nespecifikované víry označilo 39% studentů kvart a 56% studentů oktáv, což je dvakrát větší procento než ve SLDB 2001 pro věk 15-19 let.

Především je zde zajímavý nárůst religiozity mezi 15. až 19. rokem života. Ten odpovídá „americké studii *Age and Religiosity* (ARGUE, JOHNSON, WHITE, 1999), z níž vyplývá, že k největšímu nárůstu zájmu o náboženské otázky nedochází ve vyšším věku, nýbrž mezi osmnáctým a třicátým rokem života, v období intenzivního hledání vlastní identity.“¹⁴⁸

¹⁴² Hamplová 2010, s. 6

¹⁴³ Hamplová a Friderich 2011, s. 7

¹⁴⁴ Sekularizace čili zsvětštění, obecně potlačení vlivu náboženství nebo odnáboženštění. Je jedním z důsledků modernizace a racionalizace společnosti.

¹⁴⁵ Lužný a Navrátilová 2001, s. 120

¹⁴⁶ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Skladba obyvatelstva podle náboženského vyznání, pohlaví a podle věku. [online]

¹⁴⁷ Lužný a Navrátilová 2001, s. 115

¹⁴⁸ Dráždilová 2011, s. 123-124

Druhý jev, jenž ovlivňuje českou religiozitu a je spojený s věkem, je pravděpodobně rozdílná náboženská socializace generací. Podle Hamplové starší jedinci vyrůstali v dobách, kdy chození do kostela a náboženská výchova byly běžnou součástí života. Výzkum ISSP 2008 ukazuje, že 80% respondentů mladších 30 let nebylo vychovááno v žádné náboženské tradici, zatímco 25% respondentů nad 60 let k náboženství vychovááno bylo.¹⁴⁹ Více tento jev dotvrzuje fakt, že dle ISSP 2008 pocházelo 98% příslušníků katolické církve z katolické rodiny. Můžeme proto usuzovat, že se náboženství v ČR dědí a že pokud bude stále klesat zájem o náboženství a obecně o křesťanské otázky, bude klesat i zájem o tato témata ve výchově nejmladší populace.

1.2.2 Postoj Čechů k církevním institucím

Výzkumy a šetření, které proběhly v minulých dvaceti letech, dokumentují, jaký mají Čeští občané postoj k náboženství a církevním institucím. Představu o něm nám pomohou vytvořit následující údaje.

Smýšlení Čechů obecně o náboženství zachytil výzkum ISSP 1998. Respondentů se tázal, zda souhlasí, že „podíváme-li se po světě, náboženství přináší více konfliktů než míru“ a že „lidé s velmi silnou náboženskou vírou jsou často příliš netolerantní k druhým“. S prvním tvrzením souhlasilo 57% respondentů a s druhým tvrzením 54%, tedy větší polovina Čechů vnímá projev náboženství negativně.¹⁵⁰ ISSP 1998 také zjišťovalo, jaké jsou sympatie Čechů k různým náboženstvím. Nejvyšší procento sympatie mělo podle předpokladů křesťanství a římskokatolická církev s 53%, naopak jako zcela nesympatický byl označen islám v 50%. J. Spousta tento výsledek konkretizuje: „Lidé bez vyznání mají ale k církvím stejně jako i k cizokrajnému buddhismu postoj, který by se dal označit spíše za tolerantní než sympatický.“¹⁵¹

Problematiku vztahů k církvi lze sumarizovat z otázek, jež se týkají důvěryhodnosti církevních institucí, schopnosti církví dát člověku odpověď na důležité otázky a schopnosti poskytnout člověku pomoc při řešení problémů.

Spíše než o důvěře Čechů k církevním institucím je možno mluvit o nedůvěře. Tu podle EVS 1999 církvím vyjádřilo 39% respondentů, což je relativně vysoké procento ve srovnání s nedůvěrou např. k armádě – 12,8%, policii – 10,6% či k soudům 19,5%.¹⁵² Jako nedůvěryhodnou označilo církev i vysoké procento studentů při šetření KAM 2011. Své odpovědi zdůvodnili tím, že církev podle nich omezuje svobodu, vymývá mozky (23%), mívá se s potřebami dnešního člověka, či nedodržuje pravidla, kterým sama učí (shodně 15%). Mezi dalšími se umístily výpovědi: církvím jde jen o majetek, jsou nedůvěryhodné kvůli násilí páchanému dříve i dnes a kvůli sexuálnímu skandálům. Oproti tomu 9% respondentů považovalo církev za důvěryhodnou.¹⁵³

Odpověď na to, proč obliba tradičních církví klesá, tkívá mj. v jejich (ne)schopnosti být v dnešní moderní době aktuální. Např. výzkum Bůh po komunismu 1997 zkoumal, na co může římskokatolická církev dát současnému člověku odpovědi. Nejvíce respondentů souhlasilo

¹⁴⁹ Hamplová 2010, s. 4

¹⁵⁰ Prudký 2004, s. 42-45

¹⁵¹ Spousta 1999, s. 85

¹⁵² Prudký 2004, s. 61

¹⁵³ Hamplová a Friderich 2011, s. 23

s výpovědí „církve poskytuje odpovědi na otázky o smyslu života“ (51%), naopak nejméně respondenti souhlasili s možností „církve poskytuje odpovědi na aktuální, naléhavé sociální problémy naší země (20%).¹⁵⁴

Život církve potvrdily i odpovědi na otázku: „Kdybyste potřeboval/a pomoc při řešení závažných životních problémů týkajících se Vás nebo Vaší rodiny, mohl/a byste se spolehnout na:“. Na církev by se podle výzkumu Modernizace z roku 1995 obrátilo pouhých 5% respondentů.

Prudký k tomuto výsledku dodává: „Tento signál o postavení církve ve společnosti je významný. Jestliže bychom chtěli hledat kritéria pro to, do jaké míry jsou církve v naší společnosti „živé“, asi bychom nemohli přehlédnout právě hledisko opřené o to, jaký je podíl těch, kteří se na církve obracejí o pomoc. Protože péče o bližní, pomoc ve svízelných situacích a pomoc ducha, to jsou jedny z nepochybných funkcí církví v každé společnosti.¹⁵⁵

K dotvoření představy o postojích občanů ČR k církvím poslouží názory ohledně vztahu církví k politice a na funkce církve ve státě.

Podle výzkumu EVS 1999 se 74% respondentů vyjádřilo, že by představitelé církví neměli ovlivňovat rozhodnutí vlády a 80% mínilo, že by církev neměla ovlivňovat volby.¹⁵⁶

Co se týče názorů Čechů na to, jakou by měly církve v České republice plnit funkci, shodují se podle analýzy D. Lužného a J. Navrátilové odpovědi výzkumů v tomto: „zatímco si 69% občanů ČR myslí, že existence církví je potřebná v péči o staré a nemocné lidi, jen 37% z nich připouští význam církví pro výchovu dětí (data IVVM)“¹⁵⁷

O postojích Čechů k církvi Daniel Lužný souhrnně konstatuje: „Z uvedeného vyplývá jasný závěr – občané ČR by neradi viděli bohaté a vlivné církve, ale přenechali by jim péči o staré, nemocné a chudé, popř. starost o kulturní památky.“¹⁵⁸

1.2.3 Bůh a Bible

Jaké názory a představy mají Češi ohledně témat týkajících se náboženství, dokládají i odpovědi na otázky o Bohu a Bibli.

Zajímavý je výsledek, který přinesl výzkum EVS 1999. Z něj zaprvé vyplývá, že v existenci Boha věří 33% respondentů a 15% nedokáže na tuto otázku odpovědět, a zadruhé zde byla specifikována představa respondentů o podobě tohoto Boha. Ta se od počátku 90. let razantně změnila. Víra v tzv. osobního Boha klesla o 50%, tj. v Boha jako osobu v roce 1999 věřilo pouze 15% věřících respondentů (6,3% všech dotazovaných). Naopak jako životní sílu si Boha představovalo 67% věřících (tj. 48,5% všech dotazovaných).

Porovnání s okolními zeměmi, kde je víra v osobního Boha vyšší (Rakousko 31%, Polsko 82% aj.),

¹⁵⁴ Prudký 2004, s. 47

¹⁵⁵ Prudký 2004, s. 53

¹⁵⁶ Spousta 1999, s. 87

¹⁵⁷ Lužný a Navrátilová 2001, s. 122

¹⁵⁸ Lužný a Navrátilová 2001, s. 122

potvrzuje vysokou míru privatizace náboženství a oslabený vliv výchovy věřících v českých církvích.
159

Ján Mišovič analyzoval šetření z r. 1991 a poskytl doplňující informace o představách veřejnosti o Ježíši Kristu. Toho považovalo 25% občanů ČR za velkého náboženského učitele, 16% za mystickou postavu, 13% za výjimečného muže a 15% za Pána Boha, za duchovní inspiraci. Třetina dotázaných ho nedokázala identifikovat či pochybovala o jeho existenci.¹⁶⁰

Šetření KAM 2011 totožnou otázku položilo studentům. V jejich případě došlo nejspíš k mylné interpretaci odpovědi na otázku „Kdo je podle Vás Ježíš Kristus?“. Za Božího Syna ho označilo 21%, i když v Boha věřilo pouze 11% respondentů. Další odpovědi vypadaly takto: 18% studentů si myslí, že Ježíš je důležitá historická osobnost, 16% že jde o duchovního vůdce, 12% Ježíše považuje za mytickou postavu – nikdy nežil, 4% za náboženského fanatika a 22% studentů postava Ježíše nezajímá.¹⁶¹

Co se týče fenoménu Bible v České republice, předkládá o něm výsledky výzkumů např. Ján Mičovič.¹⁶² Podle jeho analýzy výzkumu IVVM mělo v r. 1991 Bibli či Nový zákon k dispozici pouze 32% českých občanů. Přitom respondenti Bibli charakterizovali „jako sbírku myšlenek svatých, jejich rukopisů, představ a zkušeností ve 40%, 30% respondentů jako nauku o náboženství a 20% uvádělo Bibli v souvislosti s Desaterem a náboženským výkladem světa. Svůj názor nedokázalo vyjádřit 10% dotázaných. Mezi neznalými převažovali mladí lidé, hlavně studenti.“¹⁶³

Šetření KAM 2011 poskytlo obraz o vztahu současné mládeže k Bibli. 48% studentů odpovědělo, že Bibli nečetlo a nemá to ani v plánu, a 18% studentů ji četlo a nezaujala je. Naopak 18% studentů, kteří ji četli, Bible zaujala a 13% studentů, kteří Bibli nečetli, by si ji přečetli rádi. Pro 3% respondentů je pak Bible každodenní součástí života.¹⁶⁴

Znalost Bible a biblických příběhů je však podle Mišoviče mizivá, a to především právě u středoškoláků a vysokoškoláků.¹⁶⁵

1.2.4 Návštěvnost církevních prostorů

Jaké procento Čechů se setkává s prostředím církevních památek a za jakých okolností, ukazuje návštěvnost bohoslužeb.

Z dat EVS 1999 vyplynulo, že kostel nenavštěvuje v podstatě nikdy 56% respondentů. Navštěvován je kostel nejvíce o Vánocích a Velikonocích (10,6%), jednou za rok ho navštěvuje 9% a jednou za týden či měsíc ho navštěvuje 5% občanů ČR. Od počátku 90. let poklesla mj. hodnota církevních obřadů vykonávaných při zlomových životních událostech. Církevní obřad je tedy

¹⁵⁹ Lužný s Navrátilová 2001, s.118 -119

¹⁶⁰ Mišovič 2001, s. 127

¹⁶¹ Hamplová a Friderich 2011, s. 14

¹⁶² Výzkumy uskutečněné Centrem pro výzkum veřejného mínění (IVVM/CVVM) při Sociologickém ústavu AV ČR týkajících se otázek náboženství a vztahů k ústavním a veřejným institucím.

¹⁶³ Mišovič 2001, s. 128

¹⁶⁴ Hamplová a Friderich 2011, s. 30

¹⁶⁵ Mišovič 2001, s. 127

důležitý u narození pro 38% respondentů, u sňatku pro 37,2% a u úmrtí pro 46% Čechů. Zároveň platí, že nejvíce se bohoslužeb účastní hlavně starší lidé.¹⁶⁶

Studenti pak podle šetření KAM 2011 vidí důvod chození do kostela v náboženské povinnosti, zvyku či snaze přiblížit se Bohu (přibližně 23%). „Naopak možnost, že církev či kostel jsou místem setkávání se s dalšími lidmi společenství, byla vnímána jako důvod k návštěvě kostela pouze“ v 7%.¹⁶⁷

1.2.5 Náboženství ve školní výuce

Martina Dráždilová se ve své diplomové práci snažila zjistit, zda a jak se téma náboženství objevuje ve školní výuce.

Studenti gymnázií byli prvně tázáni, z jakého zdroje získávají nejvíce informací o náboženstvích. Nejvyšší procento bylo v odpovědích připsáno škole (39%) a na druhém místě byla jako zdroj informací uvedena rodina (15%).¹⁶⁸

Na otázku, jakou roli hraje náboženství ve výuce, odpověděli studenti ve 22%, že náboženství nehraje roli v žádném školním předmětu. Oproti tomu 53% studentů prozradilo, že ve vyučování probírají různá světová náboženství.

Studenti doplnili informaci o údaj, v jakých předmětech se téma náboženství objevuje. Nejčastěji volili základy společenských věd a dějepis (25%), dále zeměpis (15%) a český jazyk a literaturu (11%). Estetická či výtvarná výchova uvedena vůbec nebyla.¹⁶⁹

1.2.6 Vnímání a znalosti křesťanské kultury

Šetření v rámci diplomových prací Martiny Dráždilové a Zuzany Prokové naznačily zajímavé informace o studentech gymnázií a jejich vnímání křesťanské kultury a znalostech novozákonní tematiky.

Martina Dráždilová nejprve zjišťovala, jaké asociace se studentům pojí s pojmem křesťanství. Nejčastější asociací byly ve 41% postavy a události z Bible (Ježíš Kristus a události jeho života spojené s Vánocemi a Velikonocemi). Na druhém místě s 29,5% se umístily křesťanské symboly (konvenční symboly kříž a krucifix) a víra v Boha. Do symbolů spadaly i „asociace spjaté s výtvarnými památkami, studenti uváděli především kostely, případně jejich vnitřní výzdobu, jiné druhy výtvarného umění nebyly uvedeny.“¹⁷⁰

Další asociace byly zařazeny do skupiny „negativa“. Do nich patří výpovědi, v nichž studenti uváděli případy pedofilních kněží, fanatismus a manipulaci, vymývání mozků, negativní

¹⁶⁶ Lužný a Navrátilová 2001, s. 121

¹⁶⁷ Hamplová a Friderich 2011, s. 26

¹⁶⁸ Dráždilová 2011, s. 134

¹⁶⁹ Dráždilová 2011, s. 130-131

¹⁷⁰ Dráždilová. 2011, s. 138

hodnocení církve a jejích hodnostářů. Spadá pod ně také negativně vnímaná církevní historie, která nebyla viděna pozitivně v žádné z odpovědí. Dráždilová tento výsledek komentuje takto: „Tento příklad dokládá, že podíl křesťanství na minulosti naší civilizace není přijímán v dobrém světle: namísto jeho chápání coby základního pilíře podstatného pro budování západní civilizace, je křesťanská minulost vnímána spíše jako akt určitého násilí na společnosti, které se projevuje v mocenské síle církve“.

Studenti byli dále tázáni, která přikázání z biblického Desatera považují pro dnešního člověka za podstatná. Studenti oktáv i kvart se shodli na stejném pořadí důležitosti (1. nezabiješ, 2. nepokradeš, 3. cti otce svého i matku svou..., 4. nevydáš proti bližnímu svému křivého svědectví ... atd.). Výsledkem je, že za nejdůležitější přikázání označily vlastně nejzákladnější pravidla fungování naší společnosti.¹⁷¹

Zajímavé je zjištění toho, jak studenti vnímají vliv křesťanství na současnou českou kulturu. Že je křesťanství důležitá součást naší kultury si myslí 44% studentů. Podle nich ovlivňuje svátky, zvyky a tradice (59% respondentů), umění a výtvarné umění (přibližně 17% respondentů, přičemž zmíněná byla výhradně oblast architektury), dále politiku (14%) a morálku (2%). Morálku uvedli pouze studenti oktáv, kvartáni vnímali jen vliv křesťanství na svátky a tradice.¹⁷²

Co se pak týče křesťanských svátků, považují studenti za ten nejvýznamnější Štědrý den, méně potom byly voleny Velikonoce. U obou svátků bylo překvapivě problematické určení data: Štědrý den byl nejednoznačně pojen s 24. a 25. prosincem a pohyblivost velikonočních svátků byla znalostí výjimečnou.¹⁷³ Původ Vánoc a Velikonoc byl ale určen v naprosté většině bezchybně. Velikonoce byly správně dávány do souvislosti se smrtí a zmrtvýchvstáním Ježíše Krista. Objevovaly se chyby ve způsobu umučení Krista např. ukamenování, upálení, utopení, či záměna s nanebevstoupením a nanebevzetím (termín užívaný pouze ve spojitosti s Pannou Marií).

Zuzana Proková se pokoušela zjistit, jaké mají studenti znalosti novozákonních příběhů a zda jsou schopni číst obrazy svázány novozákonní ikonografií.

V první části testování měli studenti pojmenovat cyklus čtyř desek Vyšebrodského oltáře, uspořádat desky dle posloupnosti příběhu a pojmenovat jednotlivé náměty obrazů. Výsledky ukázaly, že studenti znají novozákonní příběh v jeho známých epizodách i jeho tradiční ikonografickou podobu (příběh pojmenovalo 96,6% studentů, správně jej po sobě uspořádalo 74,6%; desku zvěstování pak správně pojmenovalo 57%, narození Ježíše Krista 88%, klanění králů 85% a ukřižování 100% studentů).¹⁷⁴

Druhá část testování zjišťovala znalost novozákonních postav a jejich vyobrazení. Odpovědi naznačují vyšší míru schopnosti rozpoznat známější postavy jako Ježíš Kristus (na všech deskách správně určen přibližně z 95%) a Panna Marie. (Ta byla správně určena přibližně v 93% mimo ukřižování – 58% správných odpovědí bylo pravděpodobně zapříčiněno neznalostí vícera žen pod křížem.) Ostatní postavy byly rozpoznány více či méně správně: Bůh Otec byl určen v 66%, Archanděl Gabriel v 44%, Máří Magdaléna v 47% (vyskytla se záměna za Pannu Marii, či byla

¹⁷¹ Dráždilová 2011, s. 150

¹⁷² Dráždilová 2011, s. 144

¹⁷³ Dráždilová 2011, s. 147

¹⁷⁴ Proková 2007, s. 22-25

chybně určena jako milenka); Jan Evangelista ve 20% (druhá nejvyšší položka bez odpovědi); Josef v 31%, pastýř v 66% a vůl a osel ve 14%. Nižší míra správnosti v posledních položkách odpovídá tomu, že pro jejich určení je nutné znát novozákonní příběh detailněji.

K výsledkům testu Proksová dodává: Test u studentů potvrdil všeobecnou znalost rámce novozákonních příběhů a jeho vizuální podoby. 20% studentů se orientovalo podrobně, 80% studentů rozpoznalo hlavní ikonografické typy a zná novozákonní příběh pravděpodobně z nejrůznějších interpretací, zvyklostí a tradic. Tento všeobecný přehled umožňuje empirickému divákovi¹⁷⁵ přímé vnímání děl s novozákonní ikonografií i jejich hlubší interpretaci.

Na empirického diváka a jeho schopnosti číst význam biblických námětů se zaměřila i v dalším průzkumu. Z analýz studentských prací a jejich obhajob usuzuje, že empirický divák je schopný se dobrat aktuálního významu¹⁷⁶ díla a bez problému identifikovat role, funkce a vztahy hlavních postav. „Sonda ukázala, že hloubka čtení významu, schopnost navázat a reflektovat ho je mezi studenty poměrně značná. Zdá se, že přečtení významu úplně nesouvisí s přečtením námětu díla, to nicméně k pochopení přispívá a neztěžuje ho. Empiričtí diváci dokážou v některých případech vnímat až překvapivou hloubku významu, dokážou reflektovat témata, která jsou při pouhé mechanické interpretaci, i když věcně přesné, nečitelná.“¹⁷⁷

¹⁷⁵ „divák, který teoreticky přichází k interakci s uměleckým dílem nepoznamenán teorií umění, znalostí ikonografie ale rozhodně ne bez zkušeností a bez názoru.“ Fulková, Marie. *Umění nebo reklama? Diskurs empirického diváka*. Prostory porozumění. Praha: PedF UK 2003. S. 129

¹⁷⁶ Aktuální význam vizuálně obrazného sdělení je podle Z. Prokové význam, který vzniká porovnáním vizuální informace s běžnou zkušeností, čili je odvozen z individuální zkušenosti jedince.

¹⁷⁷ Proksová 2007, s. 41

Příloha B

1 Dotazníkové šetření:

Sakrální architektura v povědomí současné mládeže

Diplomová práce Křížová cesta a její proměny ve výtvarném umění je zaměřena na průzkum, návrhy možností a částečnou realizaci toho, jak by se náboženská tematika – křížová cesta dala využít ve výuce výtvarné výchovy, jaký potenciál pro výchovu mládeže nesou jednotlivé roviny tématu KC, a jak nezaujatě tato témata didakticky transformovat.

Jedna z rovin křesťanského umění a konkrétně i křížové cesty se týká sakrální architektury a drobných sakrálních památek, které jsou dodnes neoddělitelnou součástí městský prostorů a obcí i volné české krajiny. Všeobecně jsou v Česku tyto stavby hodnoceny jako důležitý dokument své doby, jako symbol české kulturní tradice a jsou vnímány jako jev, jenž v sobě uchovává národní umělecké a kulturní hodnoty a je hodný zachování pro další generace Čechů. Proto, jak je také popsáno v cílech RVP, je potřebné obecně s kulturními památkami žáky seznamovat a učit je je ctít a chránit.

Pro takovýto úkol je zapotřebí získat vstupní informace, které by pedagogovi dopomohly udělat si představu o tom, na jakém podkladě didaktické zpracování tématu vystavět. Odborná česká literatura v tomto ohledu neexistuje. K dispozici jsou pouze některé diplomové práce s výzkumy podobného charakteru (např. Proksová, Z.: *Obrázky z Bible: Ikonografie některých námětů novozákonních evangelií jako východisko k tematizaci vyučovacího celku ve výtvarné výchově*, 2007), nebo oficiální průzkum o zkušenostech dětí s výtvarným projevem (Kol. autorů PedF UK: *Dětská zkušenost s výtvarným projevem a vizuální kulturou*, 2006). Zcela specifické informace o podobě postojů a zkušeností současné mládeže k sakrální architektuře jsem se proto pokusila zajistit sama, a to pomocí dotazníkového šetření, jež mi základní situaci, na níž lze vystavět didaktické návrhy a realizace, alespoň částečně objasnilo.

1.1 Charakteristika průzkumu

Pro zajištění počáteční situace, na níž bych dále mohla vystavět koncept příprav a realizací didaktických transformací náboženské tematiky, jsem si zvolila kvantitativní typ výzkumu, jenž mi pomohl sestavit objektivnější ucelenou informaci o výpovědích více respondentů najednou. Hlavním tématem se v návaznosti na téma diplomové práce stal „Vztah současné mládeže k sakrální architektuře“.

Cílem výzkumu bylo tedy zprostředkovat všeobecnou zprávu o tom, jaké má současný žák postoje, jaké zkušenosti a jaké úrovně znalostí o sakrální architektuře dosahuje. Dalším cílem bylo vytvořit si ucelenější představu o současné situaci sakrální architektury v povědomí mladé generace, u níž podle statistik hraje křesťanství a náboženství malou roli. (Podle Sčítání lidu, domů

a bytů 2011¹⁷⁸ bylo jako příslušník církve označeno 10% ze všech dětí ČR ve věku 0-14 let a 10% z celkového počtu dospívajících ve věku 15-19 let. V průzkumu KAM 2011 se hlásilo k označení „jsem věřící křesťan“ pouze 7 % respondentů, přičemž 13% respondentů se označilo jako příslušník křesťanské církve.¹⁷⁹)

Ze zmíněných cílů vyplývá tato hlavní otázka: *Jaké mají žáci zkušenosti, znalosti a postoje k sakrální architektuře?* Dále z této vychází dílčí otázky: *Jaké místo v povědomí mládeže zaujímá sakrální architektura? Jaký je osobní vztah pražských dětí k sakrální architektuře? Může mít sakrální architektura v současné době pro mládež nějaký přínos? Je možné, aby ateistická mládež cítila sakrální architekturu jako kulturní hodnotu?*

Výzkum byl realizován na respondentech dvou tříd základních škol v Praze, přičemž byla vybrána početnější ateistická skupina experimentální a k porovnání méně početná skupina kontrolní, složená pouze z věřících. O charakteristice respondentů pojednává kapitola 1.2 *Sociodemografické charakteristiky*. Výzkum byl realizován v květnu roku 2010 a to při hodinách výtvarné výchovy. Jako techniku sběru dat jsem zvolila dotazník, který jsem vypracovala a osobně zadávala žákům ve třídách k vypracování. Kvantitativní zpracování odpovědí jsem provedla pomocí počítačového programu Excel a z konečných procentuálních výsledků jsem se pokusila interpretovat informace, které mají pro mé výzkumné otázky vypovídající hodnotu. Výsledky jednotlivých otázek dotazníku jsou pojednány v kapitolách 2.– 4.

1.2 Sociodemografické charakteristiky

Charakteristika respondentů odráží předem zvolené parametry, které odpovídají cílové skupině, pro niž budou výsledky zkoumání didakticky uzpůsobeny.

Experimentální soubor tvořilo 18 dotazovaných ze Základní školy v Kunraticích – Praha 4, školy bez jakéhokoliv zaměření. Vybrána byla 8. třída, a proto se věkové rozmezí žáků pohybovalo rovnoměrně mezi 13 až 15 lety. Experimentální soubor byl tvořen ze 72 % chlapci a z 28 % dívkami.

Místo bydliště respondentů experimentální skupiny je převážně Praha 4. Vzhledem k tomu, že respondenti kontrolního souboru mají trvalé bydliště také v městských částech města Prahy, měla by být krajová příslušnost a tedy i stejné procento věřících v kraji zajištěno. Vzhledem k různé procentualitě věřících v krajích České republiky je jasné, že výsledky budou moci být dále zpracovávány např. v didaktických řadách určených právě pro realizaci na území Prahy, příp. Středočeského kraje. (viz Tab. Obyvatelstvo podle náboženské víry a podle obcí a krajů).

¹⁷⁸ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Skladba obyvatelstva podle náboženského vyznání, pohlaví a podle věku. [online]

¹⁷⁹ Hamplová a Friderich 2011. 17, 20

Tabulka č. 0	Absolutní četnost		Relativní četnost %	
	Experimentální s.	Kontrolní s.	Experimentální s.	Kontrolní s.
chlapec	13	5	72,22	38,46
dívka	5	8	27,78	61,54
13-14 let	8	4	44,44	30,77
14-15 let	9	9	50,00	69,23
15-16 let	1	0	5,56	0,00
Praha 4	15	2	83,33	15,38
Praha	0	11	0,00	84,62
Středočeský kr.	2	0	11,11	0,00
nevěřící	18	0	100,00	0,00
římskokatolické	0	11	0,00	84,62
protestantské	0	1	0,00	7,69
evangelické	0	1	0,00	7,69

Tab. Obyvatelstvo podle náboženské víry a podle obcí a krajů ¹⁸⁰

Kraj	Obyvatel- stvo celkem	v tom						
		věřící hlásící se k církvi celkem	v tom				bez vyznání	nezjištěno
			Církev římsko- katolická	Církev čsl. husitská	Českobr. církvev evangel	Věřící nehlásící se k církvi		
absolutně a relativně v %								
Celkem ČR	10 436 560	1 463 584	1 082 463	39 229	51 858	705 368	3 604 095	4 662 455
Praha	1 268 796	139 005	80 158	6 314	7 175	100 433	469 723	559 409
Celkem ČR	100,0	14,0	10,3	0,5	0,4	6,8	34,5	44,7
Praha	100,0	11,0	6,3	0,5	0,6	7,9	37,0	44,1

Kontrolní soubor tvořilo 13 respondentů opět z 8. třídy a to ze ZČŠ sv. Voršily na Praze 1, školy s rozšířenou výchovou náboženství. Dvěma třetinám žáků bylo mezi 14-15 lety a třetině mezi 13-14 lety. Oproti experimentální skupině bylo v souboru kontrolním o 20 % více dívek než

¹⁸⁰ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Obyvatelstvo podle náboženské víry podle velikostních skupin obcí. [online]

chlapců. Ve většině případů se děti označily jako příslušník církve římskokatolické, výjimkou byl jeden „protestant“ a jeden „evangelík“. Všichni respondenti experimentálního souboru se naopak označili jako nevěřící. Konkrétní údaje o obou souborech zobrazuje Tabulka č. 0.

Rozbor výsledků jednotlivých otázek dotazníku je součástí dalších kapitol. Nadpisy jednotlivých částí obecně charakterizují zkoumané téma, pod nadpisy je kurzívou zaznamenané znění dotazníkové otázky. Dotazník samotný je součástí Přílohy C této diplomové práce

1.3 Úroveň znalostí z okruhu výtvarného umění

1.3.1 Znalost typů sakrální architektury a její odborné terminologie

Otázka číslo **1a) Co za církevní architekturu vidíš na obrázcích A – F?**

První otázka zjišťovala primárně to, jaké typy architektury respondenti bezpečně znají a zda je tedy dokáží pojmenovat příslušným termínem. Typy staveb byly voleny dle předpokladu od „nejznámějších“ (tj. kostel, kaplička) k neznámým (křížová cesta, kalvárie). Odpovědi však ukázaly širší potenciál otázky, pro potřeby výsledků šetření také důležitý. Úplné či zčásti nesprávné odpovědi odhalují, jak si žáci pomáhali analýzou samotných fotografií a jak se při pojmenování uplatnily jejich vizuální zkušenosti z dosavadního života a vnímání okolí.

Dle předpokladů nejvíce respondentů experimentálního souboru poznalo kostel a to v 55,5%, úměrně pak klesá znalost kaple a kapličky, jež pojmenovalo 33-22% žáků. Boží muka, křížovou cestu a kalvárii pak nepoznal mimo jednu správnou odpověď nikdo.

Z tohoto vyplývá, že žáci běžné základní školy, sami bez náboženského vyznání, jsou schopni pojmenovat frekventovaný typ architektury: kostel, popř. někteří z nich vesnickou podobu kostela/kaple. Jiné typy sakrální architektury, se kterými se setkáváme ve veřejném a hlavně venkovském prostoru, nejsou však schopni identifikovat. Výsledky tedy potvrdily mou domněnku, že není nepotřebné žáky s církevní architekturou obeznámit a doplnit znalosti všeobecného rozhledu.

Porovnání s kontrolním vzorkem

Rozdíly mezi experimentálním a kontrolním souborem jsou na první pohled zřetelné v několika položkách. Kostel poznali téměř všichni respondenti a kapli 70% z nich. Nižší procento než v experimentální skupině překvapivě pojmenovalo kapličku a na stejné úrovni byly soubory ve znalosti božích muk s 0%. Naopak nejvíce se příslušnost k církvi odrazila ve znalosti křížové cesty se 70% (mnozí respondenti určili i její místní jméno) a kalvárie s 30 %. V souhrnu je tedy zřejmé, že věřící děti z církevní základní školy mají mnohem více znalostí o typech staveb než na základní škole bez náboženského zaměření.

Tab. č. 1a-1b absolutní četnosti

	kostel		kaple		kaplička		boží muka		křížová cesta		kalvárie	
	název	umístění	název	umístění	název	umístění	název	umístění	název	umístění	název	umístění
Experimentální - 18	10	1	6	3	4	2	0	4	0	2	1	2
Kontrolní - 13	12	11	9	8	2	5	0	3	9	5	4	5
Celkem	22	12	15	11	6	7	0	7	9	7	5	7

Tab. č. 1a-1b relativní četnosti

	kostel		kaple		kaplička		boží muka		křížová cesta		kalvárie	
	název	umístění	název	umístění	název	umístění	název	umístění	název	umístění	název	umístění
Experimentální	55,56	5,56	33,33	16,67	22,22	11,11	0,00	22,22	0,00	11,11	5,56	11,11
Kontrolní	92,31	84,62	69,23	61,54	15,38	38,46	0,00	23,08	69,23	38,46	30,77	38,46
Celkem	70,97	38,71	48,39	35,48	19,35	22,58	0,00	22,58	29,03	22,58	16,13	22,58
Rozdíl	-36,75	-79,06	-35,90	-44,87	-6,84	-27,35	0,00	-0,85	-69,23	-27,35	-25,21	-27,35

1.3.2 Znalost konkrétní církevní stavby

Otázka číslo 5) **Znáš jméno konkrétní církevní stavby (např. kostela), která se nachází v tvém bydlišti? Napiš její jméno.**

Otázka č. 5 zjišťovala, zda respondenti znají konkrétní církevní stavby ve svém okolí a zda aktivně znají jejich jména. Odpovědi vypovídají o tom, že žáci nosí v povědomí existenci sakrální stavby a ví o ní nějakou informaci. Tato zdánlivě otevřená otázka má jedinou správnou odpověď: uvedení jména konkrétního kostela, jenž se po ověření nalézá v Praze.

Tabulka č. 5 vypovídá o celkové znalosti jmen sakrální architektury. Znalost jména kostela v bezprostřední blízkosti školy je uvedena v kolonce „Zná z blízkosti školy“. Kolonka „Zná celkově i jiné stavby“ zahrnuje kolonku předchozí s dalšími respondenty, kteří uvedli jiné jméno kostela ze svého bydliště, než je kostel v blízkosti školy. Kolonka „nezná“ zahrnuje otázky nezodpovězené.

Tab. č. 5 absolutní a relativní četnosti

	zná z blízkosti školy	zná celkově i jiné stavby	nezná
Experimentální	6	7	11
Kontrolní	3	13	0
Celkem	9	20	11
Experimentální	33,33	38,89	61,11
Kontrolní	23,08	100,00	0,00
Celkem	29,03	64,52	35,48
Rozdíl	10,26	-61,11	61,11

Tato otázka ukázala opět nižší obecné znalosti žáků ZŠ, neboť pouze 38% respondentů uvedlo konkrétní jméno kostela, a to mimo jednu odpověď „kostel sv. Jakuba“ nacházející se poblíž školy. 62% žáků žádné jméno neuvedlo, příp. napsalo, že si jméno nepamatuje.

Odpovědi vypovídají o tom, že téměř polovina žáků si neuvědomuje, co se za sakrální architekturu nachází v prostředí, v němž se pohybují, a tudíž je zřejmé, že je nutné pro všeobecný rozhled a rozvoj osobnosti dát větší důraz na poznávání nejbližšího okolí školy.

Porovnání s kontrolním vzorkem

Tabulka relativních řádkových četností ukazuje největší rozdíl mezi 61% neznalostí experimentálního souboru a 100% znalostí kontrolního souboru. Kontrolní soubor pouze ve 23% uvedl kostel sv. Vršily, ležící u školy, a ve zbývajících 77% respondenti napsali rozličná jména i několika kostelů z místa bydliště. Ze srovnání je možné odvodit, že děti věřících rodin církevní školy se s kostely setkávají více, a to oproti žákům ZŠ Kunratice, kteří pouze ve 33% věděli jméno zdejšího kostela.

1.4 Míra zkušenosti se sakrální architekturou

1.4.1 Zkušenost nabytá vnímáním veřejného prostoru

Otázka číslo **1b) Na jakých místech bys architekturu A-F našel/našla?**

(Relativní řádkové četnosti správných odpovědí na otázku číslo 1b) ukazují kolonky „umístění“ v Tab. č. 1a-1b relativní četnosti %.)

Otázka č. 1 ve své druhé části zjišťovala, zda respondenti mají vlastní zkušenost s jednotlivými typy staveb na fotografiích a zda si díky ní uvědomují, kde by takovou stavbu našli, tedy v jakém prostředí – prostoru – místě se může stavba nalézat. Jako nesprávné byly vyhodnoceny odpovědi nezodpovězené a ty, které byly z hlediska pravděpodobného výskytu nemožné. Správnost tedy byla značně benevolentní, ale pro žáky 8. tříd dostatečně ohraničená.

Jako špatné byly považovány i ty odpovědi, které byly viditelně odvozené z fotografií a nevyhovovaly specifičnosti umístění, *např. na louce*. Rozdíl mezi vlastní zkušeností a logickým odvozením umístění však nebyl zajištěn.

Pouze se značným zkreslením tedy můžeme podle výsledků říci, že experimentální soubor nebyl schopen zařadit jemu nejznámější kostel do prostředí, pouze 1 respondent odpověděl správně, ale u všech ostatních typů staveb se trefilo do umístění ve veřejném prostoru od 11% (kaplička, křížová cesta, kalvárie) do 20% respondentů (kaple, boží muka).

Zejména poloha křížové cesty a kalvárie je z fotografií patrná, a proto výsledky této otázky nemohou být brány v potaz. Můžeme je chápat pouze jako logické využití rozpoznávaných jevů v odpovědi žáků.

Porovnání s kontrolním vzorkem

Tabulka relevantní četnosti 1a-1b prozrazuje mnohem vyšší procento správných odpovědí u kontrolní skupiny než u experimentální. 85% respondentů správně umístilo do prostoru kostel, 61,5% kapli, 38,5% kapličku, křížovou cestu a kalvárii a 23% boží muka. I u kontrolní skupiny můžeme počítat s logickým odvozením a tedy zkresleností výsledků. Faktem ale jsou vyšší znalosti v oblasti náboženství a také kontext, v němž se respondenti pohybují. Dá se předpokládat, že míra zkreslení nebude tak velká jako u souboru experimentálního.

1.4.2 Míra zkušenosti s konkrétními typy církevní architektury

Otázka číslo **2a) Zakroužkuj, zda ses ve svém životě osobně setkal/a se stavbami z obrázků A-F.**

Otázka zjišťovala, s jakými typy církevních staveb z fotografií se respondenti znají osobně, tedy zda se někdy v životě nacházeli bezprostředně v jejich blízkosti a měli možnost si je prohlédnout, vnímat je.

Opět se zde počítalo se zkreslením výsledků, neboť je možné, že respondenti, kteří pojmenovali chybně některé stavby, se s daným typem architektury vlastně nesetkali, přestože napsali ano, setkal jsem se s tímto typem; příkladem chybného pojmenování je: pomník zaměněný za kapličku, hřbitov za kalvárii, aj. Proto odpovědi „ano-setkal jsem se se stavbou A-F“, které v otázce 1a neodpovídaly typu architektury, byly počítány jako odpověď ne-nesetkal jsem se osobně. (Tj. Respondenti, kteří správně určili stavbu a následně zvolili *ano – setkal jsem se s ní*, byly započítány jako nezkreslené výpovědi do kolonek *setkal*, v tabulce *Tab. č. 2a*) Tak bylo možno téměř předejít zkreslení.

Výsledky korespondují se znalostmi typů staveb – tedy největší procento (55,5) respondentů někdy v životě navštívilo kostel, 33% pak kapli/menší kostelík. Po redukci dle správných odpovědí otázky 1a zbylo 22%, žáků, kteří se setkali s kapličkou, jeden člověk dokonce s kalvárií a s božími muky, s křížovou cestou se nesetkal podle výpovědí nikdo.

Můžeme z tohoto vyvodit, že se současné děti z nevěřících rodin, navíc žijící ve městě, ve svém životě běžně nesetkávají s drobnou sakrální architekturou, ale dobré je vědět, že alespoň polovina z nich navštívila někdy v životě kostel, případně kapli. Větší, viditelné, sakrální stavby jsou tedy žáky vnímány, příp. navštěvovány a zájem o ně není nulový.

Porovnání s kontrolním vzorkem

Rozdíly mezi experimentálním a kontrolním vzorkem jsou značné zvláště v položce kostel a kaple, které vypovídají o téměř 100% osobním setkání respondentů s nimi. Procento u božích muk a kapliček u cest, které jsou typické pro venkov, je stejné, ale o 70% převyšuje osobní setkání kontrolního souboru s křížovou cestou a o 25% s kalvárií. Je zjevné, že žáci ZČŠ mají mnohem více zkušeností s církevní architekturou, než vzorek experimentální.

Tab. č. 2a absolutní četnosti

	kostel		kaple		kaplička		boží muka		křížová cesta		kalvárie	
	setkal	nesetkal	setkal	nesetkal	setkal	nesetkal	setkal	nesetkal	setkal	nesetkal	setkal	nesetkal
Experimentální - 18	10	8	6	12	4	10	0	18	0	18	1	17
Kontrolní - 13	13	0	12	1	2	0	0	13	9	4	4	9
Celkem	23	8	18	13	6	10	0	31	9	22	5	26

Tab. č. 2a relativní četnosti

	kostel		kaple		kaplička		boží muka		křížová cesta		kalvárie	
	setkal	nesetkal	setkal	nesetkal	setkal	nesetkal	setkal	nesetkal	setkal	nesetkal	setkal	nesetkal
Experimentální	55,56	44,44	33,33	66,67	22,22	55,56	0,00	100,00	0,00	100,00	5,56	94,44
Kontrolní	100,00	0,00	92,31	7,69	15,38	0,00	0,00	100,00	69,23	30,77	30,77	69,23
Celkem	74,19	25,81	58,06	41,94	19,35	32,26	0,00	100,00	29,03	70,97	16,13	83,87
Rozdíl	-44,44	44,44	-58,97	58,97	6,84	55,56	0,00	0,00	-69,23	69,23	-25,21	25,21

1.4.3 Druhy situací prostředkující nabytí zkušenosti

Otázka číslo **2b) Pokud odpovíš ANO–setkal/a jsem se s církevní architekturou z obrázku A-F, zaškrtni níže, při jakých to bylo příležitostech.**

Otázka zjišťovala, při jakých příležitostech dochází u mládeže k poznání – setkání se sakrální architekturou. Respondenti měli možnosti předepsané a bylo možné vepsat i jinou možnost. To však nikdo nevyužil. Cílem bylo zjistit, ve kterých sférách běžného života a mezilidských vztazích k setkání dochází.

Výsledky průzkumu u experimentální skupiny potvrdily mou představu o tom, při jakých příležitostech se dnešní děti mohou s církevní architekturou setkat. Podle odpovědí k nejvíce setkáním dochází v 55% při běžné cestě, např. z domu do školy, ve 44% se respondenti setkali s církevní architekturou díky školnímu výletu a v 16,5% při výletu s rodiči. Další nejvyšší položka s 27,8% činí Vánoce a 22% procházka bydlíštěm. 16,5% procenta respondentů se v životě setkala s církevní architekturou díky svatbě a 11% díky pohřbu. Předvídatelně situace propojené s křesťanskou liturgií – Velikonoce, Mše, Křtiny neprožil nikdo. Překvapivě se žádný respondent neseznámil se sakrální architekturou díky prarodičům.

Vyplývá z toho, že vysoké procento poznání zajišťuje rodina a škola, avšak nejvyšší procento je v pozornosti a vnímavosti samotného žáka, na což lze dobře didakticky navázat a tento poznatek uplatnit v rozvíjení žákovy osobnosti.

Porovnání s kontrolním vzorkem

Rozdíly mezi experimentálním a kontrolním vzorkem jsou velké téměř ve všech položkách, nejvíce v těch, které jsou spojeny s liturgií. Při mši se setkala se sakrální architekturou 100% respondentů kontrolního souboru, při křtinách 77%, při svatbě a pohřbu 70%. Návštěvy sakrální architektury o Velikonocích dosahují rozdílu 61,5% a o Vánocích 33%. Vysoké procento (70%) má setkání při výletu s rodiči a výletu se školou. Nejnižších 30% dosahuje zkušenost získaná díky kamarádovi, prarodičům, každodenní cestě do školy a v 15% procházce bydlíštěm.

Tato vysoká rozdílnost obou souborů ukazuje, že v životě věřících respondentů je sakrální architektura běžnou součástí a zkušenosti s ní se pravděpodobně odráží i ve znalostech žáků.

Tab. č. 2b absolutní četnosti

	Vánoce	Velikonoce	Mše	Křtiny	Svatba	Pohřeb
Experimentální - 18	5	0	0	0	3	2
Kontrolní - 13	8	8	13	10	9	9
Celkem	13	8	13	10	12	11

	Procházka bydlištěm	Výlet s rodiči	Výlet se školou	s prarodiči	s kamarádem	každodenní cesta
Experimentální - 18	4	3	8	0	0	10
Kontrolní - 13	2	9	9	4	4	5
Celkem	6	12	17	4	4	15

Tab. č. 2b relativní četnosti %

	Vánoce	Velikonoce	Mše	Křtiny	Svatba	Pohřeb
Experimentální	27,78	0,00	0,00	0,00	16,67	11,11
Kontrolní	61,54	61,54	100,00	76,92	69,23	69,23
Celkem	41,94	25,81	41,94	32,26	38,71	35,48
Rozdíl	-33,76	-61,54	-100,00	-76,92	-52,56	-58,12

	Procházka bydlištěm	Výlet s rodiči	Výlet se školou	s prarodiči	s kamarádem	každodenní cesta
Experimentální	22,22	16,67	44,44	0,00	0,00	55,56
Kontrolní	15,38	69,23	69,23	30,77	30,77	38,46
Celkem	19,35	38,71	54,84	12,90	12,90	48,39
Rozdíl	6,84	-52,56	-24,79	-30,77	-30,77	17,09

1.5 Postoje k architektuře a náboženské tématice v umění

1.5.1 Míra vnímání svého okolí

Otázka číslo 3) *Když chodíš pěšky nebo jedeš dopravním prostředkem, prohlížíš si stavby kolem sebe?*

Otázka zjišťovala, zda žáci 8. tříd pozorují své okolí, prohlíží si architekturu, dívají se kolem sebe, a to tak, že jsou si toho vědomi. Odpovědi vykazují míru přemýšlení nad viděným a zájem o vizuální prožitek.

Výsledek šetření experimentálního souboru ukazuje, že 61% respondentů jeví zájem o vizuální stránku prostředí, v němž se pohybují, a 39% respondentů projevilo nezájem. Z toho vyplývá, že s polovinou žáků je možné v didaktických etudách navázat na jejich přirozenou potřebu prohlížet si okolí a vzhled např. architektury, zatímco druhou polovinu žáků je třeba stimulovat a rozvinout v nich radost z pozorování a zájem o své okolí.

Porovnání s kontrolním vzorkem

Rozdíly mezi experimentálním a kontrolním vzorkem jsou zanedbatelné, neboť jsou výsledky téměř stejné. To potvrzuje výsledný nadpoloviční zájem-nezájem či zálibu-nelibost v pozorování svého okolí u mládeže ve věku 13-15 let.

Tab. č. 3 absolutní a relativní četnosti %

	ano	ne
Experimentální - 18	11	7
Kontrolní - 13	9	4
Celkem	20	11
Experimentální	61,11	38,89
Kontrolní	69,23	30,77
Celkem	64,52	35,48
Rozdíl	-8,12	8,12

1.5.2 Motivace postojů k sakrální architektuře

Otázka číslo **4a) Zaujala tě někdy nějaká církevní stavba?**

Otázka číslo **4b) Pokud ANO, napiš, jaká to byla a čím Tě zaujala?**

Otázka číslo **4c) Pokud NE, napiš, jaká to byla a čím tě nezaujala?**

Otázka zjišťovala, zda respondenti, ať odpověděli v předchozí otázce jakkoliv, mají nějaký vizuální zážitek spjatý s pozorováním, setkáním se s církevní architekturou. Cílem je zjistit, zda na současnou mládež architektura může působit, zda je může upoutat a překvapit, či nikoliv. První část otázky má odrazit bezprostřední reakci respondenta na otázku, druhá část otázky má za úkol onu vizuální zkušenost reflektovat a specifikovat v případě ano-zaujala mne, i v případě ne-nezaujala mne. Část otázek 4b-4c „jaká to byla?“ měla za cíl zjistit, zda si respondent pamatuje, při jaké příležitosti vizuální zážitek prožil.

Respondenty experimentálního souboru zaujala sakrální architektura někdy v životě pouze v 39% a 61% respondentů nezaujala nikdy. V porovnání s kontrolním vzorkem je toto procento zaujetí církevní stavbou o 46% nižší než u žáků ze ZČŠ.

Výsledky tohoto hodnocení ukazují, že více než polovina respondentů experimentální skupiny nejspíš neprožila takový vizuální zážitek, který by stál za zapamatování a byl ohodnocen

kladně. To dává podnět k tomu, aby se učitel pokusil žákům nějaký vizuální zážitek z prostředí církevní architektury zprostředkovat a dopomoci tím k vytvoření zkušeností podloženého postoje žáků k církevní architektuře.

Experimentální soubor se k doplňujícím otázkám 4b-4c vyjádřil pouze v 27,8% pro kladné hodnocení (položka tabulky Tab. č. 4b a 4c „čím ano“) a ve 33% pro záporné hodnocení (položka tabulky Tab. č. 4b a 4c „čím ne“). Oproti tomu se se 45% rozdílnosti (tj. se 70%) vyjádřila kontrolní skupina pro kladné hodnocení architektury a záporně ji ohodnotilo pouze 23% respondentů.

Hodnotící výpovědi experimentální skupiny byly tedy v téměř stejném poměru kladné i záporné, tj. cca 30% respondentů se vyjádřilo pro a proti zaujetí církevní architekturou. Výsledky kontrolního souboru ukazují, o co víc mají děti věřících rodin ze ZČS prožitků, které mohou daleko přesněji popsat a mohou tím vyjádřit své postřehy a pocity. Kontrolní soubor se v 70% (tj. 40% rozdílnost) vyjádřil v kladném smyslu pro zaujetí církevní architekturou a ve 23% nezaujetím. Z kontrolního souboru nepopsal svůj postoj pouze jeden respondent, kdežto u experimentálního souboru se nevyjádřilo 38% žáků.

Tab. č. 4 absolutní a relativní četnosti %

	ano zaujala	ne nezaujala
Experimentální - 18	7	11
Kontrolní - 13	11	2
Celkem	18	13
Experimentální	38,89	61,11
Kontrolní	84,62	15,38
Celkem	58,06	41,94
Rozdíl	-45,73	45,73

Tab. č. 4b a 4c absolutní a relativní četnosti %

	čím ano	nevyjádřilo se	čím ne	nevyjádřilo se
Experimentální - 18	5	2	6	5
Kontrolní - 13	9	1	3	0
Celkem	14	3	9	5
Experimentální	27,78	11,11	33,33	27,78
Kontrolní	69,23	7,69	23,08	0,00
Celkem	45,16	9,68	29,03	16,13
Rozdíl	-41,45	3,42	10,26	27,78

Odpovědi experimentálního souboru na otázku 4a):

„Nevím, co to bylo, ale zaujala mě vzhledem“ „Bylo to zajímavý, jiný než normální stavby“, „Náš kostel v Kunraticích je pěkný“, „Obrázky a malby“, „Ukřižované ježíš byl cool.“

Odpovědi experimentálního souboru na otázku 4b):

„Celkově mi to připadá divné“, „Kostel byl úplně obyčejný“, „Přijde mi zbytečný stavět tak obrovský stavby“, „Nebaví a ani nezajímá mě zpívání k bohu a modlit se a ani se koukat na malby“, „Nelíbí se mi to.“

Porovnání s kontrolním vzorkem

Odpovědi kontrolního souboru na otázku 4a):

„Staveb, které mě zaujaly, je hodně a jedna jediná se nedá určit!“, „Kostel sv. Barbory – byla vysoká a monumentální.“ „Katedrála sv. Víta na pražském hradě – uchvátila mě svojí architekturou.“ „Hřbitov v noci hezky svítí“, „Na každé se mi líbí vyzdobení“, „Kostel sv. Václava ve Vršovicích je dosti neobvykle moderní, ale hezký.“ „Kostel sv. Ignáce v Praze je krásný a v zapadajícím slunci krásně září.“ „Kaple sv. Pavla v Londýně, zaujala tím, jak je obrovská a jaké jsou malby v kopuli.“ „Různé kostely a chrámy ve Francii – velikost, zdobnost, atmosféra.“ „Starými nástěnnými malbami.“

Odpovědi kontrolního souboru na otázku 4b):

„Už je to pro mě normální, už okoukané“, „Církevní stavby mě nezajímají!“, „Církevní architektura se mi nelíbí“, „Jeden kostel – připadal mi moc moderní, bez obrazů“

Při srovnání obsahů výpovědí obou skupin je zřejmé, že děti kontrolního souboru mají konkrétní zážitky, vzpomínají na konkrétní, detailní prvky převážně z kostelů, kdežto děti experimentálního souboru používají obecná hodnotící adjektiva bez specifikace motivů. Výpovědi „zaujala mě či nezaujala mě“ u experimentálního souboru lze zařadit do skupin: výzdobou, odlišností od moderní architektury-celkovým vzhledem, překvapivostí zobrazení, náboženskou funkcí.

Obsahy výpovědí kontrolního vzorku lze zařadit navíc do skupin dalších, a to: atmosféra a prožitek. Při srovnání obsahů obou skupin jasně vyplývá, co respondentům experimentální skupiny chybí za vizuální prožitky pro to, aby mohli mít jasnou představu o tom, zda je něco zaujalo, či nezaujalo. Skupiny výpovědních obsahů „atmosféra a prožitek“ mohou být inspirací pro didaktickou transformaci znalostí o církevní architektuře.

1.5.3 Hodnoty přisuzované sakrálním stavbám

Otázka číslo **6a) Jaké funkce má podle Tebe církevní architektura v současné době?**

Otázka číslo **6b) Zakroužkuj tu funkci, která je pro tebe nejvýznamnější**

První polovina otázky 6 zjišťovala, jaké osobní a celospolečenské hodnoty přisuzují žáci církevní architektuře, jaké funkce podle nich ještě v dnešní době tato architektura má. Vypsání možnosti mohli respondenti doplnit o jiné funkce, které v církevní architektuře nachází. Toho využila jen skupina kontrolní. Druhá polovina otázky 6 zajistila výběr té funkce, která je podle respondentů ze všech jimi zvolených nejvýznamnější.

Experimentální skupina zvolila jako funkci církevní architektury s nevyšším počtem 72% místo pro přemýšlení, rozjímání s Bohem. 61% respondentů vidí v prostoru sakrální architektury místo pro odpočinek a 55% místo pro setkávání věřících. 44% žáků si myslí, že hodnota církevní architektury je v její nezanedbatelné spoluúčasti na dějinách výtvarného umění a 38% v upomínání na historii společnosti. 27% procent respondentů se vyjádřilo kladně pro položky „brání modernizaci městských center“ a „pro dnešní dobu nemá žádný smysl“. Pouze 16,5% vidí v církevní architektuře prostředek krásy, estetická a uvědomuje si primární funkci – místo pro konání liturgických obřadů. Překvapivě pouze 1 respondent vidí v architektuře objekt, který dotváří vzhled veřejného prostoru.

Jako nejvýznamnější funkci zvolil experimentální soubor v 39% místo pro rozjímání s Bohem a ve 28% místo pro odpočinek.

Z výsledků vyplývá, že respondenti mají stále v povědomí primární funkce církevní architektury, tedy to, k čemu architektura sloužila po staletí věřícím a slouží až do dnes – k liturgii. Žáci tedy chápou její původní význam, i když nevnímají spojitost s konáním liturgických obřadů. Respondenti navíc vnímají jakousi posvátnost a atmosféru prostoru, kde se člověk může zastavit, přemýšlet. Zároveň jsou patrné moderní tendence v zájmu o společenskovedné obory – o historii a tradice společnosti a dějiny výtvarného umění. Také podle předpokladů, ale překvapivě v malém procentu, byly potvrzeny postoje vyjadřující zbytečnost a přebytečnost církevní architektury v dnešním světě.

Porovnání s kontrolním vzorkem

Rozdíly mezi experimentálním a kontrolním vzorkem jsou opět značné, a to nejvíce v položkách, které nesou funkce spojené s křesťanskou liturgií. 100% respondentů přisuzuje sakrálním stavbám funkci „místo pro setkávání věřících“ a „místo pro rozjímání s Bohem“. Největší rozdíl 68% činí oproti volbě experimentálního souboru funkce „místo pro konání liturgických obřadů“ a rozdíl 63,5% ve volbě funkce „dotváří vzhled veřejného prostoru. Naopak téměř nikdo z kontrolního souboru se nevyjádřil v neprospěch církevní architektury, tedy respondenti nezvolili položky „nemá žádný význam“ a „Brání modernizaci“. Ve vysokém procentu volili žáci funkce

„upomíná na historii (70%), je důležitou součástí výtvarného umění (92%) a prostředkuje krásno (70%). Tyto položky svědčí o tom, že respondenti ZČS mají k církevní architektuře jinačí snad intimnější vztah, vnímají ji jako přirozenou součást života a dokážou ocenit její výtvarné kvality.

Tab. č. 6 absolutní četnosti

	místo pro odpočinek		rozjímání s Bohem		setkávání věřících		konání liturg. obřadů		brání modernizaci		prostředkuje krásno	
	souhl asím	nejvýz nam.	souhl asím	nejvýz nam.	souhl asím	nejvýz nam.	souhl asím	nejvýz nam.	souhl asím	nejvýz nam.	souhl asím	nejvýz nam.
Experimentální - 18	11	5	13	7	10	1	3	0	5	2	3	1
Kontrolní - 13	8	1	13	7	13	1	11	0	0	0	9	0
Celkem	19	6	26	14	23	2	14	0	5	2	12	1

Tab. č. 6 relativní četnosti %

	místo pro odpočinek		rozjímání s Bohem		setkávání věřících		konání liturg. obřadů		brání modernizaci		prostředkuje krásno	
	souhl asím	nejvýz nam.	souhl asím	nejvýz nam.	souhl asím	nejvýz nam.	souhl asím	nejvýz nam.	souhl asím	nejvýz nam.	setkal	nesetkal
Experimentální	61,11	27,78	72,22	38,89	55,56	5,56	16,67	0,00	27,78	11,11	16,67	5,56
Kontrolní	61,54	7,69	100,00	53,85	100,00	7,69	84,62	0,00	0,00	0,00	69,23	0,00
Celkem	61,29	19,35	83,87	45,16	74,19	6,45	45,16	0,00	16,13	6,45	38,71	3,23
Rozdíl	-0,43	20,09	-27,78	-14,96	-44,44	-2,14	-67,95	0,00	27,78	11,11	-52,56	5,56

Tab. č. 6 absolutní četnosti

	upomíná na historii		dotváří vzhled prostoru		součást umění		výtv. nemá význam		jiná funkce
	souhlasím	nejvýznam.	souhlasím	nejvýznam.	souhlasím	nejvýznam.	souhlasím	nejvýznam.	
Experimentální - 18	7	0	1	0	8	1	5	1	0
Kontrolní - 13	9	0	9	1	12	2	1	1	3
Celkem	16	0	10	1	20	3	6	2	3

Tab. č. 6 relativní četnosti

	upomíná na historii		dotváří vzhled prostoru		součást umění		výtv. nemá význam		jiná funkce
	souhlasím	nejvýznam.	souhlasím	nejvýznam.	souhlasím	nejvýznam.	souhlasím	nejvýznam.	
Experimentální	38,89	0,00	5,56	0,00	44,44	5,56	27,78	5,56	0,00
Kontrolní	69,23	0,00	69,23	7,69	92,31	15,38	7,69	7,69	23,08
Celkem	51,61	0,00	32,26	3,23	64,52	9,68	19,35	6,45	9,68
Rozdíl	-30,34	0,00	-63,68	-7,69	-47,86	-9,83	20,09	-2,14	-23,08

Příloha C

Milý studente, milá studentko,

ráda bych se dozvěděla, jak mladí lidé, jako jsi ty, **vnímají křesťanskou církevní architekturu**, tedy stavby určené k náboženským účelům. K tomu slouží tento dotazník s otázkami. Prosím **odpověz na všechny otázky**, a to buď **svými slovy, nebo vyber jednu odpověď z nabídky**. Nezapomeň vyplnit své pohlaví, věk, příp. jsi-li příslušník nějaké církve. **Dotazníkem tě nezkouším!** Odpovídej proto za sebe a nerad' se s kamarády.

Děkuji Ti za spolupráci!

Bc. Linda Koumarová, studentka PedF UK, obor VV

a) Ve kterém roce ses narodil/a?

b) Jsi chlapec nebo děvče?

chlapec	děvče
---------	-------

c) V jaké obci bydlíš?

d) Jsi příslušník nějaké církve?

ano	ne
-----	----

Pokud ano, jaké náboženské církve?

e) Jaká je tvá národnost?

česká	
-------	--

1) **A**

B

C

D

E

F

1a) Co za církevní architekturu vidíš na obrázcích A – F?

1b) Na jakých místech bys architekturu A-F našel/našla?

Napište k písmenům, které označují fotografie, Vaše pojmenování a umístění
např. G – poutní křížek, u cesty

A	B
C	D
E	F

2a) Zakroužkuj, zda ses ve svém životě osobně setkal/a se stavbami z obrázků A-F.

D	<u>ano</u>
---	------------

Př. = Ano, setkal jsem se s architekturou na obrázku D.

A	ano	ne	B	ano	ne
C	ano	ne	D	ano	ne
E	ano	ne	F	ano	ne

2b) Pokud odpovíš ANO – setkal/a jsem se s církevní architekturou z obrázku A-F, zaškrtni níže, při jakých to bylo příležitostech.

Př.

Výlet s rodiči	☒
----------------	-------------------------------------

Vánoce	☐	Procházka v bydlišti	☐
Velikonoce	☐	Výlet s rodiči	☐
Mše	☐	Výlet se školou	☐
Křtiny	☐	Prohlídka s babičkou/dědou	☐
Svatba	☐	Prohlídka s kamarádem	☐
Pohřeb	☐	Každodenní cesta do školy	☐

Při jiné příležitosti:

3) Když chodíš pěšky nebo jedeš dopravním prostředkem, prohlížíš si stavby kolem sebe?

ano	ne
-----	----

4a) Zaujala tě někdy nějaká církevní stavba?

ano	ne
-----	----

4b) Pokud ANO, napiš, jaká to byla a čím Tě zaujala?
kovaný

Př. křížek u cesty, byl krásně

4c) Pokud NE, napiš, jaká to byla a čím tě nezaujala?

Př. kalvárie, obyčejné kříže ze dřeva jsou pro mne nezajímavé

5) Znáš jméno konkrétní církevní stavby (např. kostela), která se nachází v tvém bydlišti?

Napiš její jméno.

Př. V Praze 1: Kaple svaté Máří Magdalény

6a) Jaké funkce má podle Tebe církevní architektura v současné době?

Odpověz buď ANO má tuto funkci– písmenem A, nebo odpověz NE nemá– písmenem N.

6b) Zakroužkuj tu funkci, která je pro tebe nejvýznamnější.

Př.

prostředkuje krásu a estetično	A
--------------------------------	---

místo pro odpočinek		prostředkuje krásu a estetično	
místo pro přemýšlení, rozjímání (s Bohem)		upomíná na historii společnosti	
místo pro setkávání věřících		dotváří vzhled veřejného prostoru	
místo pro konání liturgických obřadů		tvoří významnou část výtvarného umění	
brání v modernizaci městských center		pro současnost nemá žádný význam	

Jiná funkce:

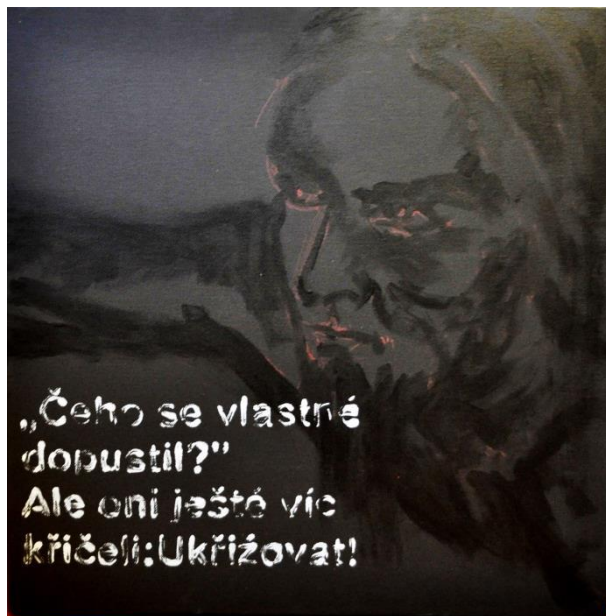
Děkuji, že jsi odpověděl/a na všechny otázky dotazníku!

Příloha D

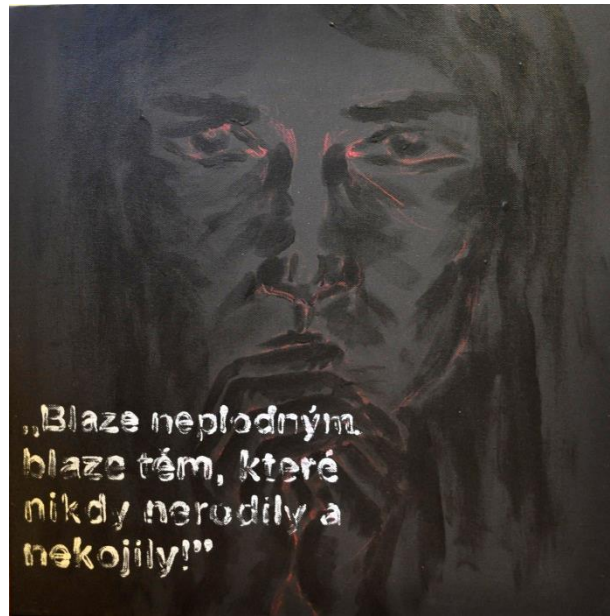
Obrázová příloha:

Výtvarná realizace tématu křížová cesta, plátna 50x50 cm, kombinovaná technika

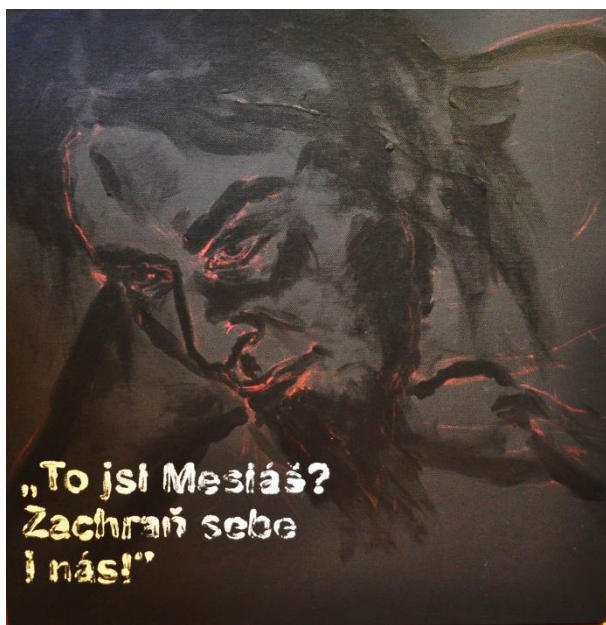
Obr. č. 21: Odsouzení

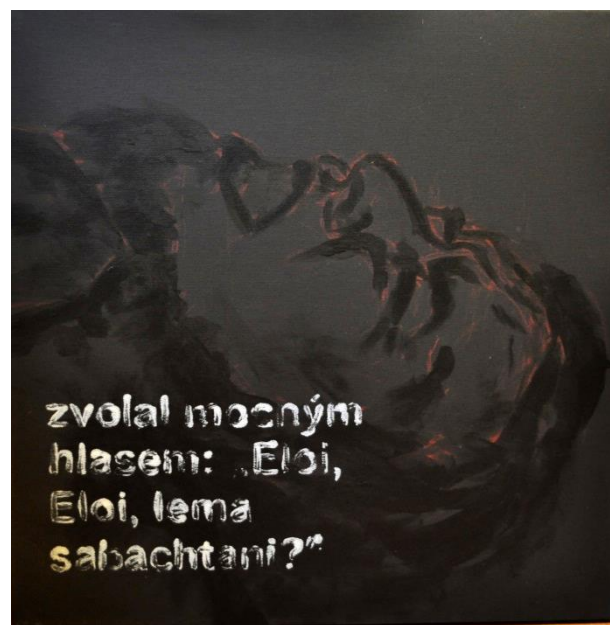
Obr. č. 22: Setkání

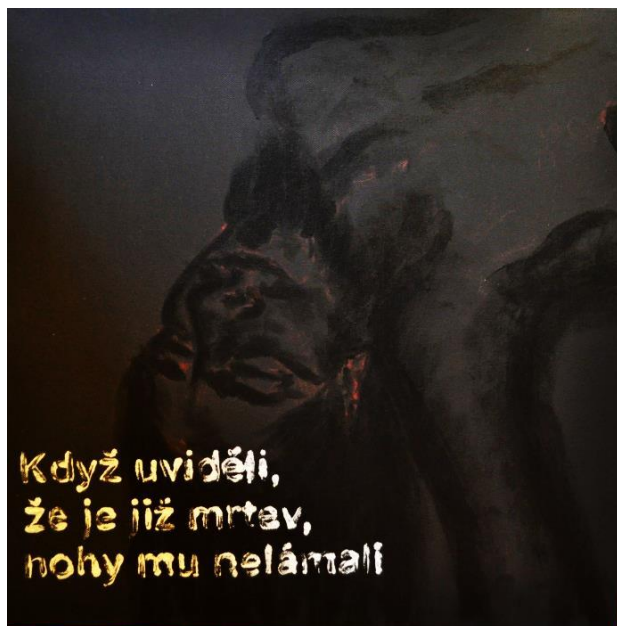
Obr. č. 23: Pád,

Obr. č. 24: Ukřižování

Obr. č. 25: *Smrt*

Zadání diplomové práce

Seznam příloh

Interní přílohy:

Příloha A	<i>Analýza dat sociologických šetření</i>	str. 110
Příloha B	<i>Dotazníkové šetření</i>	str. 120
Příloha C	<i>Dotazník</i>	str. 136
Příloha D	<i>Obrazová příloha vlastního zpracování tématu křížová cesta</i>	str. 139

Externí přílohy:

Příloha CD	<i>CD s obrazovou dokumentací, obsah CD a jeho struktura viz Seznam vyobrazení</i>	str. 143
------------	--	----------

Příloha MALBY

1. *Odsouzení*, kombinovaná technika, 50x50, 2013
2. *Setkání*, kombinovaná technika, 50x50, 2013
3. *Pád*, kombinovaná technika, 50x50, 2013
4. *Ukřížování*, kombinovaná technika, 50x50, 2013
5. *Smrt*, kombinovaná technika, 50x50, 2013

<i>Viz „Výtvarná realizace tématu křížová cesta“ cyklus pěti pláten rozměru 50x50 cm</i>	str. 100
--	----------

Seznam vyobrazení

Obr. č. 1: Duccio di Buoninsegna: Maesta, 1308 – 1311, Zleva První vyslýchání Krista Pilátem, Pilát si myje ruce

[zdroj: <http://nicodemodinite.wordpress.com/2010/03/30/pilato-in-cerca-di-autore/>]

Obr. č. 2: Zleva Albrecht Dürer: Velké pašije – Ecce Homo, 1499; Caravaggio: Ecce homo, 1606

[zdroj: <http://www.wikipaintings.org/en/albrecht-durer/ecce-homo-1510>;

<http://www.wikipaintings.org/en/caravaggio/ecce-homo>]

Obr. č. 3: Zleva Giotto di Bondone: Cesta na Kalvárii, 1302-05; Martin Schongauer: Nesení kříže 1474

[zdroj: <http://www.wikipaintings.org/en/giotto/the-road-to-calvary>;

<http://www.wikipaintings.org/en/martin-schongauer/christ-bearing-his-cross>]

Obr. č. 4: J. Görlich zleva Ježíš bere kříž na ramena, Ježíš padá pod křížem poprvé, Ježíš padá pod křížem podruhé, 1878

[zdroj: <http://restauratorstvi.webnode.cz/galerie/krizova-cesta/>]

Obr. č. 5: Zleva Hans Ch. Multscher: Nesení kříže, 1437; Raffaello: Kristovy pády na cestě ke Kalvárii, 1517

[zdroj: http://www.theearthhistory.com/artists/Hans-Multscher/?lg_show=true;

<http://www.awesomestories.com/assets/trial-of-jesus-christ-falls-on-the-way-to-calvary>]

Obr. č. 6: Zleva Duccio di Buoninsegna: Maesta – Cesta na Kalvárii, 1308 – 1311; Mistr MS: Ježíš nese kříž, 1506

[zdroj: <http://www.wikipaintings.org/en/duccio/carrying-of-the-cross-1311>;

<http://www.1st-art-gallery.com/Master-M.S./Christ-Carrying-The-Cross-1506.html>]

Obr. č. 7: Zleva Albrecht Dürer: Malé pašije – Kristus nesoucí kříž, 1509; Mistr sv. Veroniky: Svatá Veronika s Ježíšovou rouškou, kolem r. 1400; Veraikon svatovítský, kolem r. 1380

[zdroj: <http://www.wikipaintings.org/en/albrecht-durer/christ-bearing-the-cross-1509>;

[http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Master_of_Saint_Veronica_-_](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Master_of_Saint_Veronica_-_St._Veronica_with_the_Holy_Kerchief_-_WGA14493.jpg)

[_St._Veronica_with_the_Holy_Kerchief_-_WGA14493.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Master_of_Saint_Veronica_-_St._Veronica_with_the_Holy_Kerchief_-_WGA14493.jpg);

<http://athena.zcu.cz/kurzy/dum1/000/HTML/67/flash.swf>]

Obr. č. 8: Zleva Julius Schnorr von Carolsfeld: Nesení kříže, pol. 19. stol.; J. Görlich: Ježíš těší plačící ženy, 1878

[zdroj:

http://www.marysrosaries.com/collaboration/index.php?title=File:Jesus_Carries_His_Cross.gif; <http://restauratorstvi.webnode.cz/galerie/krizova-cesta/>]

Obr. č. 9: Zleva Francesco di Giorgio Martini: Svlékání Krista, 1510; El Greco: Svlékání Krista, kolem r. 1600; Bernard Strigel: Svlékání z šatů, 1520

[zdroj: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Francesco_di_Giorgio_Martini_-_The_Disrobing_of_Christ_-_WGA08134.jpg;
<http://caravaggista.com/2011/10/baroque-spain-el-greco-a-loyal-and/>;
[http://en.wahooart.com/Art.nsf/O/8XXQ2P/\\$File/Bernhard-Strigel-Disrobing-of-Christ.JPG](http://en.wahooart.com/Art.nsf/O/8XXQ2P/$File/Bernhard-Strigel-Disrobing-of-Christ.JPG)]

Obr. č. 10: Zleva Albrecht Dürer: Malé pašije – Kristus je přibit na kříž, 1511; Fra Angelico: Kristus je přibit ke kříži, 1450.

[zdroj: <http://www.wikipaintings.org/en/albrecht-durer/christ-being-nailed-to-the-cross-1511>; <http://www.abcgallery.com/A/angelico/angelico61.html>]

Obr. č. 11: Ukřižování Kaufmannovo, kolem r. 1340

[zdroj: [http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fb/Bohemian_-_The_Crucifixion_of_Christ_\(Kaufmann_Crucifixion\)_-_Google_Art_Project.jpg](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fb/Bohemian_-_The_Crucifixion_of_Christ_(Kaufmann_Crucifixion)_-_Google_Art_Project.jpg)]

Obr. č. 12: Shora dolů Mistr vyšebrodského oltáře: Ukřižování z Vyšebrodského oltáře 1346-1347; Ukřižování z Vyššího Brodu, po r. 1380; iluminace rukopisu Hortus Deliciarum, 12. stol.

[zdroj:
http://img8.rajce.idnes.cz/d0803/4/4742/4742945_776a786c56452529286af33bb9072c6a/images/mistr_vysebrodsky_CZ_1350_cyklus.jpg;
http://julieliskova.rajce.idnes.cz/malirstvi_14._stoleti#70_20_20Ukruzovani_20z_20Vysiho_20Brodu_20po_201380.jpg;
<http://wilhelmweber.files.wordpress.com/2011/10/hortus-delicaiarum.jpg>]

Obr. č. 13: Zleva Duccio di Buoninsegna: Maesta – Snímání Krista z kříže, 1308 – 1311; Peter Paul Rubens: Snímání z kříže, 1616–1617

[zdroj: <http://www.wikipaintings.org/en/duccio/descent-from-the-cross-1311>;
http://www.thecross-photo.com/images/rubens_descent_cross.jpg]

Obr. č. 14: Mistr Třeboňského oltáře: Kladení do hrobu, kolem 1380; Rogier van der Weyden: Pohřbívání Krista, kolem r. 1460; Albrecht Altdorfer: Kladení do hrobu, 1518

[zdroj:
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/89/Meister_des_Wittingauer_Altars_003.jpg ;
http://www.terminartors.com/files/artworks/2/1/1/21193/Weyden_Rogier_van_der-Entombment_of_Christ.jpg; <http://uploads5.wikipaintings.org/images/albrecht-altdorfer/entombment-of-christ-1518.jpg>]

Obr. č. 15: Výsledné práce žáků, výtvarný námět Utrpení v proměnách doby [zdroj: vlastní]

Obr. č. 16: Výsledné práce žáků, výtvarný námět Křížová cesta barokního umělce [zdroj: vlastní]

Obr. č. 17: Výsledné práce žáků, výtvarný námět Křížová cesta jako nástroj k meditaci [zdroj: vlastní]

Obr. č. 18: Výsledné práce žáků, výtvarný námět Ilustrace Nového zákona [zdroj: vlastní]

Obr. č. 19: Výsledné práce žáků, výtvarný námět Pouť za křížovou cestou [zdroj: vlastní]

Obr. č. 21: Odsouzení [zdroj: vlastní]

Obr. č. 22: Setkání [zdroj: vlastní]

Obr. č. 23: Pád [zdroj: vlastní]

Obr. č. 24: Ukřižování [zdroj: vlastní]

Obr. č. 25: Smrt [zdroj: vlastní]

Příloha CD, soubor č. 1: **Svatý Hostýn, Jurkovičova křížová cesta**

[zdroj: <http://tomasekn.rajce.idnes.cz/Hostyn/>; http://sumperak.rajce.idnes.cz/Svaty_Hostyn/]

Příloha CD, soubor č. 2: **Svatý kopeček (u Mikulova)**

[zdroj: http://wolfiiiik.rajce.idnes.cz/Mikulov_-_Svaty_kopecek/;

<http://www.mikulov.cz/turistika/pamatky-a-prohlidkove-objekty/cirkevni-pamatky/krizova-cesta-na-svaty-kopecek/zachrana-kaplicek-na-svatem-kopecku-v-mikulove/>]

Příloha CD, soubor č. 3: **Římov (České Budějovice)**

[zdroj: <http://izahra.rajce.idnes.cz/Rimov/>; <http://www.rimov.cz/pamatky/krizova-cesta/>]

Příloha CD, soubor č. 4: **Starý Hrozňatov**

[zdroj: http://fandajana.rajce.idnes.cz/Loreta_Stary_Hroznatov_28.12.2012/;

http://zbuchmika.rajce.idnes.cz/16.6.2012-_Bismarckova_rozhledna/;

http://turistka218.rajce.idnes.cz/Stary_Hroznatov.Maria_loreto/;

<http://www.karlovarskyregion.cz/category/vylety/>]

Příloha CD, soubor č. 5: **Jaroměřice u Jevíčka**

[zdroj: http://kamila1947.rajce.idnes.cz/2012-09-17_-_Jaromerice_u_Jevicka_-_Biskupice_-_Chornice_-_tzv.Mala_Hana_-_6_km/]

Příloha CD, soubor č. 6: **Ruda (u Rýmařova)**

[zdroj: <http://www.npu.cz/barokni-socha/vyznamne-soubory/vypis/detail/221/>;

[http://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%99%C3%AD%C5%BEov%C3%BD_vrch_\(Ruda\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%99%C3%AD%C5%BEov%C3%BD_vrch_(Ruda))]

Příloha CD, soubor č. 7: **Jiřetín pod Jedlovou**

[zdroj: http://pepik22.rajce.idnes.cz/Jiretin_pod_Jedlovou/;

http://mihorac.rajce.idnes.cz/Vylet_na_hrad_Tolstejn%2Crozhlednu_Jedlovou_a_Krizovy_vrch_v_Jiretine_pod_Jedlovou/]

Příloha CD, soubor č. 8: **Petřín**

[zdroj: vlastní zdroj]

Příloha CD, soubor č. 9: **Vambeřice**

[zdroj: http://von.rajce.idnes.cz/Wamberzyce_09.05.09/; http://kaplicka-hostice.rajce.idnes.cz/Vylet_-_Vamberice/]

Příloha CD, soubor č. 10: **Expozice KC Bohutice**

[zdroj: <http://www.bohutice.cz/soubory/krizcesta.htm>]

Příloha CD, soubor č. 11: **Uhlířský vrch u Bruntálu**

[zdroj: http://vackajan.rajce.idnes.cz/Uhlirsky_vrch/]

Příloha CD, soubor č. 12: **Křížový vrch v Nejdku**

[zdroj: <http://en.wikiloc.com/wikiloc/imgServer.do?id=1572195>]

Příloha CD, soubor č. 13: **Dobrá voda Hartmanice**

[zdroj: <http://itras.cz/skleneny-oltar-dobra-voda-u-hartmanic/galerie/>]

Příloha CD, soubor č. 14: **Petrovice**

[zdroj: <http://www.prostor-ad.cz/pruvodce/pjih/petrovice/krcesta.htm>; <http://mesto-sedlcany.cz/files/images/petrovice.jpg>]

Příloha CD, soubor č. 15: **Šarovy – Pavla Kačírková**

[zdroj: <http://www.kacirkova.cz/krizova-cesta-5/>]

Příloha CD, soubor č. 16: **Bukovany u Kyjova – Lubomír Jarcovják**

[zdroj: <http://stavbaweb.dumabyt.cz/Verejne-stavby/Krizova-cesta-v-Bukovanech.html>]

Příloha CD, soubor č. 17: **Sázava, Prokopská brázda – Vojtěch Ertl**

[zdroj: <http://www.earchi.cz/>; <http://stavbaweb.dumabyt.cz/Verejny-prostor/Plastika-Krista-zastaveni-v-krajine.html>]

Příloha CD, soubor č. 18: **Kuks – Vladimír Preclík**

[zdroj: <http://rozvedena.blokuje.cz/739129-novodoba-krizova-cesta-v-kuksu-php>]

Příloha CD, soubor č. 19: **Roman Týc**

[zdroj: http://www.youtube.com/watch?v=quCQrxpfEhQ&feature=player_embedded]

Příloha CD, soubor č. 20: **Josef Jíra**

[zdroj: http://www.galerieart.cz/jira_vystava_2012.htm]

Příloha CD, soubor č. 21: **Aleš Lamr**

[zdroj: http://maya2maya2.rajce.idnes.cz/Krizova_cesta_Horni_Marsov_5.12.2009/]

Příloha CD, soubor č. 22: **Vladimír Komárek**

[zdroj: <http://krizovacesta.xf.cz/>]

Příloha CD, soubor č. 23: **Bible 21, Aleš Lamr**

[zdroj: <http://biblion.cz/bible21/bible21-xlamr>]

Příloha CD, soubor č. 24: **Materiály k využití. Náměty křížové cesty v dílech evropského umění**

[zdroj: vlastní, tj. Externí příloha II, CD 1: „Křížová cesta v umění“ (obrazový doprovod k textu bakalářské práce) in KOUMAROVÁ, Linda. *Křížová cesta*. Praha, 2009. Bakalářská diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta pedagogická. Katedra výtvarné výchovy]